ІНВЕСТИЦІЇ:
ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ISSN 2306-6814

Науково-практичний журнал

№ 12 червень 2021

Головний редактор:

Ємельянов В.М.,
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Заступники головного редактора:

Антонова Л.В.,
кандидат економічних наук, доктор наук
з державного управління, професор
Норд Г.Л.,
доктор економічних наук, професор

Відповідальні секретарі:

Штирьов О.М., кандидат наук з
державного управління, доцент
Тимофеев С.П., кандидат наук з
державного управління, доцент
Кучеренко Г.Б.

Члени редакційної колегії:

Abbas Mardani, Ph.D. in Philosophy Management (USA)
Бартош Гордецки, доктор політичних наук, професор факультету журналістики й політичних наук Університету імені Адама Міцкевича (м. Познань, Польща)
Беглиця В. П., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, професор
Гармідер Л. Д., доктор економічних наук, доцент
Гнатьєва Т. М., кандидат економічних наук, доцент
Гришова І. Ю., доктор економічних наук
Дацій О. І., доктор економічних наук
Денисенко М. П., доктор економічних наук, професор
Козловський С. В., доктор економічних наук, професор
Кравчук А. О., кандидат економічних наук, доцент
Кушнір С. О., кандидат економічних наук, професор
Лазарева О. В., доктор економічних наук, професор
Ніколюк О. В., доктор економічних наук, професор
Плеханов Д. О., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, професор
Резнікова Н. В., доктор економічних наук, професор
Сазонець І. Л., доктор економічних наук, професор
Сазонець О. М., доктор економічних наук, професор
Сорока С. В., доктор наук з державного управління, професор
Стоян О. Ю., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, доцент
Тарасова Т. О., доктор економічних наук, професор
Чвертко Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Яременко Л. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування
Ярошевська О. В., доктор економічних наук, професор

ІНВЕСТИЦІЇ:
ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 12 червень 2021 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з питань

ЕКОНОМІКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Категорія «Б»
(Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 № 886)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:
— Index Copernicus (IC);
— SIS;
— Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПР від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Поштова адреса:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33
Тел./факс: (044) 458-10-73
E-mail: economy_2008@ukr.net
www.investplan.com.ua

Засновники:
Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.
Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.
За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського національного університету імені Петра Могили 24.06.21 р.
Підписано до друку 24.06.21 р.
Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 15.5.
Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення № 2406/3.
Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2021

РОЗМІЩЕННЯ СТАТТІ

1. Вимоги щодо змісту наукової статті.
1.1. Високий науковий рівень статті.
1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.
1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).
1.4. Стаття повинна бути написана українською, російською або англійською мовою.
1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.
1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті.
2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»)
2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою). ORCID ID.
2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
2.4. Анотація.
2.4.1. Мовою статті (обсяг не менш як 100 слів).
2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
2.5. Ключові слова (5—8 слів) мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
2.6. Текст статті.
У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:
— постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
— аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
— формулювання цілей статті (постановка завдання);
— виклад основного матеріалу дослідження з повним обгрунтуванням отриманих наукових результатів;
— висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;
— список літератури;
— список літератури (References) в романському алфавіті.
Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один мовою оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні.
Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями http://www.economy.in.ua/d/references.doc або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті.
3.1. Обсяг рукопису — 20—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman). Якщо стаття зроблена в редакторі Microsoft Word (версія 2007) і має розширенням .docx, обов'язково потрібно відправити додатково файли статті перезбережені у формат .doc для Microsoft Word (версія 97-2003) або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).
3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).
3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.
3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.
3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції.
4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4).
4.2. Анкета (скачати на сайті).
4.3. Рецензія на статтю* (з підписом рецензента та печаткою):
— якщо автор або один із співавторів не має наукового ступеня (статті українською, російською або англійською мовами);
— якщо в статті один автор, який не має наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою).
Матеріали надсилати на електронну адресу economy_2008@ukr.net

* *Рецензію та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.*

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 12 червень 2021 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Гуторов А. О.
Методичні засади оцінювання рівня сталості розвитку аграрного сектора економіки 5

Левчук К. І., Гунько І. В.
Інноваційний потенціал університету в умовах постіндустріального суспільства 12

Гарбар Ж. В., Майбородюк К. С.
Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств України 18

Кузик О. В.
Споживач у системі маркетингових комунікацій агробізнесу України 23

Пришляк Н. В.
Реалізація стратегії виробництва біопалив із сільськогосподарських культур і відходів 29

Бербенець О. В.
Світові тенденції розвитку управлінського консалтингу 38

Кучерявий А. М.
Генеза теоретичних поглядів на сутність бюджетної системи держави 44

Зима Ю. О.
Інституціональне проєктування розвитку аутсорсингу в національній економіці 49

Державне управління

Гбур З. В.
Можливість адаптації Ізраїльського досвіду використання штучного інтелекту у бойових діях на Сході 54

Євсюкова О. В.
Генезис медичної реформи у Республіці Польща у контексті євроінтеграції 62

Сальнікова О. Ф., Артамощенко В. С.
Теоретичні аспекти державного управління системою військової освіти 67

Чукут С. А., Яценко В. О.
Комунікаційні стратегії в публічному управлінні та адмініструванні: зарубіжний та український досвід 72

Антипенко І. В.
Перспективи запровадження національної оцінки ризиків у контексті розбудови національної системи стійкості в Україні 80

Макаренко М. В.
Забезпечення права на охорону здоров'я як стратегічний національний пріоритет 85

Токарева У. Д.
Публічне управління створенням безбар'єрного середовища в освітній сфері 89

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 12 / 2021

CONTENTS:

Economy

Hutorov A.
METHODICAL BASES FOR ASSESSING THE LEVEL OF SUSTAINABILITY OF THE AGRARIAN SECTOR OF ECONOMY 5

Levchuk K., Hunko I.
INNOVATIVE POTENTIAL OF THE UNIVERSITY IN THE CONDITIONS OF POST-INDUSTRIAL SOCIETY 12

Harbar Zh., Maiborodiuk K.
INVESTMENT SUPPORT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL IN UKRAINE 18

Kuzyk O.
A CONSUMER IN THE MARKETING COMMUNICATIONS SYSTEM OF THE AGRIBUSINESS IN UKRAINE 23

Pryshliak N.
IMPLEMENTATION OF A STRATEGY FOR THE PRODUCTION OF BIOFUELS FROM AGRICULTURAL CROPS AND WASTE 29

Berbenets O.
GLOBAL TRENDS OF THE MANAGEMENT CONSULTING DEVELOPMENT 38

Kucheriavyi A.
GENESIS OF THEORETICAL VIEWS ON THE ESSENCE OF THE STATE BUDGET SYSTEM 44

Zima Yu.
INSTITUTIONAL PROJECTING OF OUTSOURCING DEVELOPMENT IN THE NATIONAL ECONOMY 49

Public administration

Hbur Z.
THE POSSIBILITY OF ADAPTING THE ISRAELI EXPERIENCE OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN HOSTILITIES IN THE EAST 54

Evsyukova O.
GENESIS OF MEDICAL REFORM IN THE REPUBLIC OF POLAND IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION 62

Salnikova O., Artamoshchenko V.
THEORETICAL ASPECTS OF PUBLIC ADMINISTRATION OF THE MILITARY EDUCATION SYSTEM 67

Chukut S., Yatsenko V.
COMMUNICATION STRATEGIES IN PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION: FOREIGN AND UKRAINIAN EXPERIENCE 72

Antypenko I.
PROSPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF NATIONAL RISK ASSESSMENT IN THE CONTEXT OF THE NATIONAL RESILIENCE SYSTEM DEVELOPMENT IN UKRAINE 80

Makarenko M.
ENSURING THE RIGHT TO HEALTH CARE AS A STRATEGIC NATIONAL PRIORITY 85

Tokareva U.
PUBLIC ADMINISTRATION OF CREATION OF AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT 89

УДК [330.3:338.43.02]:001.8 (477)

А. О. Гуторов,
д. е. н., професор, головний науковий співробітник відділу організації менеджменту, публічного управління та адміністрування, ННЦ "Інститут аграрної економіки", м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-6881-4911

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.12.5

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ СТАЛОСТІ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

A. Hutorov,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher of the Department of Management Organization and Public Administration, National Scientific Center "Institute of Agrarian Economics", Kyiv

METHODICAL BASES FOR ASSESSING THE LEVEL OF SUSTAINABILITY OF THE AGRARIAN SECTOR OF ECONOMY

Метою статті є розробка методичних засад оцінювання рівня сталості розвитку аграрного сектора економіки на базі величини скоригованих чистих заощаджень. Показано, що розробка системи макроекономічних індикаторів комплексного оцінювання сталості розвитку як усього національного господарства, так і окремих його секторів є актуальною проблемою вітчизняної економічної науки. Визначено, що макроіндикатор скоригованих чистих заощаджень відображає стан і тенденції сталого розвитку аграрного сектора економіки. Підтверджено, що економічно обсяг чистих заощаджень показує частку у валовому національному доході реальних заощаджень, що попередньо скориговані на величину інвестицій в розвиток людського капіталу, рівень виснаження природних ресурсів і втрат від забруднення навколишнього середовища. Базуючись на практиці Світового Банку, адаптовано методику розрахунку скоригованих чистих заощаджень до умов галузевої і регіональної статистики України. Запропоновано обчислювати чисти заощадження аграрного сектора економіки як різницю розподіленого галузевого валового регіонального продукту з урахуванням загальних витрат на освіту сільської молоді, кінцевих споживчих витрат сільських домогосподарств, споживання основного капіталу в аграрному секторі, екологічних втрат, спричинених шкодою від емісії діоксиду вуглецю суб'єктами агрогосподарювання й чистих втрат від виснаження земельних і лісових ресурсів. Індикатором сталості розвитку аграрного сектора економіки є частка скоригованих чистих заощаджень у валовому регіональному продукті аграрного сектора економіки. Динаміку сталого розвитку сільських територій та чистого добробуту на селі запропоновано визначати на підставі даних про обсяги скоригованих чистих заощаджень, валового регіонального продукту аграрного сектора економіки, а також середньорічної чисельності наявного сільського населення, розраховуючи "індекс Мальтуса" для аграрного сектора, зокрема й на регіональному рівні. Перспективами подальших розвідок визначено врахування втрат водних ресурсів та екосистемних збитків у системі аналізу сталого розвитку аграрного сектора економіки.

The aim of the article is to develop methodological bases for assessing the level of sustainability of the agrarian sector of economy on the basis of the value of adjusted net savings. It is shown that the development of the macroeconomic indicators system for a comprehensive assessment of the sustainability of development of the national economy and its individual sectors is an urgent problem of domestic economics. It is determined that the macroindicator of adjusted net savings reflects the state and trends of sustainable development of the agrarian sector of economy. It is confirmed that economically the volume of net savings shows the share of real savings in gross national income, previously adjusted for the amount of investment in human capital development, the level of natural

resources depletion and losses from environmental pollution. Based on the practice of the World Bank, the method for adjusted net savings calculating is adapted to the conditions of sectoral and regional statistics of Ukraine. It is proposed to calculate the net savings of the agrarian sector of economy as the difference of the distributed sectoral gross regional product taking into account the total expenditures on rural youth education, final consumption expenditures of rural households, consumption of fixed capital in the agrarian sector, environmental losses caused by emissions, net losses from land and forest resources depletion. An indicator of the sustainability of the agrarian sector of economy is the share of adjusted net savings in the gross regional product of the agrarian sector. It is proposed to determine the dynamics of sustainable rural development and net well-being in rural areas on the basis of data on adjusted net savings, gross regional product of the agrarian sector, as well as the average annual number of available rural population, calculating the Malthus index for the agrarian sector. Prospects for further exploration determine the consideration of water and ecosystem losses in the system of analysis of sustainable development of the agrarian sector of economy.

Ключові слова: сталий розвиток, інклюзивний розвиток, скориговані чисті заощадження, індекс Мальтуса, аграрний сектор економіки.

Key words: sustainable development, inclusive development, adjusted net savings, Malthus index, agrarian sector of the economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ухвалення указу Президента України "Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року" від 30.09.2019 р. № 722/2019 засвідчило не лише декларативний перехід України на засади сталого розвитку, а поставило перед вітчизняною наукою завдання з розробки системи макроекономічних індикаторів комплексного оцінювання сталості розвитку як усього національного господарства, так і окремих його секторів.

У світовій практиці одним із основних макроіндикаторів сталого розвитку країни є величина скоригованих чистих заощаджень, а також їх частка у валовому національному доході або валовому внутрішньому продукті. Однак чинні методики обчислення названого показника передбачають розрахунок на рівні всієї економіки, не даючи змогу оцінити сталість розвитку того чи іншого її сектора. Відтак актуальною проблемою є адаптація методики розрахунку величини скоригованих чистих заощаджень для оцінювання рівня сталості розвитку аграрного сектора економіки, зокрема й на регіональному рівні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню проблем оцінювання сталості розвитку аграрного сектора економіки у різний час присвятили свої праці Б. Данилишин, Н. Мішеніна, О. Попова, Н. Стоянець, М. Хвесик, Ю. Хвесик, В. Черкаська, О. Фурдичко та інші.

Методичні засади макроекономічного оцінювання сталого розвитку економіки були предметом дослідження І. Бобух, В. Вороненка, Д. Горобченка, І. Кладченко, І. Манцурова, С. Полумієнка, М. Скрипниченко, Л. Рибакова, О. Цапко-Піддубної тощо.

Проте, незважаючи на численні праці, методика оцінювання рівня сталості розвитку аграрного сектора економіки на базі величини скоригованих чистих заощаджень не розроблена, що і обумовлює задачу цього дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розробка методичних засад оцінювання рівня сталості розвитку аграрного сектора економіки на базі величини скоригованих чистих заощаджень.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зазначимо, що наприкінці 1980-х — початку 1990-х рр. учені Д. Пірс і Ж. Аткінсон теоретично обгрунтували індикатор сталого розвитку "зеленої економіки", який базувався на частці національних заощаджень, скоригованих на амортизацію природного і створеного людиною капіталів, у національному доході [1]. Протягом наступних десяти років цю концепцію істотно вдосконалили і почали використовувати в практичній діяльності Світового банку під час оцінювання змін добробуту націй [2; 3]. Нині показник скоригованих чистих заощаджень належить множині індикаторів Євростату, ООН та Світового банку, будучи одним із основних дескрипторів сталого розвитку й національного добробуту країн світу [4].

Як зазначили Дж. Діксон, Ж. Беккес, К. Гамільтон, А. Кант, Е. Латц, С. Педжиола й Ж. Хі, "справжні заощадження" є вимірником швидкості національних заощаджень з урахуванням виснаження природних ресурсів й втрат від забруднення природи [5, с. 10]. На думку Д. Горобченка й В. Вороненка, скориговані чисті заощадження вимірюють економічний прибуток від вилучення природних ресурсів [6, с. 39]. На нашу думку, цей індикатор показує частку у валовому національному доході

реальних заощаджень, що попередньо скориговані на величину інвестицій в розвиток людського капіталу, рівень виснаження природних ресурсів і втрат від забруднення навколишнього середовища [7, с. 58].

Необхідно зазначити, що система державних статистичних спостережень в Україні побудована за секторальною ознакою, а облік здійснюють відповідно до певного виду економічної діяльності. Беремо до уваги, що агропродовольчий сектор економіки — це частина економіки держави, що охоплює всіх без винятку суб'єктів господарювання, які виробляють сільськогосподарську продукцію й продукти її переробки, а також пов'язані з ними обслуговуючі підприємства [8; 9, с. 60]. Частина суб'єктів агропродовольчого сектора, що виробляє сільськогосподарську сировину, формує аграрний сектор економіки. Інша їх частина, що здійснює харчову промислову переробку й зберігання на сільських територіях — продовольчий переробний сектор. Незважаючи на досить точне визначення дефініції "агропродовольчий сектор економіки", нині дискусійним є його співвідношення з видами економічної діяльності, відповідно до КВЕД-2010. Для розв'язання цієї проблеми потрібно визначити базові принципи, за якими буде здійснюватися розподіл. Так, якщо як вихідні передумови прийняти біологічну природу виробництва, урахувати землю як просторовий базис розміщення продуктивних сил, то до агропродовольчого сектора економіки можна віднести такі види економічної діяльності: А "Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг", С "Переробна промисловість", а також 72.19 "Дослідження й експериментальні розробки у сфері інших природничих і технічних наук". Якщо виходити із суті сільськогосподарської продукції, то потрібно обмежити перші дві позиції видами економічної діяльності 01.11—01.64 (сільське господарство, без мисливства, лісового й рибного господарства) та 10.11—12.00 (виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів). Зважаючи на структуру валової доданої вартості, а також структуру проміжного споживання за таблицями "витрати-випуск", вважаємо статистично значущими оцінки агропродовольчого сектора економіки за сумою видів економічної діяльності А "Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг" і "Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів", що відповідає масштабам агрегації статистичних даних Держстату України. Своєю чергою, перший із них формує власне аграрний сектор економіки, другий — переробний сектор (харчову галузь промисловості).

З огляду на це, розрахунок величини скоригованих чистих заощаджень для аграрного сектора економіки доцільно здійснювати за формулою (1).

$$\left[ANS^{2010}\right]_i^A \approx \frac{GRP_i^{KVED^A}}{CP^{2010}} - \frac{FCE_i^{RP}}{CP^{2010}} - \frac{FCC_i^{KVED^A}}{CP^{2010}} - CDD_i^{KVED^A} - \frac{LD_i}{CP^{2010}} - \frac{FD_i}{CP^{2010}} + \frac{EE_i^{RP}}{CP^{2010}}, \; i = 1,...,n, \quad (1),$$

де $\left[ANS^{2010}\right]_i^A$ — скориговані чисті заощадження аграрного сектора економіки *i*-го регіону в міжнародних постійних цінах 2010 р., дол. США; $GRP_i^{KVED^A}$ — валовий регіональний продукт за видом економічної діяльності "Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство" *i*-го регіону, грн; FCE_i^{RP} — кінцеві споживчі витрати (індивідуальні й колективні) сільських домогосподарств *i*-го регіону, грн; $FCC_i^{KVED^A}$ — споживання основного капіталу в аграрному секторі *i*-го регіону, грн; $CDD_i^{KVED^A}$ — екологічні втрати, спричинені шкодою від емісії діоксиду вуглецю суб'єктами господарювання *i*-го регіону, в міжнародних постійних цінах 2010 р., дол. США; LD_i — чисті втрати від виснаження земельних ресурсів *i*-го регіону, в міжнародних постійних цінах 2010 р., дол. США; FD_i — чисті втрати від виснаження лісових ресурсів *i*-го регіону, в міжнародних постійних цінах 2010 р., дол. США; EE_i^{RP} — загальні витрати на освіту сільської молоді, грн; *n* — кількість регіонів України, од.

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку валового регіонального продукту виробничим методом [10], валовий регіональний продукт базується на даних за видами економічної діяльності (2).

$$GRP_i = \sum_{j=1}^{m}\left(GO_{i,j} - IC_{i,j}\right) + TP_i - SP_i \quad (2),$$

де GRP_i — валовий регіональний продукт у фактичних (ринкових) цінах *i*-го регіону, грн; GO_j — валовий випуск за *j*-м видом економічної діяльності *i*-го регіону, грн; IC_j — проміжне споживання за *j*-м видом економічної діяльності *i*-го регіону, грн; TP_i — податки на продукти, сплачені й розподілені в *i*-му регіоні грн; SP — субсидії на продукти, сплачені й розподілені в *i*-му регіоні грн; *m* — кількість видів економічної діяльності за КВЕД-2010; *n* — кількість регіонів України, $i = 1,..., n$, од.

Різниця валового випуску і проміжного споживання дорівнює валовій доданій вартості у фактичних цінах *(GVA)* (3).

$$GVA = GO - IC. \quad (3).$$

Водночас суми податків та субсидій на продукти не обліковують за видами економічної діяльності, а розподіляють, застосовуючи метод "зверху-вниз" [10]. Зокрема розподіл податків на продукти здійснюють пропорційно випуску, крім ПДВ, базою розподілу якого є валова додана вартість. Субсидії на продукти, як і основні податки, розподіляють пропорційно обсягу випуску [10, с. 12].

Грунтуючись на наявних даних щодо обсягів податків і субсидій на продукти за видом економічної діяльності "Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство" *(KVED^A)*, приймемо за базу для їх регіонального розподілу величину валового випуску у фактичних цінах. Тоді величину податків на продукти, що сплачені в і-му регіоні та належать до виду економічної діяльності "А" ($TP_i^{KVED^A}$), обчислимо за формулою (4).

$$TP_i^{KVED^A} = \frac{TP^{KVED^A} \cdot GO_i^{KVED^A}}{\sum_{i=1}^{n} GO_i^{KVED^A}}, \; i = 1,...,n, \quad (4),$$

де TP^{KVED^A} — сума податків на продукти, що сплачені в Україні за видом економічної діяльності "Сільське господарство, лісове господарство та рибне господар-

ство", грн; $GO_i^{KVED^A}$ — валовий випуск за видом економічної діяльності "Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство" в *i*-му регіоні, грн; *n* — кількість регіонів України, од.

Так само розподілимо й величину субсидій на продукти:

$$SP_i^{KVED^A} = \frac{SP^{KVED^A} \cdot GO_i^{KVED^A}}{\sum_{i=1}^{n} GO_i^{KVED^A}},\ i = 1,...,n \qquad (5),$$

де $SP_i^{KVED^A}$ — сума субсидій на продукти, що сплачені в *i*-му регіоні та належать до виду економічної діяльності "Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство", грн; SP^{KVED^A} — сума податків на продукти, що сплачені в Україні за видом економічної діяльності "Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство", грн; *n* — кількість регіонів України, од.

Розподіливши у вищезазначений спосіб податки і субсидії на продукти, обчислимо розподілене значення валового регіонального продукту за видом економічної діяльності "Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство" $\left(GRP_i^{KVED^A}\right)$:

$$GRP_i^{KVED^A} = GVA_i^{KVED^A} + TP_i^{KVED^A} - SP_i^{KVED^A} \qquad (6).$$

Оскільки показник кінцевих споживчих витрат не входить до системи регіональної статистики, то для його розрахунку застосуємо метод "зверху-вниз" (7).

$$FCE_i^{RP} = \left[ICE^H\right]_i^{RP} + \left[ICE^M\right]_i^{RP} + \left[CCE^M\right]_i^{RP},\ i = 1,...,n. \quad (7),$$

де $\left[ICE^H\right]_i^{RP}$ — індивідуальні споживчі витрати сільських домогосподарств *i*-го регіону, грн; $\left[ICE^M\right]_i^{RP}$ — розподілені індивідуальні споживчі витрати організацій сектора загальнодержавного управління та некомерційних організацій, що обслуговують домогосподарства у сільській місцевості *i*-го регіону, грн; $\left[CCE^M\right]_i^{RP}$ — розподілені колективні споживчі витрати організацій сектора загальнодержавного управління та некомерційних організацій, що надають послуги домогосподарствам у сільській місцевості *i*-го регіону, грн; *n* — кількість регіонів України, од.

Розрахунок індивідуальних споживчих витрат сільських домогосподарств *i*-го регіону доцільно здійснювати на основі показника сукупних витрат домогосподарств, без застосування еквівалентних шкал, але із урахуванням їх статистичної ваги.

Індивідуальні споживчі витрати сільських домогосподарств *i*-го регіону $\left(\left[ICE^H\right]_i^{RP}\right)$ розраховуємо як суму $\left[ICE^H\right]_i^{RP} = \sum_{k=1}^{HN^{RH}} \left[ICE^H\right]_k^{RP}$, де $\left[ICE^H\right]_k^{RP}$ — статистично зважені сукупні витрати *k*-го сільського домогосподарства в *i*-му регіоні, грн; HN^{RH} — кількість домогосподарств у сільській місцевості і-го регіону, од.; *n* — кількість регіонів України, *i*= 1,..., n, од.

Розподілені індивідуальні споживчі витрати організацій сектора загальнодержавного управління та некомерційних організацій, що обслуговують домогосподарства у сільській місцевості *i*-го регіону, визначаємо за формулою (8).

$$\left[ICE^M\right]_i^{RP} = \left(ICE - \sum_{i=1}^{n}\sum_{k=1}^{Q} ICE_{i,k}^H\right) \cdot \frac{\sum_{k=1}^{HN_i} HS_{i,k} \cdot WQ_{i,k}}{\sum_{i=1}^{n}\sum_{k=1}^{HN_i}\left(HS_{i,k} \cdot WQ_{i,k}\right)} \cdot \frac{\sum_{l=1}^{HN_i^{RH}}\left(HS_{i,l}^{RP} \cdot WQ_{i,l}^{RP}\right)}{\sum_{k=1}^{HN_i}\left(HS_{i,k} \cdot WQ_{i,k}\right)},\ i = 1,...,n, \qquad (8),$$

де *ICE* — загальна сума індивідуальних споживчих витрат з системи національних рахунків України (у фактичних цінах), грн; $ICE_{i,k}^H$ — зважені сукупні витрати *k*-го домогосподарства в *i*-му регіоні, грн; *Q* — кількість домогосподарств в *i*-му регіоні, од.; $HS_{i,k}$ — кількість осіб у *k*-му домогосподарстві *i*-го регіону, осіб; $WQ_{i,k}$ — статистична вага k-го домогосподарства і-го регіону, од. HN_i — кількість домогосподарств в *i*-му регіоні, од.; $HS_{i,l}^{RP}$ — кількість осіб у *l*-му домогосподарстві у сільській місцевості *i*-го регіону, осіб; $WQ_{i,l}^{RP}$ — статистична вага *l*-го домогосподарства у сільській місцевості *i*-го регіону, од. HN_i^{RH} — кількість сільських домогосподарств в *i*-му регіоні, од.; *n* — кількість регіонів України, од.

Величину розподілених колективних споживчих витрат організацій сектора загальнодержавного управління та некомерційних організацій, що надають послуги домогосподарствам у сільській місцевості і-го регіону, розраховуємо за формулою (9).

$$\left[CCE^M\right]_i^{RP} = CCE_i \cdot \frac{\sum_{l=1}^{HN_i^{RH}}\left(HS_{i,l}^{RP} \cdot WQ_{i,l}^{RP}\right)}{\sum_{k=1}^{HN_i}\left(HS_{i,k} \cdot WQ_{i,k}\right)},\ i = 1,...,n \qquad (9),$$

де CCE_i — колективні споживчі витрати домогосподарств *i*-го регіону з системи національних рахунків України (у фактичних цінах), грн; *n* — кількість регіонів України, од.

Споживання основного капіталу обчислюють на підставі запасів капітальних активів і очікуваного середнього терміну їх економічного використання [11, с. 29].

Споживання основного капіталу в аграрному секторі *i*-го регіону розраховуємо за формулою (10), грунтуючись на річній сумі амортизації (зносу) основних засобів за видом економічної діяльності "Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство" [12].

$$FCC_i^{KVED^A} = \left(DFC^{KVED^A} - \sum_{i=1}^{n} DFC_i^{KVED^A}\right) \cdot \frac{DFC_i^{KVED^A}}{\sum_{i=1}^{n} DFC_i^{KVED^A}} + DFC_i^{KVED^A},\ i = 1,...,n, \qquad (10),$$

де $DFC_i^{KVED^A}$ — амортизація (знос) основних засобів за рік (за видом економічної діяльності "Сільське господарство, лісове господарство, рибне господарство")

i-го регіону грн; DFC^{KVED^A} — споживання основного капіталу за видом економічної діяльності "Сільське господарство, лісове господарство, рибне господарство" з системи національних рахунків України (у фактичних цінах), грн; *n* — кількість регіонів України, од.

Екологічні втрати, спричинені шкодою від емісії діоксиду вуглецю, розраховуємо одразу в міжнародних постійних цінах 2010 р. на базі даних Держстату України про обсяги викидів діоксиду вуглецю від стаціонарних джерел забруднення за видом економічної діяльності "Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг" за регіонами:

$$CDD_i^{KVED^A} = 28,62 \cdot CDE_i^{KVED^A},\ i = 1,...,n \qquad (11),$$

де $CDE_i^{KVED^A}$ — обсяг викидів діоксиду вуглецю в аграрному секторі економіки від стаціонарних джерел, т.; *28,62* — умовна вартість екологічних втрат від емісії діоксиду вуглецю, в міжнародних постійних цінах 2010 р., дол. США/т [3, с. 155]; *n* — кількість регіонів України, од.

Чисті втрати від виснаження земельних ресурсів доцільно визначати на підставі балансів гумусу й поживних речовин у грунті (12).

$$LD_i = \begin{cases} -\sum_{j=1}^{K}\left(BH_{i,j}\cdot CH + BN_{i,j}\cdot CN + BP_{i,j}\cdot CP + BK_{i,j}\cdot CK\right)\cdot S_{i,j}, \\ 0, BH_i, BN_i, BP_i, BK_i \geq 0 \end{cases}, i = 1,...,n, \quad (2),$$

де $BH_{i,j}$, $BN_{i,j}$, $BP_{i,j}$, $BK_{i,j}$ — баланс гумусу, азоту, фосфору й калію в *j*-му виді сільгоспугідь *i*-го регіону відповідно, т/га; $S_{i,j}$ — площа *j*-го виду сільгоспугідь *i*-го регіону, га; *CH, CN, CP, CK* — середня ринкова вартість гумусу, азоту, фосфору й калію відповідно, грн/т; *K* — кількість видів сільгоспугідь, од.; *n* — кількість регіонів України, од.

Середня вартість гумусу визначається виходячи з ринкової вартості гною, вмісті в ньому органічної речовини та її гуміфікації (5,8 %).

Середня вартість поживних речовин розраховується з урахуванням ринкової вартості мінеральних добрив і вмісту в них азоту, фосфору й калію.

Чисті втрати від виснаження лісових ресурсів оцінюють так [3, с. 154]:

$$FD_i = \begin{cases} \sum_{t=1}^{T}\left(RP_i - IN_i\right)\cdot AP\cdot RR\cdot\left(1+\frac{4\%}{100\%}\right)^{-t}, RP_i > IN_i \\ 0,\ RP_i \leq IN_i \end{cases}, i = 1,...,n, \quad (13),$$

де *RP* — обсяг заготівлі круглих лісоматеріалів (ділової деревини) в і-му регіоні;

IN — обсяг відтворення (річного приросту) лісу в *i*-му регіоні; *AP* — середня ціна ділової деревини; *RR* — рента в лісовому господарстві ($RR = RP\cdot\left(AP - PC\right)$, де *PC* — середні виробничі витрати на заготівлю ділової деревини); *4 %* — дисконтна ставка; *T* — час виснаження лісоресурсної бази, років (максимум 25 років); *n* — кількість регіонів України, од.

Загальні витрати на освіту мають різні джерела походження, що зумовлює особливості їх розподілу [12].

$$EE = \left(EEH^D + EEH^{ID}\right) + EEB + \left(EES + EEC\right) \quad (14),$$

де EEH^D — прямі витрати домогосподарств на освіту, грн; EEH^{ID} — непрямі (накладні) витрати домогосподарств на освіту, грн; *EEB* — витрати на освіту місцевих бюджетів, грн; *EES* — урядові витрати на освіту (що фінансуються за рахунок державного бюджету), грн; *EEC* — корпоративні витрати на освіту, зокрема й витрати міжнародних організацій і корпорацій, грн [13].

Прямі витрати сільських домогосподарств на освіту за регіонами $\left(\left[EEH^D\right]_i^{RP}\right)$ оцінимо за їх фактичною величиною (без застосування еквівалентних шкал, але із урахуванням статистичної ваги домогосподарств у сільській місцевості):

$$\left[EEH^D\right]_i^{RP} = \sum_{k=1}^{HN_i^{RH}}\left[EEH^D\right]_{i,k}^{RP}\cdot WQ_{i,k}^{RP},\ i = 1,...,n \qquad (15),$$

де $\left[EEH^D\right]_{i,k}^{RP}$ — витрати на освіту *k*-го сільського домогосподарства *i*-го регіону, грн; *n* — кількість регіонів України, од.

Зважаючи на те, що непрямі витрати на освіту сутнісно є накладними до прямих витрат, то базою їх розподілу за регіонами приймемо прямі витрати домогосподарств на освіту. Відтак непрямі витрати сільських домогосподарств на освіту за регіонами $\left(\left[EEH^{ID}\right]_i^{RP}\right)$ розподілимо базуючись на частці прямих витрат на освіту домогосподарств у сільській місцевості в загальній сумі прямих витрат на освіту домогосподарств і-го регіону:

$$\left[EEH^{ID}\right]_i^{RP} = \left(EEH - \sum_{i=1}^{n}\sum_{k=1}^{HN_i}EED_{i,k}^D\cdot WQ_{i,k}\right)\cdot\frac{\sum_{k=1}^{HN_i}EED_{i,k}^D\cdot WQ_{i,k}}{\sum_{i=1}^{n}\sum_{k=1}^{HN_i}EED_{i,k}^D\cdot WQ_{i,k}}\cdot \frac{\left[EEH^D\right]_i^{RP}}{\sum_{k=1}^{HN_i}EED_{i,k}^D\cdot WQ_{i,k}},\ i = 1,...,n, \quad (16),$$

де *EEH* — загальні витрати домогосподарств на освіту, що містяться в системі національних рахунків освіти України ($EEH = EEH^D + EEH^{ID}$), грн; $EED_{i,k}^D$ — витрати на освіту *k*-го домогосподарства *i*-го регіону, грн; *n* — кількість регіонів України, од.

Для обчислення розподілених за сільськими населеними пунктами за регіонами витрат на освіту, що здійснюються за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, а також вітчизняних підприємств і організацій, потрібно розрахувати кількість здобувачів освіти з сільської місцевості.

Зазначимо, що державний статистичний облік учнів і слухачів професійно-технічних закладів освіти, а також студентів вищих закладів освіти, які зареєстровані у сільських населених пунктах, обмежений лише даними про кількість зарахованих на перший курс.

Зважаючи на диференціацію нормативних термінів навчання, особливості організації освітнього процесу в різних закладах освіти, брак інформації про академічну мобільність тощо, точний розрахунок кількості сільської молоді, що здобуває освіту в професійно-технічних і вищих закладах освіти здійснити неможливо. Тому припустимо, що динаміка руку контингенту здобувачів освіти є відносно постійною, а її коливання відбуваються в межах статистичної похибки. Тоді за-

гальну кількість сільської молоді, що є здобувачами освіти *i*-го регіону $\left(SNT_i^{RP}\right)$, розрахуємо так:

$$SNT_i^{RP} = ChN_i^{RP} + PN_i^{RP} + TthN_i \cdot \frac{NTthN_i^{RP}}{NTthN_i} + SN_i \cdot \frac{NSN_i^{RP}}{NSN_i} \quad (17),$$

де ChN_i^{RP} — кількість дітей дошкільних закладів освіти у сільській місцевості *i*-го регіону (на кінець року), осіб; PN_i^{RP} — кількість учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості *i*-го регіону (на початок навчального року), осіб; $TthN_i$ — загальна кількість учнів і слухачів професійно-технічних закладів освіти *i*-го регіону (на початок навчального року), осіб; $NTthN_i^{RP}$ — кількість сільської молоді, що була зарахована до професійно-технічних закладів освіти *i*-го регіону (на початок навчального року), осіб; $NTthN_i$ — загальна кількість молоді, що була зарахована до професійно-технічних закладів освіти *i*-го регіону (на початок навчального року), осіб; SN_i — загальна кількість студентів закладів вищої освіти I—IV рівнів акредитації *i*-го регіону (на початок навчального року), осіб; NSN_i^{RP} — кількість сільської молоді, що була зарахована до закладів вищої освіти I—IV рівнів акредитації *i*-го регіону (на початок навчального року), осіб;NSN_i — загальна кількість молоді, що була зарахована до закладів вищої освіти I—IV рівнів акредитації *i*-го регіону (на початок навчального року), осіб; *n* — кількість регіонів України, $i = 1, ..., n$, од.

Оскільки під час розподілу урядових (держбюджетних) витрат на освіту діє принцип недискримінації, то базою їх розподілу за регіонами України приймемо загальну кількість здобувачів освіти.

Витрати на освіту сільської молоді з місцевих бюджетів $\left(EEB_i^{RP}\right)$ визначимо за формулою (18), базуючись на тому, що середні витрати на одного здобувача освіти однакові на всій території регіону і не залежать від типу населеного пункту.

$$EEB_i^{RP} = SNT_i^{RP} \cdot \frac{EEB_i}{ChN_i + PN_i + TthN_i + SN_i}, \; i = 1, ..., n \; (18),$$

де EEB_i — фактичні витрати на освіту з місцевих бюджетів *i*-го регіону, грн; ChN_i — кількість дітей дошкільних закладів освіти *i*-го регіону (на кінець року), осіб; PN_i — кількість учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів *i*-го регіону (на початок навчального року), осіб; $TthN_i$ — кількість учнів і слухачів професійно-технічних закладів освіти *i*-го регіону (на початок навчального року), осіб; SN_i — кількість студентів закладів вищої освіти I—IV рівнів акредитації *i*-го регіону (на початок навчального року), осіб; *n* — кількість регіонів України, од.

Розподілені за регіонами України урядові витрати на освіту, що фінансуються за рахунок державного бюджету, й припадають на сільську молодь, яка здобуває освіту, розрахуємо так:

$$EES_i^{RP} = \frac{EES \cdot SNT_i^{RP}}{\sum_{i=1}^{n}\left(ChN_i + PN_i + TthN_i + SN_i\right)}, \; i = 1, ..., n \quad (19).$$

Корпоративні витрати на освіту, а також гранти міжнародних організацій, на відміну від бюджетних витрат, мають цільовий характер. Однак, зважаючи на брак інформації про реципієнтів цих коштів і їх місце навчання, а також з огляду на незначні обсяги корпоративних витрат, порівняно з іншими джерелами фінансування, раціонально здійснювати їх розподіл пропорційно загальній кількості здобувачів освіти.

Відтак розподілимо корпоративні та інші витрати на освіту, що прямо або опосередковано припадають на сільську молодь — здобувачів освіти $\left(EEC_i^{RP}\right)$, за формулою (20).

$$EEC_i^{RP} = \frac{EEC \cdot SNT_i^{RP}}{\sum_{i=1}^{n}\left(ChN_i + PN_i + TthN_i + SN_i\right)}, \; i = 1, ..., n \quad (20).$$

Маючи необхідні дані, визначимо частку скоригованих чистих заощаджень у розподіленому валовому регіональному продукті аграрного сектора економіки $\left(ANS_i^A / GRP_i^{KVED^A}\right)$ *i*-го регіону:

$$ANS_i^A / GRP_i^{KVED^A} = \frac{\left[ANS^{2010}\right]_i^A}{GRP_i^{KVED^A} / CP^{2010}} \cdot 100\%, \; i = 1, ..., n \; (21).$$

Як зазначила І. Бобух, у практиці Світового Банку динаміку сталого розвитку оцінюють за "індексом Мальтуса", що характеризує суму, на яку має зростати впродовж року обсяг скоригованих чистих заощаджень для утримання обсягу національного багатства на 1 особу на незмінному рівні [14, с. 12].

Маючи дані щодо скоригованих чистих заощаджень, валового регіонального продукту аграрного сектора економіки, а також середньорічної чисельності наявного сільського населення, доцільно визначати "індекс Мальтуса" для аграрного сектора, зокрема й на регіональному рівні, що покаже динаміку сталого розвитку сільських територій та чистого добробуту на селі.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Досягнення цілей сталого розвитку має базуватися на статистичних і економічних оцінках статики й динаміки цього процесу.

Запропонована у статті методика оцінювання сталості розвитку аграрного сектора економіки базується на удосконаленому й адаптованому до вимог галузевої і регіональної статистики України методичному підході розрахунку обсягу скоригованих чистих заощаджень і його частки у валовому регіональному продукті аграрного сектора економіки. Методика до того ж дає змогу врахувати чисті втрати земельного капіталу, як одного з основних елементів національного багатства.

Перспективами подальших розвідок є врахування втрат водних ресурсів та екосистемних збитків у системі аналізу сталого розвитку аграрного сектора економіки.

Література:

1. Pearce D.W., Atkinson G.D. Capital Theory and the Measurement of Sustainable Development: an Indicator of "weak" Sustainability. Ecological Economics. 1993. Vol. 8, Issue 2. Pp. 103—108.

2. Where is the Wealth of Nations? Measuring Capital for the 21st Century / Washington: The World Bank, 2006. xx, 188 p.

3. The Changing Wealth of Nations. Measuring Sustainable Development in the New Millennium / Washington: The World Bank, 2011. xvi, 222 p.

4. Atlas of Sustainable Development Goals 2017. From World Development Indicators / Washington: The World Bank, 2017. ix, 116 p.

5. Диксон Дж., Бэккес Ж., Гамильтон К., Кант А., Латц Э., Педжиола С., Хи Ж. Новый взгляд на богатство народов. Индикаторы экологически устойчивого развития. Москва: Весь Мир, 2003. 128 с.

6. Горобченко Д.В., Вороненко В.І. Макроекономічне оцінювання сестейнового (сталого) розвитку. Агросвіт. 2016. № 11. С. 38—43.

7. Гуторов А.О. Інклюзивний розвиток економіки і аграрної сфери (теорія, методика, аналіз). Харків: Точка, 2019. 146 с.

8. Курило В.І. Про зміст і співвідношення деяких аграрних дефініцій. Економіка АПК. 2014. № 2 (232). С. 87—92.

9. Гуторов А.О. Розвиток інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки. Київ: ТОВ "СІК ГРУП УКРАЇНА", 2016. 484 с.

10. Методологічні положення розрахунку валового регіонального продукту: наказ Держстату України від 21.12.2018 № 284. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0284832-18.

11. Методологічні положення розрахунку валового внутрішнього продукту: наказ Держстату України від 17.09.2018 № 187. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2018/187/ mp_VVP.pdf.

12. Лупенко Ю.О., Гуторов А.О. Методичні рекомендації з оцінювання рівня інклюзивного розвитку сільського соціуму та сільських територій. Київ: ННЦ "IAE", 2021. 28 с.

13. Методологічні положення щодо складання допоміжних (сателітних) рахунків освіти в Україні: наказ Держкомстату України від 15.02.2010 № 57. URL: http://ukrstat.gov.ua/ metod_polog/metod_doc/sp/sp_06.pdf.

14. Бобух І. Заощадження як джерело зростання обсягу національного багатства. Економіст. 2014. № 6. С. 7—12.

References:

1. Pearce, D. W. and Atkinson, G. D. (1993), "Capital Theory and the Measurement of Sustainable Development: an Indicator of "weak" Sustainability", Ecological Economics, vol. 8, issue 2, pp. 103—108.

2. The World Bank (2006), Where is the Wealth of Nations? Measuring Capital for the 21st Century, The World Bank, Washington, USA.

3. The World Bank (2011), The Changing Wealth of Nations. Measuring Sustainable Development in the New Millennium, The World Bank, Washington, USA.

4. The World Bank (2017), Atlas of Sustainable Development Goals 2017. From World Development Indicators, The World Bank, Washington, USA.

5. Dixon, J. Bakkes, J. Hamilton, K. Kunte, A. Lutz, E. Pagiola, S. and Xie, J. (2003), Novyi vzgliad na bogatstvo narodov. Indikatory ekologicheski ustoichivogo razvitiia [Expanding the Measure of Wealth. Indicators of Environmentally Sustainable Development], Ves Mir, Moscow, Russia.

6. Gorobchenko, D. and Voronenko, V. (2016), "Macroeconomic evaluation of sustainable development", Ahrosvit, vol. 11, pp. 38—43.

7. Hutorov, A.O. (2019), Inkliuzyvnyi rozvytok ekonomiky i ahrarnoi sfery (teoriia, metodyka, analiz) [Inclusive development of economy and agrarian sphere (theory, methodology, analysis)], Tochka, Kharkiv,.

8. Kurylo, V.I. (2014), "On the content and correlation of certain agricultural definitions", Ekonomika APK, vol. 2 (232), pp. 87—92.

9. Hutorov, A.O. (2016), Rozvytok intehratsiinykh vidnosyn v ahrarnomu sektori ekonomiky [Development of the integration relations in the agrarian sector of the economy], Sik Group Ukraina, Kyiv, Ukraine.

10. The State Statistic Service of Ukraine (2018), "The Order of the State Statistic Service of Ukraine "Methodological provisions for calculating gross regional product", available at: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0284832-18 (Accessed 10 March 2021).

11. The State Statistic Service of Ukraine (2018), "The Order of the State Statistic Service of Ukraine "Methodological provisions for calculating gross domestic product", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2018/187/mp_VVP.pdf (Accessed 10 March 2021).

12. Lupenko, Y.O. and Hutorov, A.O. (2021), Metodychni rekomendatsii z otsiniuvannia rivnia inkliuzyvnoho rozvytku silskoho sotsiumu ta silskykh terytorii [Methodical recommendations for assessing the level of inclusive development of rural society and rural areas], NSC "IAE", Kyiv, Ukraine.

13. The State Statistic Committee of Ukraine (2010), "The Order of the State Statistic Committee of Ukraine "Methodological provisions for compiling auxiliary (satellite) accounts of education in Ukraine", available at: http://ukrstat.gov.ua/ metod_polog/metod_doc/sp/sp_06.pdf (Accessed 10 March 2021).

14. Bobukh, I. (2014), "Savings as a source of national wealth growth", Ekonomist, vol. 6, pp. 7—12.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2021 р.

www. economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28
(044) 458-10-73

УДК 330.34

К. І. Левчук,
д. і. н., професор, завідувач кафедри історії України та філософії,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0003-0459-622X
І. В. Гунько,
к. т. н., доцент кафедри загальнотехнічних дисциплін та охорони праці,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0001-5470-7413

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.12.12

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УНІВЕРСИТЕТУ В УМОВАХ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

K. Levchuk,
Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of History of Ukraine and Philosophy, Vinnytsia National Agrarian University
I. Hunko,
PhD in Technical Sciences, Associate Professor of the Department of General Technical Disciplines and Labor Protection, Vinnytsia National Agrarian University

INNOVATIVE POTENTIAL OF THE UNIVERSITY IN THE CONDITIONS OF POST-INDUSTRIAL SOCIETY

Узагальнено головні теоретичні розробки ролі та місця університету в постіндустріальному суспільстві: концепції "підприємницького університету", "академічного капіталізму", "потрійної спіралі".

Відзначено, що підприємницький університет активно прагне до інновацій у своїй діяльності, залишаючи "зону комфорту" та свідомо ризикуючи новими практиками. Він намагається суттєво змінити характер діяльності організації для того, щоб у майбутньому досягнути кращого результату.

Узагальнено причини та наслідки комерціалізації діяльності університетів, що призвело до появи концепції "академічного капіталізму" в умовах домінування економіки послуг та ситуації невизначеності.

Проаналізовано теорію "потрійної спіралі", в якій враховано зміни в тріаді "держава — виробництво — університетська наука" за умов переходу від економіки виробництва до постіндустріального суспільства. Університет, генеруючи інноваційний розвиток на національному та регіональному рівні, використовує отримані результати для покращання свого фінансового, кадрового та матеріального забезпечення, сприяє економічному та культурному розвитку навколишніх територій.

Наведено низку прикладів інновацій у діяльності наукових та освітніх організацій, зокрема утворення та діяльність Навчально-науково-виробничого комплексу "Всеукраїнський науково-навчальний консорціум".

From its emergence till present day, the University remains a key social institution which provides expanded reproduction of educational, scientific and innovative potential of mankind. The dependence the society's level of development and the change of the university activity's directions have been traced.

The stages of the development of the university, the impact of technological changes and socio-economic transformations on its world-historical mission have been viewed. The main theoretical developments of the role and place of the university in the post-industrial society: the concepts of "entrepreneurial university", "academic capitalism", "triple helix" have been generalized.

It has been mentioned that the University of Entrepreneurship is actively striving for innovation in its activities, leaving the "comfort zone" and consciously challenging new practices. It tries to change substantially the nature of the organization to achieve better results in the future.

The causes and consequences of the commercialisation of universities have been generalized, which cause the emergence of the concept of "academic capitalism" in the conditions of dominance of the service economy and the situation of uncertainty.

The "triple helix" theory has been analysed, which takes into account the changes in the triad "state — production — academic science" in the transition from the economics of production to post-industrial society. The University, generating innovative development at the national and regional levels, uses the results to improve its financial, human and material support, promotes economic and cultural development of the surrounding areas.

An amount of examples of innovations in the activities of scientific and educational institutions have been given, in particular, the formation and activity of the Educational, Research and Production Complex "All-Ukrainian Scientific and Educational Consortium".

Ключові слова: університет, постіндустріальне суспільство, "академічний капіталізм", "підприємницький університет", "потрійна спіраль", інноваційний розвиток, виробництво, консорціум.

Key words: university, post-industrial society, "academic capitalism", "entrepreneurial university", "triple helix", innovative development, production, consortium.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Університет як суспільна інституція виник у XI ст. завдяки поєднанню зусиль Церкви та представників середньовічного суспільства, зацікавлених у розвитку освіченості серед населення. Замовниками випускників середньовічних університетів були: католицька церква, феодальні держави, незалежні від влади феодалів міста. Університет виступав в якості цехової корпорації, яка володіла монополією на вивчення, продукування та збереження знань.

Другий етап у розвитку Університету (XIX ст.) характеризується своєрідним взаємовпливом індустріальних технологій та соціальних змін, викликаних залученням до виробництва більшості населення. Головне завдання університету полягало не тільки в формуванні майбутньої національної еліти. Нові освітні ідеї були спрямовані проти станово-аристократичного суспільства: талант і здібності визначали соціальний статус людини. Концепція університету, декларована В. Гумбольдтом, наголошувала на тому, що викладачі, крім навчальної діяльності, мають займатися науковими дослідженнями, а студенти отримувати знання під час практичних занять. "Поняття про вищі наукові заклади як про вершину, на якій сходиться все, що робиться безпосередньо задля моральної культури нації, засноване на їх призначенні. Це призначення — заняття наукою в найглибшому і широкому сенсі цього слова і розробка навчального матеріалу, не спеціально підібраного, але за самою своєю природою придатного для духовної і моральної освіти" [1].

Потреба в освічених робітниках, техніках, інженерах за умов розгортання індустріального виробництва дала поштовх політехнічній освіті. Однак ринково орієнтовані технологічні відкриття XIX — першої половини XX ст. відбувалися за межами університетських лабораторій та були поєднанням винахідливості та підприємливості.

Посилення уваги до наукових досліджень наприкінці XIX — початку XX ст. потребувало стабільного фінансування наукових розробок з боку держави. Цьому сприяла гонка озброєнь, постійне переоснащення армій розвинених країн під впливом нових технологічних винаходів. Провідні індустріальні держави розпочинають концентрувати наукові ресурси, створювати науково-дослідницькі центри, залишаючи просвітницьку та навчальну діяльність, а також фундаментальні дослідження класичним університетам. "Холодна війна" між країнами Заходу та комуністичним блоком, що розпочалася з часів закінчення II світової війни, вимагала домінування державного замовлення та фінансування високотехнологічного сектору науково-дослідницьких розробок.

З 70-х років XX ст. у провідних країнах Заходу під впливом ринково-ліберальних тенденцій розпочалася комерціалізація університетів, яка полягала в отриманні прибутку з викладацької, дослідницької та іншої діяльності. Підприємницька ініціатива, високий рівень заробітної плати, продумані маркетингові стратегії отримали поширення за межами сфери бізнесу. Не менш важливою причиною зростання комерційної активності університетів було відносне зменшення бюджетних асигнувань для вищої школи, що підштовхнуло адміністраторів та викладачів до пошуку нових джерел фінансування та сприяло їх інноваційній діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Концепція постіндустріального суспільства була запропонована Д. Беллом з метою описати можливий шлях розвитку капіталізму на тлі змін, які відбувалися в другій половині XX ст. у провідних країнах Заходу. Дослідник зазначав, що "теоретичне знання дедалі більшою мірою стає стратегічним ресурсом суспільства, його осьовим принципом. А університети, дослідницькі організації та інтелектуальні інституції, де теоретичне знання кодифікується й збагачується, стають осьовими структурами суспільства, що з'являється" [2, с. 220].

Г. Іцковіц виділяє три місії у розвитку університету: освітню, дослідницьку та підприємницьку, наголошуючи на тому, що наукова спільнота бере на себе завдання реалізовувати новий спосіб виробництва, заснований на безперервному поступі організаційних та технологічних інновацій [3, с. 66].

Ш. Слотер та Л. Леслі використовують термін "академічний капіталізм" для позначення усіх форм участі університету у прямих ринкових діях, направлених на пошук фінансування задля його успішного розвитку [4]. Д. Бок обгрунтовує своє позитивне ставлення до комерціалізації діяльності університетів тим, що студенти та викладачі завжди потребують нових програм, нових книг та обладнання які можуть задовольнити їх інтереси та надати їм нові можливості. Ректори та декани зобов'язані піклуватися про максимальне задоволення цих потреб тому що їх репутація залежить від успішної підтримки ними статусу своїх університетів та факультетів [5]. Б. Кларк, пропонуючи концепцію "підприємницького університету", зазначив, що університет може виконувати не тільки свою базову суспільно значиму функцію але і відповідати запитам бізнесу та держави [6]. Однак окремі дослідники схильні до критичної оцінки трансформацій, які відбуваються останнім часом в академічному середовищі. Ж. Ліотар [7] та Б. Рідінгс [8] наголошували на тому, що університети втратили свої традиційні орієнтири та намагаються усіма силами перетворити освіту та науку на товар.

Г. Калетнік [9] започаткував концепцію механізму переходу до інноваційної моделі розвитку університету, яка передбачає інтеграцію освіти, науки і виробництва на засадах взаємозалежності, взаємозумовленості

та взаємовигідного партнерства. Інституційне оформлення інтеграції реалізовано у формі науково-навчально-виробничого комплексу. Особливості участі інноваційних структур, зокрема ННВК "Всеукраїнський навчально-науковий консорціум у місцевому та регіональному розвитку досліджували Г. Калетнік, О. Підвальна, Т. Колесник. Дослідники виокремили два основні напрями участі консорціуму у сталому регіональному розвитку: підготовка та перепідготовка кадрів та розробка інноваційних технологій, їх комерціалізація задля розвитку місцевої економіки [10].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження та узагальнення теоретичних напрацювань стосовно інноваційного потенціалу Університету як суспільної інституції в умовах сучасних суспільно-економічних трансформацій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Роль Університету як соціальної інституції новітньої доби потребувала подальшого теоретичного обгрунтування. Ідея "академічного капіталізму" виникла як спроба усвідомити розвиток вищої освіти як складової частини економічної політики. Прихильники ідеї "академічного капіталізму" наголошують на тому, що заклади вищої освіти в сучасних умовах постійно перебувають у конкуренції за фінансові надходження. При цьому ринкова активність проявляється не тільки в повсякденних комерційних операціях на кшталт надання платних послуг в освітній сфері, реалізації спортивної атрибутики з брендом університету, орендної плати за нерухомість, отримання частки з прибутку закладів харчування що діють на території навчального закладу, що було звичним для функціонування університетів впродовж ХХ ст. Конкурентну боротьбу університетів та факультетів за зовнішні асигнування також слід вважати ринковою поведінкою, яка включає гранти та контракти, співпрацю та партнерство із підприємствами державного та приватного сектору, залучення інвестицій до створених на університетській технологічній та інституційній основі фірм та стартапів, використання маркетингових технологій для формування набору студентів, діяльність на базі факультетів курсів підвищення кваліфікації тощо.

Адміністрація університету може віддавати перевагу певним ринковим ситуаціям перед іншими, а може сприймати їх з байдужістю чи створювати перешкоди ринковій активності у певних видах діяльності. Відданість ринковим стратегіям доволі часто використовується для виправдання ідеології організації в цілому. Це свідчить про нерівномірний рух до ринкових трансформацій.

Ш. Слотер та Л. Леслі акцентують увагу на трансформації філософії освіти у закладах вищої освіти (далі ЗВО) під впливом конкуренції за майбутніх студентів. У традиційній моделі вищої освіти студент прагнув до засвоєння та примноження знань, а університет виступав у якості суспільної інституції, яка визначала напрями і темпи суспільного та технологічного прогресу. Державні структури та виробнича сфера надавали інституційну та фінансову допомогу університету та визначали зміст навчальних планів та перелік спеціальностей. В умовах "академічного капіталізму" студент діє як споживач, а навчальні заклади трансформуються в корпорації, головною метою яких є надання освітніх послуг під конкретним брендом, який в свою чергу набуває ринкової цінності. Як приватні, так і державні заклади освіти вишукують студентів з високими показниками успішності, які закінчили престижні школи та зможуть під час навчання підвищити якість свого освітнього доробку. Це студенти, які можуть проявити наполегливість, досягнути успіху, стати в майбутньому благодійниками для своєї Альма матір.

Щоб поборотися за вступників та використати нові ринкові можливості адміністрація ЗВО створює нові підрозділи для "управління зарахуванням". Приймальна кампанія стає неможливою без розробленої та продуманої маркетингової стратегії. Менеджери із зарахування "пропонують" продукт (майбутні вчені ступені, умови проживання та дозвілля, освіту) студентам та їх батькам, які перетворювалися на їх клієнтів [4, с. 157].

Ці тенденції в розвитку університету дали змогу низці вчених заявити про те, що наприкінці ХХ ст. "університет перебуває у руїнах" та втратив сенс свого існування як соціальної інституції. "Вчених, техніків та апаратуру купують не для того щоб пізнати істину, але щоб збільшити продуктивність" [7, с. 112]. Розподіл державою, підприємствами та дослідницькими підрозділами засобів для наукових досліджень (грантів) підкоряється логіці зростання продуктивності. Критерій результативності відкрито пропонується адміністрацією для виправдання негативної оцінки діяльності вчених [7, с. 115].

Б. Ріддінгз вказував на зростання чисельності студентів, що призводить до падіння загальноосвітнього рівня, посилення ролі адміністрації у визначенні напрямів розвитку ЗВО, поступової пролетаризації професорсько-викладацького складу, орієнтуванні університетів на кількісні показники своєї діяльності, які відображаються у різноманітних "рейтингах досконалості". Зміни в суспільно-історичній місії університету відбуваються не тільки в Північній Америці, чи Європейському Союзі, але і в країнах Східної Європи, де різноманітні проєкти (на кшталт ініціативи Д. Сороса) закладають підгрунтя для аналогічного відокремлення університету від національної держави. "Університет стає інститутом іншого типу; він більше не пов'язаний з долею національної держави, бо перестає виступати в ролі творця, захисника та поширювача ідеї національної культури. В усіх куточках світу процес економічної глобалізації веде до відносної деградації національної держави в якості первинної інстанції відтворення капіталу. Університет в свою чергу перетворюється на транснаціональну бюрократичну корпорацію..." [8, с. 12].

Однак більшість науковців сконцентрована на пошуку нового змісту діяльності університету в умовах постіндустріальної реальності. Спроби виправити ситуацію породили концепцію "підприємницького університету", яка врахувала низку фундаментальних змін, що відбулися впродовж ХХ ст. Зокрема, посилення ролі бізнесових структур у продукуванні наукових знань, стрімке зростання кількості та якості дослідницьких проєктів у недержавному секторі, посилення державного регулювання наукових досліджень на міжнародному рівні задля вирішення глобальних проблем сучасності та формування громадянської відповідальності учених за результати своєї діяльності. Підприємницький університет зосереджує свою активність на інноваційній

діяльності, залишаючи "зону комфорту" та свідомо ризикуючи новими практиками.

Трансформація університету, на думку Б. Кларка, відбувається завдяки колективній підприємницькій діяльності викладачів та адміністраторів, які об'єднуються задля створення нових організаційних елементів. Напрями трансформації включають п'ять елементів: 1. Посилене направляюче ядро, яке обов'язково поєднує адміністрацію та підрозділи університету. Воно має узгоджувати нові управлінські методи з традиційним академічними. 2. Розширена периферія розвитку, яка складається з професійно організованих відділів із зовнішніх зв'язків, котрі займаються передачею знань, зв'язками із роботодавцями, розвитком інтелектуальної власності, неперервною освітою, підтримкою відносин із випускниками тощо. З іншого боку, зростає роль міждисциплінарних проектно-орієнтованих науково-дослідницьких центрів, які займаються вирішенням проблем, які не обмежуються рамками окремих дисциплін. 3. Диверсифікація фінансування потрібна не тільки для інноваційного розвитку університету адже на державну підтримку університетів виділяється все менше бюджетних коштів. Тому прагнення отримати наукові гранти має поєднуватися з отриманням авторської винагороди за використання інтелектуальної власності, доходами від послуг, які надаються на території університету, плати студентів за навчання, пожертв випускників тощо. 4. Стимульовані академічні структури (факультети, інститути, коледжі) залишаються базовими структурами університету. Саме їх підтримка та участь у трансформаційних змінах є запорукою успіху. 5. Формування інтегрованої підприємницької культури, яка націлена на постійні пошуки та зміни [6, с. 21—25].

Теорія "Потрійної спіралі", започаткована у 90-х роках ХХ ст., намагається врахувати зміни в тріаді "держава — виробництво — університетська наука" за умов переходу від економіки виробництва до постіндустріального суспільства, в якому знання перетворюються на найвищу цінність. Суть концепту не тільки в синтезі різнопланових елементів, які об'єднують у довільній формі виробництво, науку, освіту за допомогою інновацій. Саме університет має стати генератором інноваційного розвитку на національному та регіональному рівні та використовувати отримані знання для покращання свого фінансового забезпечення, спрямовувати свої зусилля на розробку та вдосконалення правової бази свого розвитку, бути серед лідерів соціально-економічного розвитку суспільства. Зокрема, виділяються три основні моделі які можуть виникати на основі цієї взаємодії:

1. "Командно-адміністративна" — за якої головну роль у тріаді відіграє держава, обмежуючи вплив університету та бізнесу у впровадженні інновацій. "Керівництво по бюрократичному типу концентрує ініціативу зверху та жорстко придушує прагнення до розвитку знизу. Неформальні відносини між учасниками інституційних сфер частково можуть допомогти в подоланні недоліків системи, якій властиво ухвалення рішень "зверху вниз". Але подібний спосіб вирішення проблеми може бути використаний лише в невеликих за масштабом проєктах" [3. с. 46—47].

2. "Ринкова" — призводить до встановлення взаємовигідних контактів між університетами, промисловістю і державою. Для прикладу, державні структури можуть прискорити видачу дозвільних документів для будівництва заводу, університет розпочинає навчання студентів за визначеними спеціальностями, а компанії виводять на ринок новий товар, що сприяє загальному економічному та соціальному розвитку.

3. "Оптимальна" — враховує головну особливість постіндустріального суспільства, яке є суспільством знань — університет перетворюється на домінуючу силу у взаєминах з державними структурами та виробництвом. "Коли нові знання або комбінації старих і нових знань стають основою для створення нових компаній, в моделі "Потрійної спіралі" починає головувати спіраль університетів та інших структур, відповідальних за виробництво нового знання, а держава і бізнес починають грати допоміжну роль в розвитку наукових досліджень. На даному етапі звичайною стратегією є створення дослідних центрів і прискорення наукових досліджень, а університети отримують від держави і бізнесу додаткові ресурси для виконання своєї традиційної науково-дослідницької функції" [3, с. 37—38].

До переваг теорії "потрійної спіралі" слід віднести зниження рівня витрат та невизначеності при створенні нових продуктів та якостей; інновації стають більш ефективними за рахунок поєднання різних можливостей учасників процесу; підвищується економічна ефективність від впроваджень.

Е. Караяніс та Е. Кемпбел врахували недоліки моделі "потрійної спіралі" (обмежений вплив громадськості на інноваційні процеси, потреба у взаємодії з представниками громадянського суспільства задля визначення найбільш значимих інноваційних змін) запропонували модель "четверної спіралі". В ній четвертим компонентом взаємодії визнаються неурядові організації; дослідницькі інституції, створені завдяки фінансуванню благодійних фондів; засоби масової інформації; органи місцевого самоврядування [11, с. 36—37].

Прикладом успішної інноваційної стратегії розвитку було формування на базі Стенфордського парку високотехнологічної промисловості у 70—80-х роках ХХ ст. всесвітньовідомого технополісу "Силіконова долина". Однак у 2009 році у Стенфордському університеті зародилася ініціатива Старт Х, яка мала сприяти підприємницькій активності студентів та випускників ЗВО. Заповнення прогалини у вже високопродуктивній інноваційній системі призвело до значного збільшення фірм, засновниками яких були студенти, аспіранти та викладачі. Старт Х — це тримісячна навчальна програма з підготовки команди майбутніх підприємців до інноваційної діяльності, яка розмивала кордони між університетом та виробництвом шляхом створення експериментального освітнього процесу, залучення відомих підприємців та розробників до участі у семінарах та тренінгах. Ресурсними партнерами Старт Х були інвестиційні фонди та такі відомі компанії, як Майкрософт, Гугл та Амазон [12, с. 87—88].

Значна кількість ініціатив, спрямованих на дослідження та впровадження у виробництво новітніх технологій із використанням альтернативних джерел енергії, розробляється на регіональному рівні та сприяє створенню нових робочих місць, розвитку освіти, комерціалізації технологій з виробництва відновлюваної енергії. Так, у штаті Міссісіпі компанією Джон Дір, Міністерством енергетики США, чотирма дослідницькими університетами було

підтримано 13 проєктів у рамках стратегічної ініціативи з використання біомаси загальною вартістю 3,6 млн доларів. У штаті Теннесі місцевий університет та Національна лабораторія Оук-Рідж створили центр із дослідження та виробництва сонячної енергії. Створені на базі університетів та коледжів штату Північна Дакота консультаційні центри сприяють співпраці між державними університетами та бізнесовими структурами задля забезпечення ринку новими продуктами, послугами та робочими місцями. З 2003 по 2011 рр. загальний економічний вплив на економіку регіону склав понад 538 млн дол. [12, с. 238—241].

Повчальним є досвід культурного підприємництва, започаткований університетом Південного Орегону. З 1935 року силами викладачів місцевого університету, студентів та місцевої громади було організовано проведення театрального фестивалю, який перетворив Ешленд з невеликого шахтарського містечка у місто, яке на початку XXI ст. стало міжнародним мистецьким, театральним та культурним центром. У результаті економічний вплив фестивалю на економіку Ешленду лише у 2011 році склав понад 55 млн дол. [12, с. 69].

Україна на сьогодні — аграрно-індустріальна держава, для якої теорія та практика постіндустріального суспільства носить переважно академічний характер. Перехід української економіки на інноваційну модель розвитку потребує вивчення та використання закордонного досвіду, наявності науково обгрунтованої концепції та об'єднаних зусиль академічної спільноти, державних структур та підприємців задля досягнення мети. На жаль, результати соціально-економічного розвитку України впродовж 2019—2020 років свідчать про скорочення витрат на наукові дослідження та освіту, низький рівень розвитку інноваційної інфраструктури, погіршення якості людського капіталу. Лише 13,8 відсотків від загальної кількості українських підприємств здійснювали інноваційну діяльність, яка проявлялася здебільшого у придбанні машин, устаткування та програмного забезпечення [13, с. 38].

Державні інституції України в силу об'єктивних та суб'єктивних обставин (політична нестабільність, продовження військового конфлікту на Сході країни, низький інтелектуальний рівень виконавчої влади) не спроможні виступити зачинателями успішних економічних реформ що призводить до подальшого руйнування економічного потенціалу України. Тому ініціаторами концепції механізму переходу виробництва на інноваційну модель розвитку стали представники наукової та освітньої спільноти України.

За ініціативи Президента Вінницького національного аграрного університету академіка Г.М. Калетніка у 2013 р. було вперше започатковано створення Навчально-науково-виробничого комплексу "Всеукраїнський науково-навчальний консорціум" (далі ННВК "Консорціум"), засновниками якого виступили Інститут біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН України та Вінницький національний аграрний університет, пізніше — Інститут продовольчих ресурсів НААН України. Основна мета діяльності ННВК "Консорціум" — поєднання наукового, навчального, виробничого та фінансових потенціалів Вінницького національного аграрного університету (далі ВНАУ), галузевих науково-дослідних інститутів та успішних підприємств для створення цілісної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для сільського господарства та інших видів економічної діяльності, вирішення проблеми формування бази для набуття практичних навиків студентами та аспірантами, стажування викладачів, проведення спільної науково-дослідної діяльності вчених, скорочення циклу розробки нових технологій, забезпечення трансферу інноваційних розробок у виробництво.

Вінницький національний аграрний університет виступає в якості драйвера інноваційного розвитку. Забезпечує ефективне використання наукового та освітнього потенціалу, розробку та впровадження нових технологій у виробництво та розвиток регіональної інфраструктури. В університеті виконуються 56 державних, госпдоговірних та ініціативних тематик. Обсяги фінансування науково-дослідної роботи ВНАУ впродовж 2019 року сягнули майже 16 млн грн [14, с. 38].

Науково-дослідні роботи виконувалися з використанням матеріально-технічної бази структурних підрозділів ННВК "Консорціум", науково-дослідних станцій, господарства "Агрономічне" та лабораторій університету. Тематика наукових робіт зосереджувалася на розробці та вдосконаленні новітніх технологій з енергетичного використання відходів аграрних підприємств, дослідженні енергоефективності та екологічності біодизельного палива, виробленого з рослинної сировини, забезпечення ефективності роботи двигунів внутрішнього згорання працюючих на різних видах біопалива, що свідчить про значний інноваційний потенціал наукових доробків.

ВИСНОВКИ

1. Якщо освітня місія університету була започаткована за умов середньовічного суспільства, дослідницька зародилася під впливом індустріального виробництва то сучасний університет функціонує в умовах постіндустріального суспільства. Він є каталізатором інновацій в економіці, поєднує науку та виробництво, використовує ринкові механізми задля забезпечення своєї конкурентоспроможності у наданні високоякісних та інноваційних освітніх послуг.

2. Концепції "академічного капіталізму", "підприємницького університету", "потрійної спіралі" відображають зміни у статусі університету під впливом нових інформаційних технологій, домінування економіки послуг, зменшення ролі держави у соціально-економічному та технологічному розвитку. Університет діє в умовах невизначеності свого майбутнього, породжуючи наукові, освітні та культурологічні ініціативи. При цьому його активність сприяє розвиткові навколишніх територій, зокрема та держави загалом.

3. Створення Навчально-науково-виробничого комплексу "Всеукраїнський науково-навчальний консорціум" є одним із яскравих прикладів інноваційного потенціалу університетської та академічної науки України. Однак низький технологічний та інституційний рівень розвитку сучасного українського суспільства досі не сприяє його повноцінному використанню.

Література:

1. Гумбольдт В.О внутренней и внешней организации высших научных учреждений в Берлине. Неприкосновенный запас. 2002. № 2 (22). URL: http://ecsocman.hse.ru/univman/msg/144983.html

2. Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія: навч. посібник / Упоряд. Віталій Лях. Київ: Либідь, 1996. 384 с.

3. Ицковиц Г. Тройная спираль. Университеты — предприятия — государство. Инновации в действии. Томск: Изд-во Томск. гос. ун-та систем упр. и радиоэлектроники, 2010. 238 с.

4. Slaughter Sh., Leslie L. Expanding and Elaborating the Concept of Academic Capitalism. Organization. 2001. Vol. 8 (2). P. 154—161. URL: https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1350508401082003

5. Бок Д. Университеты в условиях рынка. Коммерциализация высшего образования. Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. 224 с.

6. Кларк Б. Создание предпринимательских университетов: организационные направления трансформации. Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2011. 240 с.

7. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна. Москва: Институт экспериментальной социологии, Санкт-Петербург: Алетейя, 1998. 160 с.

8. Ридингз Б. Университет у руинах. Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2010. 304 с.

9. Калетнік Г.М. Науково-навчально-виробничий комплекс як концепція механізму переходу агропромислового виробництва на інноваційну модель розвитку. Економіка АПК, 2013. № 9. С. 5—11.

10. Калетнік Г.М., Підвальна О.Г., Колесник Т.В. Діяльність університетів та інноваційних структур за їх участю як чинник сталого місцевого та регіонального розвитку в умовах проведення реформи децентралізації (на прикладі ННВК "Всеукраїнський науково-навчальний консорціум). Економіка. Фінанси. Менеджмент, 2018. № 6. С. 7—27.

11. Караяннис Э., Григорудис Э. Четырехзвенная спираль инноваций и "умная специализация": производство знаний и национальная конкурентоспособность. Форсайт. № 1. 2016. С. 31—42. URL: https://foresight-journal.hse.ru/2016-10-1/178892561.html

12. Study on University-Business Cooperation in the US Enterprise Final report Annexes EAC-2011-0469 May 2013. 256 p. URL: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/24d870af-a01c-458b-bab2-f9216ea41cad/language-en/format-PDF/source-175526998

13. Інноваційна діяльність в Україні у 2019 році: науково-аналітична доповідь / Т.В. Писаренко, Т.К. Кваша, Рожкова Л.В., Коваленко О.В. Київ: УкрІНТЕІ, 2020. 45 с. URL: http://www.uintei.kiev.ua/sites/default/files/inov-diyal-2019_0.pdf

14. Звіт ректора університету про діяльність Вінницького національного аграрного університету за 2019 рік. 189 с. URL: https://vsau.org/assets/images/content/dokPDF/zvit-rectora-2019.pdf

References:

1. Humboldt, V. (2002), "On the internal and external organization of higher scientific institutions in Berlin", Neprikosnovennyy zapas, vol. 2, available at: http://ecsocman.hse.ru/univman/msg/144983.html (Accessed 11 Jan 2021).

2. Lyakh, V. (1996), Suchasna zarubizhna sotsialna filosofiia. Khrestomatiia: Navch. posibnyk, [Modern foreign social philosophy. Reader], Lybid, Kyiv, Ukraine.

3. Itskovits, G. (2010), Troynaya spiral. Universitety — predpriyatiya — gosudarstvo. Innovatsii v deystvii [Triple Helix. Universities — Enterprises — State. Innovation in action], Izd-vo Tomsk. gos. un-ta sistem upr. i radioelektroniki, Tomsk, Russia.

4. Slaughter, Sh. and Leslie, L. (2001), "Expanding and Elaborating the Concept of Academic Capitalism", Organization, vol. 8 (2), pp. 154—161, available at: https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/135050-8401082003 (Accessed 14 Jan 2021).

5. Bok, D. (2012), Universitety v usloviyakh rynka. Kommertsializatsiya vysshego obrazovaniya, [Universities in the Marketplace: The Commercialization of Higher Education], Izd. dom Vysshey shkoly ekonomiki, Moskva, Russia.

6. Clark, B. (2011), Sozdaniye predprinimatelskikh universitetov: organizatsionnyye napravleniya transformatsii. [Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation], Izd. dom Vysshey shkoly ekonomiki, Moskva, Russia.

7. Liotard, J.-F. (1998), Sostoyaniye postmoderna, [La Condition postmoderne], Institut eksperimentalnoy sotsiologii, Moskva, Aleteyya, Sankt Peterburg, Russia.

8. Readings, B. (2010), Universitet u ruinakh, [The University in ruins], Izd. dom Vysshey shkoly ekonomiki, Moskva, Russia.

9. Kaletnik, H. (2013), "Research, training and production complex as a concept of the mechanism of transition of agro-industrial production to an innovative model of development", Ekonomika APK, vol. 9, pp. 5—11.

10. Kaletnik, H.M., Pidvalna, O.H. and Kolesnyk, T.V. (2018), "Activities of universities and innovation structures for their participation as factors of sustained local and regional development in conditioins of the reform of decentralization (at the example of the NNVC "Ukrainian Science-Educational Consortium")", Ekonomika. Finansy. Menedzhment, vol. 6, pp. 7—27.

11. Karayannis, E. and Grigorudis, E. (2016), "The Quadruple Helix of Innovation and Smart Specialization: Knowledge Production and National Competitiveness", Foresight, vol. 1, pp. 31—42, available at: https://foresight-journal.hse.ru/2016-10-1/178892561.html (Accessed 21 Jan 2021).

12. EU publications (2013), "Study on University-Business Cooperation in the US Enterprise Final report Annexes EAC-2011-0469 May 2013". Available at: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/24d870af-a01c-458b-bab2-f9216ea41cad/language-en/format-PDF/source-175526998 (Accessed 9 Jan 2021).

13. Pysarenko, T.V. Kvasha, T.K. Rozhkova, L.V. and Kovalenko, O.V. (2019), "Innovative activity in Ukraine in 2019: scientific and analytical report", UkrINTEI, available at: http://www.uintei.kiev.ua/sites/default/files/inov Innovative activity in Ukraine in 2019: scientific and analytical report -diyal-2019_0.pdf (Accessed 11 Jan 2021).

14. Vinnytsia National Agrarian University (2020), "Report of the Rector of the University on the activities of Vinnytsia National Agrarian University for 2019", available at: https://vsau.org/assets/images / content/dokPDF/zvit-rectora-2019.pdf (Accessed 16 Jan 2021).

Стаття надійшла до редакції 21.06.2021 р.

УДК 631.164.23:332

Ж. В. Гарбар,
д. е. н., доцент, професор кафедри аграрного менеджменту та маркетингу,
Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця
ORCID ID: 0000-0003-3492-9224
К. С. Майбородюк,
аспірант кафедри аграрного менеджменту та маркетингу,
Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця
ORCID ID: 0000-0003-0803-6983

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.12.18

ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Zh. Harbar,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department
of Agricultural Management and Marketing, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia
K. Maiborodiuk,
Postgraduate student of the Department
of Agricultural Management and Marketing, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia

INVESTMENT SUPPORT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL IN UKRAINE

У статті досліджено науково-практичні засади формування інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств України як однієї з умов розвитку аграрної галузі загалом. Обумовлена важливість стимулювання інвестиційної активності сільськогосподарських підприємств. Розглянуто чинники, які впливають на інтенсивність потоку інвестицій. Визначено, що впровадження інновацій у агропромисловій сфері вимагає суттєвих фінансових ресурсів. Проаналізовано динаміку інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств України. Виявлено основні причини, які призвели до погіршення інвестиційного клімату. Доведено важливість інвестиційно-інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств. Розкрито потенційні вигоди для економіки України від прямого інвестування. Виокремлено причини уповільнення темпів інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств: високі ставки по інвестиційних кредитах, відсутність ефективної державної політики щодо підтримки малих та середніх сільськогосподарських підприємств, недостатньо ефективний інвестиційний менеджмент на підприємствах, посилення ризиків, політична та економічна нестабільність, геополітичний конфлікт із Росією. Окреслено шляхи вирішення проблем інвестиційно-інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств України.

The article investigates the scientific and practical principles of the formation of investment attractiveness of agricultural enterprises of Ukraine as one of the conditions for the development of the industry as a whole. The problem of investment support for agribusiness is the most acute among

small and medium-sized agricultural enterprises and personal peasant farms of Ukraine. The importance of stimulating the investment activity of agricultural enterprises is determined. The factors influencing the intensity of the flow of investments are considered. Investment activity of agricultural enterprises largely depends on the role and place of this industry in the system of agro-industrial complex, first of all, it concerns the nature of economic relations between agriculture and other areas of agro-industrial complex. It is determined that the introduction of innovations in the agro-industrial sphere requires significant financial resources. The dynamics of investment support of agricultural enterprises of Ukraine are analyzed. The main reasons that led to a deterioration of the investment climate. It is emphasized that the issue of investment and innovation development is particularly important in the context of a difficult state of the state economy, therefore the state should be interested in creating a favorable investment climate at the legislative and executive levels. Potential benefits for the Ukrainian economy from direct investment are revealed. The ways to solve the problem of investment and innovation development of agricultural enterprises of Ukraine are considered. To increase the favorable investment climate and its stabilization, a long period of time is required. But this issue is a matter of strategic importance, which depends on the social and economic situation in the country, the possibilities of modernizing the agrarian sphere and the effectiveness of attracting investment in the country. The intensification of investment processes in Ukraine is possible in developing relevant mechanisms for managing the investment attractiveness of business entities that require further research.

Ключові слова: інвестиції, інноваційний розвиток, сільське господарство, економіка, державна підтримка.

Key words: investments, innovation development, agriculture, economics, state support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Високопродуктивний розвиток сільського господарства наразі неможливий без відповідного рівня науково-технічного розвитку підприємств. Розробка та впровадження інновацій у сільськогосподарське виробництво вимагає суттєвого фінансового забезпечення. Інвестиції є однією із форм матеріального стимулювання до інноваційного розвитку.

Сучасний розвиток інноваційної діяльності в усіх сферах виробничої та невиробничої діяльності докорінно змінює економічні, техніко-технологічні, організаційні, соціальні та екологічні умови процесу виробництва і визначає ефективність, конкурентоспроможність та стабільність національної економіки загалом. Тому запровадження в Україні інноваційно-інвестиційної моделі економічного зростання стало об'єктивною необхідністю.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам інноваційно-інвестиційного розвитку сільськогосподарських підприємств присвячені численні праці вітчизняних науковців: В.Г. Андрійчука, П.І. Гайдуцького, А.С. Гальчинського, Ж.В. Гарбар, О.Ю. Єрмакова, О.В. Захарчука, М.І. Кісіля, Л.І. Курило, Ю.О. Лупенко, Б.В. Погріщука, П.Т. Саблука, П.А. Стецюка, О.Г. Шпикуляка та ін.

Проте, попри численні дослідження науковців, питання активізації інноваційно-інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств потребує подальшого аналізу.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження динаміки інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств, визначення основних напрямів інвестиційної діяльності та перспективних шляхів впровадження інновацій в аграрні підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В умовах глобалізації та жорсткої конкурентної боротьби сільськогосподарські підприємства особливу увагу повинні приділяти інноваційній моделі розвитку, перехід до якої неможливий без залучення інвестицій.

Інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) та/або досягається соціальний та екологічний ефект [1].

Інвестиції є механізмом, який забезпечує фінансування, розвиток певної галузі та економіки країни загалом. Тому держава на законодавчому та виконавчому рівнях повинна бути зацікавлена в створенні сприятливого інвестиційного клімату.

Забезпечення динамічного розвитку сільського господарства неможливе без залучення інвестицій. Завдяки активізації інвестиційної діяльності збільшується обсяг аграрного виробництва, відбувається розвиток галузей і регіонів. Це сприяє підвищенню економічної ефективності сільськогосподарських підприємств, рівня та якості життя населення.

Важливість стимулювання інвестиційної активності зумовлена тим, що ця галузь сільського господарства

має міжгалузевий зв'язок із переробним комплексом, у результаті чого інвестиції в їх розвиток створюють найбільший синергетичний ефект, стимулюючи попит на продукцію суміжних галузей і формуючи у них власний інвестиційний потенціал [8, с. 666].

Різноманітні аспекти формування стратегії інвестиційного забезпечення розвитку сільського господарства досліджують у більшості держав. Там де економіка нестабільна чи недостатньо розвинена, наукові дослідження спрямовують на розв'язання проблеми бідності та несправедливості. У країнах із розвиненою економікою — на розвиток сільських територій, підтримку державних пріоритетів, відповідальне інвестування, інвестиційне забезпечення дрібних товаровиробників, пріоритетний розвиток окремих галузей і регіонів, на міждержавному рівні — на створення глобальної або міждержавної системи сільського господарства, а у базових відносинах — на захист від інвестицій у захоплення землі [4, с. 79].

В усіх розвинених країнах галузь сільського господарства користується державною підтримкою. Адже це безпосередньо впливає на продовольчу безпеку країни, рівень життя населення.

Масштаби інвестицій, інтенсивність їхнього потоку залежать від цілого комплексу чинників — "інвестиційного клімату", який включає в себе стан економіки, соціально-економічну стабільність, розвиток інфраструктури, рівень розвитку підприємництва тощо, які оцінюються іноземними інвесторами при ухваленні рішення, що стосується масштабів і напрямів інвестицій [7, с. 110].

Проблема інвестиційного забезпечення розвитку АПК є найбільш гострою серед малих і середніх сільськогосподарських підприємств та особистих селянських господарств України. Ефективна інвестиційна політика сприятиме інноваційному розвитку як окремих підприємств, так і економіки країни загалом.

Основною причиною для інвестування в сільське господарство України є природно-географічні та кліматичні умови, які є сприятливими для ведення господарства як у галузі рослинництва, так і тваринництва.

Природно-кліматичні умови сприятливі для вирощування практично усіх видів сільськогосподарських культур через достатність сонячного світла протягом усього вегетаційного періоду. Більше 60% території України покривають чорноземи верхнього шару грунту. Органічна речовина складає десь від 3—6% [2, с. 90].

Основою розширеного виробництва на сільськогосподарських підприємствах, структурної перебудови суспільного виробництва і збалансованого інноваційного розвитку є саме капітальні інвестиції.

У сучасних умовах для підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва потрібне широкомасштабне технологічне переозброєння підприємств. Для цього необхідні не просто інвестиції, а значні капіталовкладення з інноваційною спрямованістю.

Таблиця1. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності, 2010—2019 рр.

Вид економічної діяльності	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Сільське, лісове та рибне господарство, млн грн	11568	30155	50484	64243	66104	59130
Промисловість, млн грн	56725	87656	117754	143300	199896	254196
Будівництво, млн грн	32790	43464	44444	52176	55994	62347
Оптова та роздрібна торгівля, млн грн	18868	20663	29957	33665	51818	44174
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність, млн грн	19592	18704	25107	37944	50078	43793
Тимчасове розміщування й організація харчування, млн грн	1671	1393	1478	2134	2675	2832
Інші види економічної діяльності, млн грн	47847	71081	89992	115000	152161	157507

Джерело: сформовано авторами за даними [3].

Капітальні інвестиції — це інвестиції, що спрямовуються у будівництво, виготовлення, реконструкцію, модернізацію, придбання, створення необоротних активів (включаючи необоротні матеріальні активи, призначені для заміни діючих, і устаткування для здійснення монтажу), а також авансові платежі для фінансування капітального будівництва [5, с. 13].

Протягом тривалого періоду спостерігалась тенденція збільшення капітальних інвестицій у сільське господарство України (табл. 1).

Але вже у 2019 р. капітальні інвестиції у сільське, лісове та рибне господарство України склали 59130 млн грн, що на 10,5% менше від розміру інвестицій у 2018 р.

Питання залучення інвестиційних ресурсів є досить проблемним для підприємств сільського господарства. У структурі капітальних інвестицій України в 2019 р. інвестиції у сільське, лісове та рибне господарство складали всього лише 9,4% (рис. 1).

Найбільшу частку в структурі посідала промисловість (40,7%). Це зумовлено тим, що сільськогосподарські підприємства значно поступаються промисловим з огляду на рівень інвестиційної привабливості. Тому для стимулювання припливу інвестицій необхід-

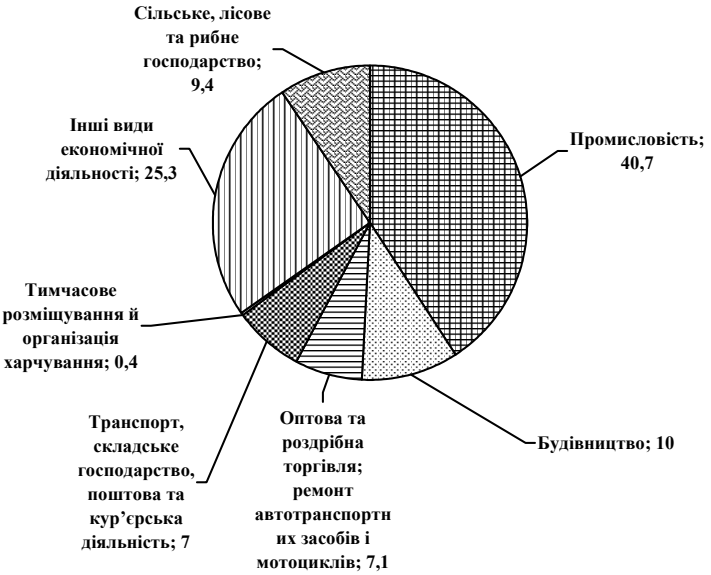

Рис. 1. Структура капітальних інвестицій в Україні за видами економічної діяльності, 2019 р., %

Джерело: сформовано авторами за даними [3].

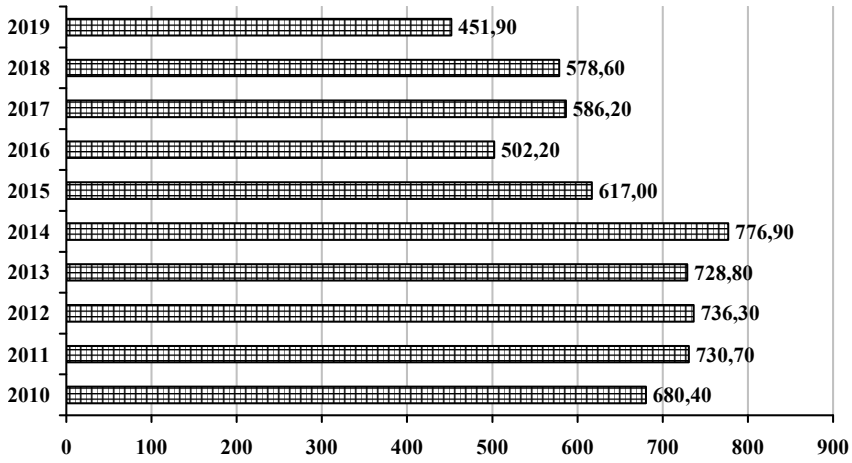

Рис. 2. Обсяг прямих інвестицій в сільське господарство України, 2010—2019 рр., млн дол. США

Джерело: сформовано авторами за даними [3].

но удосконалити ринкову інфраструктуру АПК, систему управління й мінімізації ризиків, застосування системи пільгового кредитування для сільськогосподарських виробників, вдосконалювати структуру АПК загалом.

Капітальні інвестиції у сільське господарство вирізняються тим, що ефект від них виявляється не відразу, а після їхнього освоєння і введення в експлуатацію, на відміну від поточних вкладень. Для реконструкції або ж модернізації будівлі чи споруди, яка вже побудована у господарстві, але яку вже неможливо ефективно використовувати, необхідно витратити значні кошти. Власне тому капітальні вкладення відрізняються великими грошовими розмірами, які необхідні для будівництва виробничих об'єктів або ж для придбання техніки. Період окупності капітальних інвестицій у сільському господарстві є тривалим.

Активізації інвестиційного процесу, впровадженню нових технологій сприяє залучення коштів іноземних інвесторів. Під час формування конкурентоспроможності країни вони відіграють особливу роль. Адже при нестачі національних інвестиційних ресурсів, прямі іноземні інвестиції вважаються одними із найефективніших джерел розвитку та підтримки певного сектору економіки.

Зазначимо, що для економіки України потенційні вигоди від прямого іноземного інвестування полягають у такому.

По-перше, прямі іноземні інвестиції — це джерело додаткового продуктивного капіталу — дефіцитного ресурсу в умовах глибоких структурних реформ які виступають як дієвий фактор структурної трансформації економіки.

По-друге, прямі іноземні інвестиції є розвиненою формою міжнародного економічного співробітництва і розглядаються як ефективний спосіб інтеграції національної економіки у світову економіку. Вони, як правило, сприяють зростанню зовнішньоторговельного обороту приймаючої країни (України), збільшенню обсягів і різноманітності форм виробничого та науково-технічного співробітництва.

По-третє, прямі іноземні інвестиції забезпечують трансферт технологій, ноу-хау, передові методи управління та маркетингу, які можуть реалізовуватися через різні канали.

По-четверте, прямі іноземні інвестиції сприяють становленню нової інституційної структури ринкової економіки, зміцнюють господарські зв'язки між економічними суб'єктами [6, с. 243].

Пряма іноземна інвестиція — це категорія міжнародної інвестиційної діяльності, яка відображає прагнення інституційної одиниці — резидента однієї країни здійснювати контроль або істотний вплив на діяльність підприємства, що є резидентом іншої країни [3].

На сьогодні розмір іноземних інвестицій у сільське господарство України є незначним, адже інвестиційний клімат галузі залишається досить несприятливим, що є вагомим орієнтиром для інвестора при прийнятті рішення стосовно вкладень.

До основних країн-інвесторів у сільське, лісове та рибне господарство України у 2019 році належали: Кіпр — 147250 тис. дол. США, Данія — 53301,3 тис. дол. США, Польща — 36368,3 тис. дол. США, Німеччина — 31528,8 та Нідерланди — 27261,8 тис. дол. США. Найменше у 2019 році інвестували Республіка Молдова — 25,5 тис. дол. США та Люксембург — 82,9 тис. дол. США [3].

Обсяги прямих іноземних інвестицій є важливим показником ступеня інтеграції країни в світову економічну систему. Зростання прямих іноземних інвестицій позитивно вплине на стан вітчизняного сільського господарства та його ефективне функціонування на світовому ринку.

Динаміку обсягу прямих інвестицій в сільське господарство України в 2010—2019 рр. наведено на рисунку 2.

Зрозуміло, що іноземні інвестиції не є самоціллю чи єдиним важелем економічного зростання. Вони не є гарантом розвитку, стрімкого підвищення ефективності процесу виробництва. Проте за умови їхнього раціонального, обгрунтованого, цільового використання та поєднання з власними фінансовими ресурсами навіть незначні надходження сприятимуть пожвавленню виробництва, підвищенню його ефективності та інноваційному розвитку.

Можна виокремити чимало причин уповільнення темпів інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, вагома частка капітальних інвестицій яких здійснюється за рахунок власних джерел фінансування. Серед них, зокрема: високі ставки по інвестиційних кредитах, відсутність ефективної державної політики щодо підтримки малих та середніх сільськогосподарських підприємств, недостатньо ефективний інвестиційний менеджмент на підприємствах, посилення ризиків, політична та економічна нестабільність, геополітичний конфлікт із Росією. Зрозуміло, що подолати ці проблеми самостійно, з допомогою власних фінансових ресурсів Україна не зможе. Постає питання також про залучення коштів ззовні — іноземних інвестицій.

Для вирішення проблеми залучення іноземних інвестицій необхідно прийняти відповідні заходи, які б підвищили інвестиційну привабливість як підприємств, галузей, так і країни загалом.

Враховуючи досвід більшості зарубіжних країн, необхідно розробити комплексну програму залучення іноземних інвестицій як у країну, так і в окремі регіони та галузі, яка орієнтовно повинна складатися з таких дій:

— створення стабільної та чіткої законодавчої бази, що стосується не лише інвестування, а й функціонування усієї економіки загалом;

— максимальне спрощення бюрократичних процедур відносно інвестиційного процесу;

— забезпечення адекватного фінансування пріоритетних для розвитку економіки України галузей, в т.ч. АПК;

— боротьба з корупцією та злочинністю;

— удосконалення та спрощення податкової системи країни, а також зменшення податкового тиску на підприємства;

— сприяння розвитку стабільного та прозорого фондового ринку, який би відповідав міжнародним стандартам;

— формування системи страхування інвестиційних ризиків;

— створення спеціальних економічних зон в депресивних регіонах [8, с. 120].

Зрозуміло, що для підвищення сприятливого інвестиційного клімату та його стабілізації необхідний тривалий період часу. Сучасні сільськогосподарські підприємства України функціонують у нестабільному, складному економічному середовищі з високим рівнем невизначеності та ризику. Але вміння пристосовуватись до них є визначальним фактором забезпечення конкурентоспроможності та успішного функціонування в довгостроковій перспективі. Однією із вагомих складових, які забезпечують швидку реакцію сільськогосподарських підприємств на вплив чинників внутрішнього й зовнішнього середовищ, є ефективне інвестиційне забезпечення.

ВИСНОВКИ

Інноваційний розвиток сільського господарства України у стратегічній перспективі неможливий без відповідного інвестиційного забезпечення. Джерелами фінансування інноваційного розвитку мають бути, як власні, залучені кошти підприємств, так і державні. Належний розмір фінансових ресурсів є запорукою оновлення та вдосконалення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств, підвищення ефективності процесу виробництва, забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору країни. Реальна наявність зазначених економічних передумов підвищення інвестиційної привабливості є достатньою основою для обгрунтованого залучення інвестицій в аграрну сферу України. Проблема підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств України може бути вирішена лише після поєднання зусиль держави, підприємств та організацій на різних етапах процесу інвестування. Лише комплексний підхід до вирішення проблем інвестиційно-інноваційного розвитку може зробити Україну світовим лідером із виробництва сільськогосподарської продукції.

Література:

1. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12

2. Вовк М.В. Інвестиційний потенціал сільського господарства України. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2013. № 2 (1). С. 87—94.

3. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua

4. Кісіль М.І. Інвестиційне забезпечення розвитку сільського господарства України в стратегічній перспективі. Вісник аграрної науки. 2018. № 1 (778). С. 78—82.

5. Майорова Т.В., Крук В.В., Шевчук Я.В. Капітальні інвестиції: сутність та проблеми реалізації в кризових умовах. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 21. С. 12—16.

6. Міщук О.В. Прямі іноземні інвестиції у забезпеченні інноваційного розвитку економіки України. Інноваційна економіка. 2013. № 7. С. 242—245.

7. Однорог М.А. Особливості інвестиційної діяльності в аграрному секторі. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2015. Вип. 126. Ч. 2. С. 108—115.

8. Харченко Г.А., Миргородська Д.О. Інвестиційна діяльність сучасних сільськогосподарських підприємств: стан, проблеми та напрями поліпшення. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. 2018. № 17. С. 663—667.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "About investment activity", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12 (Accessed 5 June 2021).

2. Vovk, M.V. (2013), "Investment potential of agriculture of Ukraine", Zbirnyk naukovykh prats' Tavrijs'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky), vol. 2 (1), pp. 87—94.

3. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2021), available at: http://www.ukrstat.gov.ua (Accessed 5 June 2021).

4. Kisil', M.I. (2018), "Investment support for the development of agriculture in Ukraine in the strategic perspective", Visnyk ahrarnoi nauky, vol. 1 (778), pp. 78—82.

5. Majorova, T.V. Kruk, V.V. and Shevchuk, Ya.V. (2015), "Capital investments: essence and problems of realization in crisis conditions", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 21, pp. 12—16.

6. Mischuk, O.V. (2013), "Foreign direct investment in ensuring the innovative development of Ukraine's economy", Innovatsijna ekonomika, vol. 7, pp. 242—245.

7. Odnoroh, M.A. (2015), "Features of investment activity in the agricultural sector", Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn, vol. 126 (ch. 2), pp. 108—115.

8. Kharchenko, H.A. and Myrhorods'ka, D.O. (2018), "Investment activity of modern agricultural enterprises: condition, problems and directions of improvement", Bukhhalters'kyj oblik, analiz ta audit, vol. 17, pp. 663—667.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2021 р.

УДК 339.1:658.8

О. В. Кузик,
к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів
ORCID ID: 0000-0002-9683-8697

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.12.23

СПОЖИВАЧ У СИСТЕМІ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ АГРОБІЗНЕСУ УКРАЇНИ

O. Kuzyk,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Marketing, Ivan Franko National University of L'viv

A CONSUMER IN THE MARKETING COMMUNICATIONS SYSTEM OF THE AGRIBUSINESS IN UKRAINE

Ефективність маркетингових комунікацій агропромислових підприємств головно залежить від розуміння свого споживача, його поведінки та особливостей прийняття рішення про покупку. Попри несприйняття інформації або навіть часткове заперечення її цільовою аудиторією маркетологи зобов'язані докладати максимум зусиль для їх подолання, використовуючи найрізноманітніші засоби і способи взаємодії й спілкування. Ускладнює вибір споживачам наявність значного різноманіття пропозиції агропромислових товарів і послуг. Відповідно сьогодні маркетингові комунікації спрямовані на встановлення позитивного контакту з клієнтами, зворотного зв'язку та збирання якнайбільшої кількості інформації про них для глибшого розуміння способів впливу і механізмів взаємодії. Маркетологи шукають у споживачах риси "економів" і "гуманів" у межах кожної особистості, щоби зрозуміти майбутній вибір того чи іншого товару. Важливо розуміти хто є кінцевим споживачем агропромислового товару чи послуги, на ринку B2B чи B2C ми працюємо.

Звернено увагу на вплив багатьох засобів на сучасного споживача одночасно, що впливає на постійне вдосконалення та оновлення засобів комунікацій. Водночас ці засоби мають супроводжувати покупця до, під час і після здійснення трансакції. Важливими у процесі побудови комунікаційної кампанії є інтуїція, мислення, почуття та відчуття потенційного клієнта. Їх розуміння дасть змогу дібрати найбільш оптимальний спосіб комунікування з цільовою аудиторією. Агропідприємствам варто звернути увагу на лідерів думки: вони володіють високим соціальним статусом та інформованістю, здатні впливати на думку інших людей, через інтерпретацію маркетингових комунікаційних повідомлень. Слід уникати "пастки креативності". Агрокомпаніям України варто особливу увагу звернути на соціальні мережі й месенджери, неформальні вербальні комунікації, WOM маркетинг.

The effectiveness of marketing communications of agro-industrial enterprises mainly depends on the understanding of their consumers, their behaviour and the peculiarities of the purchase decision. Despite the rejection of information or even partial denial of it by the target audience, marketers are obliged to make every effort to overcome that, using a wide variety of tools and methods of interaction and communication. A significant diversity in the supply of agro-industrial goods and services makes it difficult for consumers to choose. Accordingly, today marketing communications are aimed at establishing positive contact with customers, feedback and collecting as much information about

them as possible for a deeper understanding of the methods of influence and mechanisms of interaction. Marketers are looking for the features of econs and humans in consumers within each individual in order to understand the future choice of a particular product. It is important to understand who is the end consumer of agro-industrial goods or services and whether it is B2B or B2C market.

The modern consumer is simultaneously influenced by many marketing messages of enterprises and therefore the means of communication are being constantly improved and updated. Besides, these tools must accompany a buyer before, during and after the transaction. Under such conditions, it is rational to use integrated marketing communications through a synergistic effect, which provides a deeper level of interaction and high efficiency of each tool in particular.

Intuition, thinking, feeling and sensation of a potential customer are important when developing a communication campaign. Understanding them will allow choosing the most efficient way to communicate with the target audience. Agricultural enterprises should pay attention to opinion leaders: they have a high social status, are well informed and able to influence public opinion through the interpretation of marketing communication messages. At the same time, a "creativity trap" should be avoided. The agricultural companies of Ukraine should pay special attention to social media, messengers, informal verbal communication and WOM marketing.

Ключові слова: маркетингові комунікації, пастка креативності, неформальні вербальні комунікації, WOM маркетинг, стимулювання збуту, споживачі "econи" і "гумани".

Key words: marketing communications, agrarian business of Ukraine, "creativity trap", informal verbal communication, WOM marketing, sales promotion, econs and humans in consumers.

ВСТУП

Прагнення розуміти поведінку споживачів турбує економістів уже багато століть. Ще більшою мірою це питання стало актуальним упродовж останніх десятиліть через гостру необхідність підприємств нав'язати контакт, довготривалі відносини та спілкування зі своїми потенційними клієнтами. Ускладнює пошук відповідей мінливість поведінки сучасного споживача та збільшення інформаційного простору, крізь який зобов'язані просуватись маркетингові комунікації підприємств та організацій.

Усі ці питання стоять на порядку денному і українського агробізнесу. Вимоги сьогодення змушують шукати й застосовувати найрізноманітніші підходи до взаємодії й спілкування з клієнтами. Відповідно й вимоги до ефективності інструментів комунікацій у маркетинговій діяльності таких підприємств постійно зростають. Поряд із застосуванням класичних засобів (реклама, стимулювання збуту, організація роботи з громадськістю тощо) агропідприємства змушені звертатись до сучасних підходів і способів взаємодії (соціальних мереж, месенджерів, різноманітного цифрового комунікування, WOM маркетингу тощо).

У будь-якому випадку відкритим залишається питання раціонального поєднання різноманітних маркетингових комунікацій, розуміння впливу комунікаційної кампанії агропідприємства на цільову аудиторію та бажання спрогнозувати поведінку свого клієнта.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є вивчити поведінку споживачів агропромислової продукції українських виробників крізь призму застосування і дії на них засобів маркетингових комунікацій.

До основних завдань дослідження варто віднести:

— оцінка портрету основних покупців агропромислових товарів і послуг;

— аналіз поведінки покупців з погляду процесу ухвалення купівельних рішень;

— дослідження ролі цифрових маркетингових комунікацій у сучасному агробізнесі України;

— оцінка креативності засобів комунікування зі споживачами;

— ідентифікація підходів ефективного застосування маркетингових комунікаціях в українському агробізнесі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На ефективність маркетингових комунікацій у сучасних умовах звертають увагу багато науковців та фахівців з маркетингу. Однак слід розуміти, що можливість донесення повідомлення до споживача, ймовірність зачепити його та приєднати до когорти своїх клієнтів є важким процесом, який вимагає наполегливості, повторюваності й оригінальності порівняно з конкурентними пропозиціями.

Цікавою є позиція відомого в Україні та за її межами копірайтера Д. Каплунова, який у своїх твердженнях схиляється до думки, що клієнт не завжди одразу погоджується придбати наш товар чи послугу, "людина висловлює заперечення не тому, що вона не хоче купити. Вона просто дає вам можливість довести, чому варто зробити вибір саме на вашу користь [3, с. 284]". Отож маркетингові комунікації агропідприємств мають враховувати заперечення цільової аудиторії і докладати максимум зусиль, аби подолати їх.

Наявність значного різноманіття доступних агротоварів на ринку значно ускладнює вибір споживачів: "таке

море вибору зводить нас з розуму [10, с. 15]". Це формує нові виклики перед маркетинговою комунікаційною політикою агропідприємств, висуває вищі вимоги до її результативності. Компанії витрачають більше на комунікації, тоді як споживачі гірше сприймають повідомлення. Зрештою, крізь призму маркетингу та його інструментів це вказує на те, що "люди перестають дбати про себе, стають такими ж огрядними й знесиленими мов гуси, яких вирощують для фуа-гра, і втрачають свої можливості ухвалити рішення. Вони відступають й обороняються від надмірного спонукання, вони "нудьгують" [10, с. 15]".

З іншого боку, ми живемо в епоху "наглядового капіталізму, забезпечуючи тотальний контроль з метою капіталізації спостережень за споживачами [8]". Сучасні маркетингові комунікації не лише прагнуть позитивного контакту зі споживачем і зворотного зв'язку, вони спрямовані на збирання якнайбільшої кількості інформації про клієнтів для глибшого розуміння їхньої поведінки і відповідного впливу на них. У таких національних економіках усі бізнеси, зокрема й агропромислові, будуть опиратись на спостереження за споживачем: "битва в цифрову еру йтиме не за нафту і навіть не за рідкоземельні метали, а за увагу юзера або кастомера... Бо світ впевнено рухатиметься в бік дедалі більшого наповнення нашого життя його віртуальною складовою [8]".

З якими споживачами доводиться мати справу сучасному маркетингу? Питання, яке турбує багатьох маркетологів найрізноманітніших компаній та видів бізнесу по всьому світу. На думку класичної економічної теорії, споживач є раціональним, егоїстичним, з чіткими характерними інтересами й смаками, які не змінюються. Сучасні економічні підходи відзначають ірраціональність у поведінці споживачів, вказуючи на обмеженість її прогнозування у довготривалому періоді. Психологічні підходи стверджують на необхідності виділення "еконів" і "гуманів" у межах кожної особистості, думки яких і визначають певну дію, майбутній вибір того чи іншого товару (послуги).

Гумани не є достатньо логічні й послідовні, на відміну від еконів, оскільки їхній світогляд "обмежений інформацією, котра доступна у конкретний момент часу [2, с. 267]". Наявність у споживача рис гумана свідчить про постійну зміну його поведінки, тому, на думку Деніела Канемана, вони "й гадки не мають, що їм сподобається наступного року чи навіть завтра [2, с. 267]". Ще менша прогнозованість такого вибору є у випадку певного ризику чи значного впливу на бюджет домогосподарства, соціальне середовище, оточуючих споживача людей тощо.

Ба навіть більше, значна кількість теорій і моделей на зламі економіки й психології стверджують помилковість теорії корисності та її неможливість достатньо точно обгрунтувати споживчу поведінку. Адже ця теорія "ігнорує факт, що корисність залежить від історії статку людини, а не лише від його поточного стану [2, с. 275]". Існує значна кількість альтернативних теорій (наприклад, теорія перспектив [1, с. 123—124]), що вказує на складність прогнозування поведінки сучасного споживача й ускладнює завдання маркетологам у процесі своєї професійної діяльності — знайти способи та шляхи нав'язати контакт із потенційним клієнтом, завоювати його довіру і побудувати довготривалу співпрацю.

Однак поряд зі складністю поведінки споживачів відкривається ряд можливостей для її оцінки та впливу на неї завдяки маркетинговим інструментам. Правильне позиціонування товарів (послуг), застосування раціональної політики розподілу, звернення до своєї цільової аудиторії та опирання на сучасні інструменти маркетингових комунікацій є важливими складовими вдалого функціонування агропідприємств на будь-якому ринку, про що свідчить значна кількість прикладів.

Так, увагу сучасного споживача важче захопити, оскільки на нього одночасно діє значна кількість комунікаційних звернень. Однак засоби комунікацій постійно вдосконалюють та оновлюють, використовуючи нові способи досягнення цілі.

Аналіз впливу маркетингових комунікацій на діяльність агробізнесів України потребує глибокого розуміння зовнішнього мікросередовища та особливо портрету основних покупців. Слід урахувати, що часто продукція агропромислового сектора першочергово продається на ринку товарів промислового призначення. Покупцями цього ринку є професіонали, яким характерні значні компетентності для здійснення трансакцій купівлі-продажу та розуміння маркетингових комунікаційних інструментів продавців. Тому важливим є застосування розвиненої системи неформальних комунікацій [9, с. 57], які мають стати частиною сучасної маркетингової інформаційної системи аграрного бізнесу.

Досягнення заданих цілей маркетингових комунікацій ускладнюється на ринку агропромислової продукції ще й тим, що близько 90% професійних покупців на цьому ринку прислухаються до своїх емоцій у процесі вибору і потенційно не готові легко переключатись з однієї пропозиції на іншу [9, с. 58]. Вони опираються не лише на якісні показники, але й кількісні. Важливими зокрема є виробнича програма продавця за останній рік, виробничі можливості та потужності, фінансовий стан, стандарти якості, репутація постачальника тощо.

Попри високий ступінь залучення професійних покупців у процес купівлі-продажу на агроринку та значний вплив їхнього попереднього досвіду, маркетингові комунікації відіграють важливу роль у процесі прийняття рішення про купівлю. Особливу увагу українським агропідприємствам на ринку B2B варто звертати на такі засоби, як персональний продаж та виставково-ярмаркова діяльність, які справді можуть значно скоротити час прийняття рішення, забезпечити довготривалу співпрацю.

Опираючись на процес прийняття рішення про купівлю споживчого товару, маркетологи на кожному етапі мають застосовувати різні засоби комунікування. Контакт з потенційними та фактичними клієнтами відбувається від моменту усвідомлення потреби споживачем та не завершується після прийняття рішення про покупку: потрібне чітке розуміння реакції на купівлю. Саме це є запорукою повторних закупівель і налагодження довготривалої співпраці; унікальною можливістю зрозуміти, що слід змінити у самому продукті чи способі обслуговування.

Сьогодні маркетингові інструменти, особливо комунікації, мають супроводжувати покупця до, під час і після

здійснення трансакції. Конкурентна боротьба триває не лише за залучення уваги споживача, але й за можливість залишитись з ним на довготривалий період. Відповідно й маркетингові комунікації не обмежуються різними видами реклами (інформаційної, переконувальної чи нагадувальної), а постійно доповнюються способами взаємодії, короткого й довготривалого впливу. Саме тому так часто фахівці з маркетингу відзначають необхідність застосування інтегрованих маркетингових комунікацій, які через синергічний ефект можуть забезпечити глибший рівень взаємодії [7, с. 67—73] та вищу ефективність кожного засобу зокрема.

Таким чином, маркетингові та комерційні служби агропромислових підприємств в Україні у процесі супроводження споживача через процес прийняття ним рішення про купівлю мають застосувати різні форми рекламної діяльності (часто це друкована реклама, зовнішня реклама, радіореклама, реклама на транспорті), з додаванням акцій стимулювання збуту (хоча їхнє застосування потребує глибокого аналізу ефективності), участь у виставково-ярмарковій діяльності, персональний продаж, прямий маркетинг, ефективну організацію роботи з громадськістю (PR) та ін. Водночас вимогливість сучасного споживача передбачає зміну і коригування повідомлень з плином часу, залежно від етапу прийняття рішення про покупку, життєвого циклу товару тощо. Сучасний споживач не лише вимогливий до товарів і послуг та способу задоволення потреби, але й реагує на особливі, унікальні, цікаві, креативні повідомлення: його увазі щодня пропонується значний інформаційний потік, з найрізноманітнішими способами взаємодії. Агрокомпанії незалежно від своїх розмірів, наявності чи відсутності комерційного відділу або маркетологів у штаті, асортименту продукції, умов продажу, цінової політики чи розподільчої змушені враховувати зміни поведінки своїх споживачів, пристосовуватись до мінливості маркетингового мікро- та макросередовища.

Для вибору раціональних інструментів маркетингових комунікацій у процесі реалізації комунікаційної політики агропідприємств необхідне глибоке розуміння процесу ухвалення рішень потенційними споживачами. Слід орієнтуватись на такі їхні функції [10, с. 30]:

— інтуїція;
— мислення;
— почуття;
— відчуття.

На думку відомих експертів у галузі маркетингу Дж. Траута та С. Рівкіна, врахування цих функцій є ключовим у виборі стратегії диференціювання. Очевидно, це визначає також стратегію маркетингових комунікацій та вибір окремих комунікаційних засобів, залежно від поведінки споживачів та їхнього характеру.

Ті споживачі, котрі опираються на інтуїцію, зосереджують ключову увагу на можливості, які можуть отримати; тому вони оцінюють, головно, загальну картину та не звертають увагу на деталі. Для такої категорії споживачів комунікації у додаток до стратегії диференціації мають повідомляти про "продукт нового покоління у своїй категорії [10, с. 30]". Такі клієнти є найкращим способом поширення інформації про свій новий товар чи послугу своїм знайомим через неформальні вербальні комунікації [6, с. 86—87] та сарафанне радіо.

Споживачі, котрі опираються на мислення є аналітичними й логічними у процесі вибору економічного блага, переважно відкидають емоційну складову. Маркетингові комунікації для таких клієнтів мають доносити логічні аргументи обрання товарів і послуг, чіткі факти на користь використання, експертні відгуки тощо.

Для тих, хто опирається на почуття першочерговими є почуття інших, власні симпатії й антипатії, а не інтелектуальний аналіз. Маркетингові комунікації у вигляді повідомлень від третіх осіб чи правдоподібних експертів є ефективною бізнес-стратегією для спілкування із такими клієнтами.

Споживачі, котрі опираються на відчуття вдаються до детального аналізу у процесі обрання блага, добре орієнтуються в наявній інформації та майже не припускаються помилок. Комунікації агропідприємств, що зосереджують увагу на таку цільову аудиторію мають доносити унікальність і особливе місце компанії та її товарів у житті споживачів.

Щораз частіше сьогодні відзначають високу ефективність маркетингових комунікацій із клієнтами через застосування соціальних мереж і месенджерів. Скажімо, месенджери можуть стати цікавим, недорогим та впливовим інструментом комунікаційної політики агробізнесу, оскільки вони є відкритими платформами та допомагають:

— швидко й цілеспрямовано поширювати повідомлення та інформацію про товари, послуги, бренди;

— активно взаємодіяти з мікросередовищем компанії, особливо споживачами, посередниками і контактними аудиторіями;

— спілкуватися безпосередньо з цільовою аудиторією підприємства без посередників;

— визначати лідерів думок чи лояльних покупців і формувати "бренд-амбасадорів", "адвокатів бренду".

До лідерів думки зараховують осіб, котрі володіють високим соціальним статусом та інформованістю, здатних впливати на думку інших людей, через інтерпретацію маркетингових комунікаційних повідомлень підприємств та організацій [5]. Лідери думок професійно й компетентно доносять цінність до цільової аудиторії через широке медійне покриття [4, с. 46].

Питання залучення лідерів думок у маркетингові комунікації підприємств не є новим у світовій практиці маркетингу та водночас актуальним для українського агробізнесу. Популярність підхід здобув у другій половині XX ст. [12] та тісно пов'язаний із двоступеневою моделлю комунікації, згідно якої повідомлення, які надходять від різних засобів масової інформації слід посилювати впливом на цільову аудиторію лідерів думки.

Вагомий внесок у дослідження впливу медіа повідомлень на аудиторію здійснив відомий соціолог Пауль Лазарсфельд [11]. Його праці вплинули на підхід до подачі медіа матеріалу: показали, що мас-медіа не роблять належного ефекту на рівні окремої людини, однак, проникаючи в первинні групи за допомогою особистого спілкування — впливають на споживача й змінюють його думку.

Відповідно можна виокремити три основних зміни комунікаційної політики. По-перше, при організації

комунікаційного процесу з'явилася орієнтація на лідерів думки. По-друге, бажання отримати довіру до свого інформаційного повідомлення призвело до використання принципів міжособистісної комунікації, коли споживачі звертаються за порадою до свого наставника чи товариша. По-третє, повідомлення стали адаптуватися до цільових груп через залучення відомих і видатних людей, чия думка має авторитет.

Водночас сьогодні маркетинговим комунікаціям інколи є притаманною, за визначенням Дж. Траута і С. Рівкіна "пастка креативності". Адже на зміну "надмірному вихвалянню прийшла невизначеність. Велика кількість сьогоднішньої реклами стала настільки креативною або розважальною, що іноді важко сказати, що саме компанії рекламують [10, с. 50]". У високорозвинених економічних системах спостерігається тенденція до значного незадоволення власників, акціонерів, керівників деякими видами маркетингових комунікацій, зокрема реклами, віддалених від ключової цілі переконати отримувача повідомлення придбати товар чи послугу [10, с. 51].

Нижча ефективність реклами зумовлена також вищим рівнем конкуренції товарів і послуг та самих комунікаційних продуктів відповідно. Ми проживаємо у добу багатьох економічних благ націлених на однакових споживачів! Однак варто погодитись із Б. Бернбахом, що попри необхідність внесення елементу креативності у комунікації, реклама має бути продуманою стратегією з обов'язковими елементами людяності та теплоти [13].

Отож рекламні кампанії українських агробізнесів першочергово мають представляти важливу інформацію про товари (послуги) з поясненням причин необхідності придбання його. Маркетологи мусять постійно пам'ятати про природну обмеженість кількості інформації, яку може сприймати людський мозок.

Саме тому важливим додатком до маркетингових комунікацій агропідприємств України можуть стати неформальні вербальні комунікації (...безкоштовна, добровільна форма особистого інформаційного впливу на окремих осіб для поширення інформації про певну організацію та її продукцію [6, с. 12—13; 86—87]), або ж їх більш організована форма WOM маркетинг (інші назви вірусний або шумовий маркетинг, бренд-блогінг, маркетинг впливу та ін.). Очевидно вплив позитивних повідомлень на споживчу поведінку може бути достатньо вагомим для окремих груп товарів і категорій споживачів. Однак негативною стороною є спам-коментарі, викривлення інформації та можливі фальсифікації, які можуть значно ускладнити діяльність будь-якої сучасної компанії.

Сучасні засоби цифрового комунікування дозволили вивести масові комунікації на високий рівень. Проте їхню роль не варто переоцінювати, як це роблять багато українських агробізнесів, оскільки:

— незначна кількість споживачів готова поширювати позитивну інформацію;

— "впливова аудиторія" обмежена своїм безпосереднім оточенням і вплив поза її межі несуттєвий.

У будь-якому випадку до вибору інструментів маркетингових комунікацій агропромисловим підприємствам України слід підходити виважено. Для різних цілей необхідно обирати відповідні засоби. Наприклад, доволі обережно варто ставитись до засобів стимулювання збуту. Необхідно чітко розуміти, які цілі очікують досягнути у межах певної комунікаційної кампанії. Водночас це не може бути засобом формування і просування бренда, створення іміджу і довготривалого ставлення. Цей засіб переважно залучає клієнтів, знайомих з торговою маркою, лояльних споживачів чи постійних покупців. Агрокомпанії мусять при заходах стимулювання раціонально рахувати додаткові витрати і побічні можливі ефекти.

Заходи цінового стимулювання збуту можуть спровокувати звикання і перетворюватися на норму. Відповідно виникатиме негативна залежність: більша комунікаційна акція — більші втрати. Саме тому чітке визначення цілей, які прагне досягти компанія за допомогою заходів стимулювання продажу товарів є пріоритетним, зокрема:

— прискорення продажу найвигіднішого товару;

— підвищення оборотності певного товару;

— збування зайвих запасів;

— забезпечення регулярності збуту сезонного товару;

— протидіяння конкурентам, що з'явилися;

— пожвавлення продажу товарів, що застоюються тощо [6, с. 66—67].

Таким чином, маркетингові комунікаційні кампанії українських агропідприємств мають:

— спрямовувати послання до чітко визначеної цільової аудиторії;

— перевіряти чи доходять повідомлення до "потрібних" споживачів;

— враховувати реакцію клієнтів після впливу шумового ефекту і інтерференції на надіслану інформацію [6, с. 7];

— докладати значних зусиль до різних комунікаційних інструментів крізь призму їх інтегрованості;

— залучати до допомоги різні засоби неформальних вербальних комунікацій та шукати нові способи активної взаємодії з потенційними споживачами.

ВИСНОВКИ

1. Зростання рівня конкуренції в агропромисловому бізнесі України, що спричинене зростанням кількості виробників і продавців продукції, призводить до збільшення пропозиції та, відповідно, зростання кількості й обсягів інформації, яка потрапляє до споживачів. За таких умов агробізнес відчуває постійну необхідність у високій ефективності маркетингових комунікаційних інструментів. Як наслідок, підприємства спрямовують комунікації на встановлення позитивного контакту і зворотного зв'язку з максимально можливим збиранням інформації про клієнтів, прагнучи краще їх розуміти.

2. Бажання розуміти і прогнозувати поведінку свого споживача турбує усіх маркетологів сьогодні, попри часті прояви її ірраціональності. Тому фахівці відзначають необхідність виділяти "еконів" і "гуманів" у межах кожної особистості, що допоможе визначати майбутню дію, вибір товару чи послуги. Однак відсутність чітких алгоритмів поведінки споживачів ускладнює завдання маркетологам: складніше нав'язати контакт із потенцій-

ним клієнтом, завоювати його довіру та вибудувати співпрацю.

3. Ефективне функціонування агропідприємств в Україні є можливим за умови вдалого позиціонування товарів, раціональній політиці розподілу, зверненні до властивої цільової аудиторії та опиранні на сучасні інструменти маркетингових комунікацій. Засоби та інструменти комунікацій постійно вдосконалюють та оновлюють, що дає змогу досягнути поставлених цілей. Допомогти може також розвинена система неформальних комунікацій.

4. Часто продукція українських агропромислових підприємств реалізується на ринку B2B. Тут важливим стають такі засоби маркетингових комунікацій як персональний продаж та виставково-ярмаркова діяльність, які скорочують час прийняття рішення про покупку та можуть забезпечити довготривалу співпрацю.

5. Комунікації мають супроводжувати покупця до, під час і після здійснення трансакції. Тому доцільним є застосування інтегрованих маркетингових комунікацій, які забезпечують глибший рівень взаємодії та вищу ефективність кожного засобу завдяки синергічному ефекту. Під час реалізації комунікаційної політики українських агропідприємств слід орієнтуватись на інтуїцію, мислення, почуття та відчуття потенційного клієнта. Розуміння таких характеристик споживача дає змогу раціональніше підібрати засоби маркетингових комунікацій, визначити чіткіше актуальні цілі та домогтися їх досягнення.

6. Ефективним засобами для агропідприємств можуть стати соціальні мережі й різні месенджери. Вони полегшують взаємодію з потенційними клієнтами, допомагають визначити лідерів думок, нав'язати міжособистісну комунікацію. Однак слід не допустити потрапляння в "пастку креативності", яка через перетворення маркетингових комунікацій у креатив чи розвагу віддаляє від об'єкта просування. Засоби просування мають складати продуману стратегію, включати елементи людяності та теплоти. Саме тому українським агропромисловим підприємствам слід більшої уваги звернути на неформальні вербальні комунікації та WOM маркетинг.

Література:

1. Ватаманюк О.З. Бізнес-економіка: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 324 с.

2. Канеман Д. Мислення швидке й повільне / пер. з англ. Яковлєв М. 2-ге вид. К.: Наш формат, 2018. 480 с.

3. Каплунов Д. Нейрокопірайтинг / пер. з рос. Р. Трифонов. Харків: Вид-во "Ранок": Фабула, 2018. 352 с.

4. Корчинський А. Адвокати бренду як ефективний інструмент маркетингових комунікацій в соціальних медіа. Маркетинг в Україні. 2019. № 5. С. 43—52.

5. Лідер думки. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Лідер_думки

6. Майовець Є., Кузик О. Маркетингові комунікації / Є. Майовець, О. Кузик. — Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 192 с.

7. Майовець Є.Й., Кузик О.В. Інтегровані маркетингові комунікації в агробізнесі України. Вісник ХНУ: Економічні науки. 2021. № 1. С. 67—73. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/?p=5670

8. Панченко В., Резнікова Н. Вакцина від макроекономічного грипу або цікаве та важливе про китайську коронаноміку / Дзеркало тижня. 03.01.2021. URL: https://zn.ua/ukr/foreign_economics/vaktsina-vid-makroekonomichnoho-hripu.html

9. Решетілова Т. Особливості просування інноваційних товарів на промисловому ринку. Маркетинг в Україні. 2020. № 1. С. 55—59.

10. Траут Дж. Диференціюйся або помри / Джек Траут, Стів Рівкін; пер. з англ. Я. Машико. Харків: Вид-во "Ранок": Фабула, 2019. 240 с.

11. Jeuraek H. Paul Lazarsfeld and the Origins of Communications Research. London: Routledge, 2017. 146 pp.

12. Katz, Elihu; Lazarsfeld, Paul F. Personal influence (E. ed.). New York: Free Press. 1957.

13. William Bernbach. Wikipedia, the free encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/William_Bernbach

References:

1. Vatamaniuk, O.Z. (2018), Biznes-ekonomika [Business economics], L'vivsky natsional'nyj universytet imeni Ivana Franka, L'viv, Ukraine.

2. Kaneman, D. (2018), Myslennia shvydke j povil'ne [Thinking, fast and slow], 2nd ed, Nash format, Kyiv, Ukraine.

3. Kaplunov, D. Nejrokopirajtynh [Neurocopywriting], Ranok: Fabula, Kharkiv, Ukraine.

4. Korchyns'kyj, A. (2019), "Brand advocates as an effective tool of marketing communications in social media", Marketynh v Ukraini, vol. 5, pp. 43—52.

5. Wikipedia, the free encyclopedia (2021), "Opinion leadership", available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Opinion_leadership (Accessed 25 Feb 2021).

6. Majovets', Ye. and Kuzyk, O. (2013), Marketynhovi komunikatsii [Marketing communications], L'vivsky natsional'nyj universytet imeni Ivana Franka, L'viv, Ukraine.

7. Majovets, Y. and Kuzyk, O. (2021), "Integrated Marketing Communications in Agribusiness of Ukraine", Herald of Khmelnytskyi national university. Economic sciences, vol. 1, pp. 67—73.

8. Panchenko, V. and Reznikova, N. (2021), "Macroeconomic flu vaccine or interesting and important about Chinese coronary angiology", Dzerkalo tyzhnia, [Online], available at: https://zn.ua/ukr/foreign_economics/vaktsina-vid-makroekonomichnoho-hripu.html (Accessed 03 Jan 2021).

9. Reshetilova, T. (2020), "Features of promotion of innovative goods on the industrial market", Marketynh v Ukraini, vol. 1, pp. 55—59.

10. Trout, J. and Rivkin, S. (2019), Dyferentsiiujsia abo pomry [Differentiate or Die: Survival in Our Era of Killer Competition], Ranok: Fabula, Kharkiv, Ukraine.

11. Jerabek, H. (2017), Paul Lazarsfeld and the Origins of Communications Research, Routledge, London, England.

12. Katz, E. and Lazarsfeld, P. (1957), Personal influence (E. ed.), Free Press, New York, USA.

13. Wikipedia, the free encyclopedia (2021). "William Bernbach", available at: https://en.wikipedia.org/wiki/William_Bernbach (Accessed 19 Mar 2021).

Стаття надійшла до редакції 12.06.2021 р.

УДК 620.925:658.576

Н. В. Пришляк,
к. е. н., доцент, Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця
ORCID ID: 0000-0002-0544-1441

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.12.29

РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ВИРОБНИЦТВА БІОПАЛИВ ІЗ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР І ВІДХОДІВ

N. Pryshliak,
PhD in Economics, Associate Professor, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia

IMPLEMENTATION OF A STRATEGY FOR THE PRODUCTION OF BIOFUELS FROM AGRICULTURAL CROPS AND WASTE

У сучасних умовах господарювання, що супроводжуються зростанням вартості паливно-енергетичних ресурсів та погіршенням екологічної ситуації перед вітчизняними аграрними підприємствами та селянськими домогосподарствами постає важливе стратегічне завдання: з одного боку, забезпечити прибуткову діяльність, з іншого — провадити пошук шляхів розвитку в майбутньому, основою яких є інноваційні технології та примноження прибутку. У статті проведено PESTELI-FAMIL (Y) — аналіз чинників та складових розвитку, що впливають на формування Стратегії виробництва біопалива з сільськогосподарських культур і відходів. Такий аналіз підтвердив, підтвердив, що ефективне використання сировини та відходів сільського господарства є важливим фактором розвитку виробництва біопалива в Україні. Запропоновано поетапний механізм реалізації Стратегії виробництва біопалива з сільськогосподарських культур і відходів. Сформовано етапи реалізації Стратегії виробництва біопалива з сільськогосподарських культур і відходів. Сформовано концептуальну модель Стратегії виробництва біопалива з сільськогосподарських культур та відходів в Україні.

Today, agriculture is a promising industry that can produce not only food raw materials but also energy. The use of certain agricultural products for biofuel production is considered as an alternative to traditional agricultural practices.In modern economic conditions, accompanied by an increase in the cost of fuel and energy resources and the deterioration of the environmental situation, domestic agricultural enterprises and peasant households face an important strategic task: on the one hand, to ensure profitable activities, on the other — to seek future development. innovative technologies and profit increase. In order to create conditions for improving the environmental situation, improving the quality of life of the population, strengthening energy security, we propose to adopt a Strategy for the production of biofuels from crops and waste at the state and regional levels. The key components in the formation of the Strategy should be a reasonable choice of priority areas of development and effective implementation of the innovation program. In modern economic conditions, accompanied by an increase in the cost of fuel and energy resources and the deterioration of the environmental situation, domestic agricultural enterprises and peasant households face an important strategic task: on the one hand, to ensure profitable activities, on the other — to seek

future development. innovative technologies and profit increase. PESTELI-FAMIL (Y) — the analysis of factors and components of development influencing formation of Strategy of production of biofuel from crops and wastes has been carried out in article. This analysis confirmed, confirmed that the efficient use of feedstock and agricultural waste is an important factor in the development of biofuel production in Ukraine. A step-by-step mechanism for implementing the Strategy for Biofuel Production from Crops and Wastes is proposed. The stages of implementation of the Strategy for the production of biofuels from crops and waste have been formed. A conceptual model of the Strategy for the production of biofuels from crops and waste in Ukraine has been formed.

Ключові слова: механізм, стратегія, формування, біопалива, сільськогосподарські культури, відходи.
Key words: mechanism, strategy, formation, biofuels, crops, waste.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Нині сільське господарство є перспективною галуззю, що може продукувати не лише продовольчу сировину, але й енергетичну. Використання певної частини сільськогосподарської продукції для виробництва біопалива розглядається як альтернатива традиційним сільськогосподарським практикам. Враховуючи сучасні тенденції розвитку ринкових відносин важливу роль для ефективного виробництва у сільськогосподарській практиці у поєднанні з біоенергоконверсією відіграє саме система управлінських рішень та дій, спрямованих не лише на досягнення максимальних обсягів виробництва та прибутку, а й на забезпечення збалансування економічних, екологічних та соціальних інтересів підприємства.

З огляду на політику нашої держави щодо зменшення енергетичної залежності для можливості входження її повноправним членом у ЄС передусім необхідним є вирішення проблем організації сталих і надійних шляхів забезпечення паливно-енергетичними ресурсами, зменшення залежності від імпорту енергоносіїв і їх ефективного використання. Агропромисловий комплекс нашої країни має значний потенціал сировинної бази, потрібної для виробництва біопалива, а в перспективі сільськогосподарські підприємства можуть стати і виробниками таких видів біопалива, як біоетанол, біодизель, біогаз, тверде біопаливо [6; 7].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченням питань формування ринку біопалив присвятили праці ряд вітчизняних, та зарубіжних вчених, зокрема Калетнік Г.М. [9], Плучевская Э.В., Березюк В. [8], Кондратьєва А.А. [3], Токарчук Д.М. [6, 7], Паламаренко Я.В. [2], Кухарець В.В., Кухарець С.М. [1] та ін. Проте залишаються не достатньо дослідженими особливості формування організаційно-економічного механізму реалізації стратегії виробництва біопалив із сільськогосподарських культур і відходів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Задля створення умов для покращення екологічної ситуації, підвищення якості життя населення, посилення енергетичної безпеки пропонуємо на державному та регіональному рівні прийняти Стратегію виробництва біопалива з сільськогосподарських культур і відходів. Ключовими складовими під час формування Стратегії має бути обгрунтований вибір пріоритетного напрямку розвитку та ефективна реалізація інноваційної програми. Водночас від вдалого вибору найбільш оптимальної стратегії залежить успіх усіх учасників виробничого процесу. Зокрема, варто враховувати умови та складові реалізації: фінансові ресурси; систему управління; державне регулювання; новітні технології; терміни; інвестиційний клімат; виконавців; соціальна інфраструктура; екологічність застосування технологій; етапи програми робіт.

Для того щоб сформулювати ефективну Стратегію виробництва біопалива з сільськогосподарських культур і відходів необхідно зробити ряд кроків та виконати відповідні етапи, включаючи відновлення кредитування проєктів для стимулювання виробництва біопалива з органічної сировини; заходи щодо спрощення процесу виробництва альтернативної енергії; забезпечити реалізацію ефективної державної програми розвитку відновлювальної енергетики; посилити екологічну політику, особливо для сільськогосподарських підприємств. Все вищесказане дозволить Україні стати сильним гравцем на ринку біопалива, поліпшити екологічний стан, створити нові робочі місця та пришвидшити і покращити стан економічного розвитку сільських територій, що нині набуває важливої значущості.

Найбільша увага при виборі стратегії приділяється взаємозв'язкам слабких сторін внутрішнього середовища та загроз зовнішнього середовища. Комбінація такого взаємозв'язку може привести до зупинки виробничого процесу та отримання збитку, взамін очікуваного прибутку. Під час здійснення процесу конверсії органічної сировини у сільськогосподарських підприємствах нереалізована можливість може перейти у чинники ризику (загроз). Найбільш привабливіший вигляд мають стратегії, що виникають на перетині полів сильної сторони та можливостей [1].

Розглядаючи фактори впливу на впровадження виробництва біопалива з сільськогосподарських культур і відходів, нами сформовано таблицю факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Тому проведемо уточнене дослідження складових впливу за допомогою PESTELI-FAMIL (Y)-аналіз. Акронім PESTELI-FAMIL (Y)-аналізу є складовою абревіатурою перших букв від назви таких факторів: політичних (P — political), економічних (E — economic), соціальних (S — social), технологічних (T — technological), екологічних (E — ecological),

Таблиця 1. PESTELI-FAMIL (Y) — аналіз чинників та складових розвитку, що впливають на формування Стратегії виробництва біопалива з сільськогосподарських культур і відходів

Політичні (P)	Економічні (E)	Соціальні (S)
1	2	3
Чинники сприяння: P 1. Державна підтримка у реформуванні сфери енергозабезпечення та переходу та альтернативні джерела енергії. P 2. Фінансування, гранти, державні замовлення та здійснення заходів щодо налагодження виробництва біопалива та удосконалення системи поводження з сільськогосподарськими відходами. P 3. Реформа децентралізації. P 4. Співпраця з міжнародними організаціями та країнами-партнерами. P 5. Зміни у законодавстві, що сприяють посиленню боротьби з корупцією, зменшенню бюрократизації та прозорості ведення бізнесу, гарантування інвестицій для іноземних партнерів. P 6. Європейський вектор розвитку у напрямку скороченню викидів парникових газів. Чинники перешкоджання: P 1. Невизначеність земельних відносин. P 2. Військовий конфлікт на сході України; анексія Криму	Чинники сприяння: E 1. Позитивна тенденція розвитку економіки України. E 2. Постійне підвищення цін на енергоресурси. E 3. Інвестиційна привабливість національної економіки. E 4. Посилення енергетичної та економічної безпеки за рахунок збільшення частки енергії з поновлюваних джерел. E 5. Економічна ефективність виробництва біопалива з сільськогосподарських культур та відходів. E 6. Перехід до економіки замкненого циклу. Чинники перешкоджання: E 1. Коливання курсу національної валюти (інфляція). E 2. Переважання експорту сировини та імпорту готової продукції. E 3. Енергетична залежність країни від імпорту енергоресурсів	Чинники сприяння: S 1. Наявність кваліфікованих кадрів. S 2. Високий рівень безробіття в країні. S 3. Низький рівень доходів населення та низька купівельна спроможність. S 4. Можливість створення нових робочих місць, особливо у сільській місцевості завдяки налагодження виробництва енергії з поновлюваних джерел. S 5. Активність молодих та висококваліфікованих кадрів та амбіційність щодо створення позитивних перетворень. S 6. Можливість використання наявної біосировини для біоконверсії із залученням трудових ресурсів та можливість отримання додаткових фінансових вигод. S 10. Підвищення кваліфікації працівників та ступеня задоволення соціальних потреб. Чинники перешкоджання: S 1. Старіння нації, збільшення кількості людей похилого віку. S 2. Міграційні процеси, від'їзд працездатного населення та молоді за кордон. S 3. Урбанізація, проблеми пошуку роботи та розвитку інфраструктури у сільській місцевості
Екологічні (E)	**Технологічні (T)**	**Правові (L)**
Чинники сприяння E 1. Загальна екологічна ситуація в країні та в регіонах. E 2. Екологічна ефективність використання палива, отриманого з сільськогосподарських культур і відходів. E 3. Зменшення негативного впливу на навколишнє середовище внаслідок скорочення викидів вуглекислого газу ($C0_2$), метану (CH_4) та інших парникових газів. E 4. Можливість одержання органічних добрив. E 5. Безпечна переробка та утилізація сільськогосподарських відходів та відповідальність виробника. Чинники перешкоджання: E 1. Недостатня дієвість стимулів для зменшення негативного впливу на довкілля	Чинники сприяння T 1. розвиток нових технологій виробництва біопалива з біосировини та з відходів сільського господарства. T 2. Швидкі темпи розвитку науково-технічного прогресу та інновацій. T 3. Автоматизація та механізація всіх виробничих процесів. T 4. Можливість доукомплектування технологічних ліній конверсії органічної сировини на біопалива за рахунок залучених коштів. Чинники перешкоджання: T 1. Слабкі зв'язки між наукою та технологією в реальному секторі економіки. T 2. Низький рівень забезпечення технологічної лінії конверсії	Чинники сприяння L 1. Законодавчі та регулюючі документи у сфері альтернативної енергетики та біопалива. L 2. Спеціальні умови оподаткування задля популяризації біопалива. L 3. Поступова гармонізація національного законодавства щодо розвитку біопалива із законодавством ЄС. L 4. Упровадження програм і просування використання біопалив на транспорті. L 5. Запровадження додаткових податкових пільг у разі виробництва біопалива для власних потреб. L 6. Встановлення надбавки до "зелених" тарифів за використання обладнання українського виробництва для генерації біоенергії. Чинники перешкоджання: L 1. Відсутність зобов'язань щодо обов'язкового вмісту біопалива у складі рідких автомобільних палив
Фінансові (F)	**Управлінські (A)**	**Маркетингові (M)**
Чинники сприяння: F 1. Введення фінансових стимулів та інвестиційно-інноваційної підтримки у сфері виробництва біопалив. F 2. Нижча собівартість виробленого біопалива, у порівнянні з нафтовим. F 3. Можливість залучення додаткових коштів на впровадження технологій щодо переробки органічних відходів на біопаливо. F 4. Посилення енергетичної безпеки підприємства завдяки спрямуванню залучених додаткових коштів на виробництво енергії із власних джерел. Чинники перешкоджання: F 1. Складнощі з пошуком додаткових коштів для інвестицій у сферу біотехнологій	Чинники сприяння A 1. Можливість реалізації розробленої стратегії виробництва біопалива з сільськогосподарських культур і відходів в Україні. A 2. Визначення оптимального варіанту виготовлення біопалив з урахуванням територіального та сировинного факторів. A 3. Високий потенціал наявної органічної сировини для конверсії в енергоресурс. A 4. Виробництво власної енергії та гарантування енергетичної безпеки регіону та держави. A 5. Створення інтегрованої мережі об'єктів з переробки органічних відходів. Чинники перешкоджання: A 1. Недостатня кількість дієвих стратегій та тактичних планів розвитку енергонезалежності аграрних підприємств. A 2. Недостатня обізнаність керівника у стратегії виробництва біопалива з біосировини та відходів	Чинники сприяння M 1. Реклама і зв'язки з громадськістю, поінформованість населення про переваги біотехнологій, стимулювання реалізації та використання біопалива (на телебаченні, транспорті, Інтернеті, виставках тощо). M 2. Високий потенціал наявної біосировини для конверсії в енергоресурс. M 3. Диверсифікація виробничої діяльності та вихід на нові ринки. M 4. Стимулювання використання енергії, виробленої із біосировини задля зниження негативного впливу на навколишнє середовище для отримання державної підтримки. M 5. Формування програм регіонального розвитку з визначенням пріоритетів для кожного регіону. Чинники перешкоджання: M 1. Низька ефективність збутової мережі біопалива на внутрішньому та зовнішньому ринках. M 2. Відсутність довгострокових контрактів на поставку сировини для конверсії на біопалива. M 3. Конкуренція з виробниками нафтового палива

Продовження таблиці 1

Інноваційні (I)	Логістичні (L)	Ризик фактори (Y)
1	2	3
Чинники сприяння: I 1. Інноваційний потенціал сфери виробництва біопалива. I 2. Можливість залучення іноземних інвестицій. I 3. Можливість виробництво біопалива палива для власних потреб у сільському господарстві. Чинники перешкоджання: I 1. Відставання освіти у вищій школі від інноваційних процесів. I 2. Недостатня увага та брак фінансової підтримки державою науки та інновацій. I 3. Недостатнє науково-технологічне та методичне забезпечення управління відходами аграрних підприємств на інноваційних засадах розвитку	Чинники сприяння: L 1. Поступове підвищення ефективності управління відходами сільського господарства. L 2. Можливість експорту палива, виготовленого з відновлюваної сировини. Чинники перешкоджання: L 1. Низька ефективність логістики постачання відходів сільського господарства на виробництво біопаливо. L 2. Відсутність системи змішування та збуту рідкого біопалива. L 3. Високі показники експорту біосировини, що може призвести до укладання довгострокових контрактів з виробниками біопалива. L 4. Нестабільність поставок сировини для конверсії в енергоресурс	Y 1. Конкуренція (експорт сировини/переробка на біопалива, нафтові палива/біопалива). Y 2. Непрогнозований вплив природних явищ (зміни клімату, посухи, зливи). Y 3. Недотримання визначених строків виконання стратегічного, тактичного та операційного планування. Y 4. Заходи, спрямовані на стабільність поставок біосировини та біопалива із врахуванням стандартів якості. Y 5. Низький рівень забезпечення технологічної лінії конверсії. Y 6. Ескалація конфлікту на Сході та Півдні України

Джерело: розроблено автором.

правових (L — law), інформаційних (I — information), фінансових (F — Finances), управлінських (A — administration), маркетингових (M — marketing), інноваційних (I — innovations), логістичних (L — logistics) та фактор-ризик (Y) [2 3] (табл. 1).

Стратегічний аналіз кожного із зазначених компонентів повинен бути системним. Всі чинники взаємозалежні один з одним і характеризують різні ієрархічні рівні суспільства, представляючи їх як систему загалом. При проведені PESTELI-FAMIL (Y)-аналізу, виявлено, що існує ряд правил, яких необхідно дотримуватися [5].

Проведений PESTELI-FAMIL (Y)-аналіз підтвердив, що налагодження виробництва біопалива з сільськогосподарських культур і відходів в Україні піддається впливу ряду сприятливих та несприятливих чинників, що можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на даний процес. Також у результаті аналізу можна виокремити ряд позитивних аспектів, що виникнуть внаслідок налагодження виробництва та використання біопалива в Україні, зокрема:

— забезпечення енергетичної автономізації аграрних підприємств та селянських домогосподарств;

— посилення енергетичної безпеки шляхом збільшення частки виробленої енергії з власних поновлюваних джерел;

— перехід до економіки замкненого циклу;

— зменшення негативного впливу на навколишнє середовище та зменшення загрози змін клімату шляхом скорочення викидів шкідливих парникових газів, окремо від накопичення відходів тваринництва, а також видобутку та використання викопних палив;

— створення нових робочих місць, особливо у сільській місцевості, призупинення процесу трудової міграції за кордон;

— використання наявної біосировини для конверсії у біологічні палива із залученням трудових ресурсів та можливість отримання додаткових коштів;

— розвиток інноваційного потенціалу аграрних підприємств та сільських територій;

— розширення можливостей експорту готового біопалива до країн ЄС, які характеризуються постійним зростанням попиту на такі види палива, що може призвести до укладання довгострокових контрактів.

Водночас PESTELI-FAMIL (Y)-аналіз дав змогу окреслити такі основні проблеми виробництва біопалива з сільськогосподарських культур і відходів в Україні, на розв'язання яких будуть направлені пропозиції Стратегії виробництва біопалива з сільськогосподарських культур і відходів:

— невідповідність вимог законодавства у сфері виробництва біопалива в Україні відповідно до Європейських вимог;

— низький рівень поінформованості та обізнаності населення щодо можливостей та переваг виробництва біопалива з біосировини, а також оброблення чи повторного використання відходів сільського господарства;

— низький рівень поінформованості керівників сільськогосподарських підприємств щодо можливостей виробництва нових продуктів із сільськогосподарських культур та відходів, зокрема біологічних видів палива;

— низький рівень державної підтримки та державних програм фінансування у сфері досліджень технологій виробництва та використання біопалива;

— відсутність дієвого механізму залучення приватних інвестицій в розвиток біоенергетичних проєктів;

— низький рівень ефективності управління стратегічними об'єктами у сфері поводження з відходами сільськогосподарського сектору;

— відсутність ефективних механізмів державного впливу та державної підтримки розвитку біоенергетики;

— нерозвиненість логістики постачання сільськогосподарської сировини та відходів як сировини для виробництва біопалива;

— недостатнє науково-технологічне та методичне забезпечення виробництва біопалива та управління відходами сільського господарства на інноваційних засадах розвитку.

Таким чином, під час формування стратегії окрему увагу в схемі слід звернути на стратегічні завдання розвитку аграрних підприємств, що спрямованні на досягнення енергетичної автономії шляхом переробки

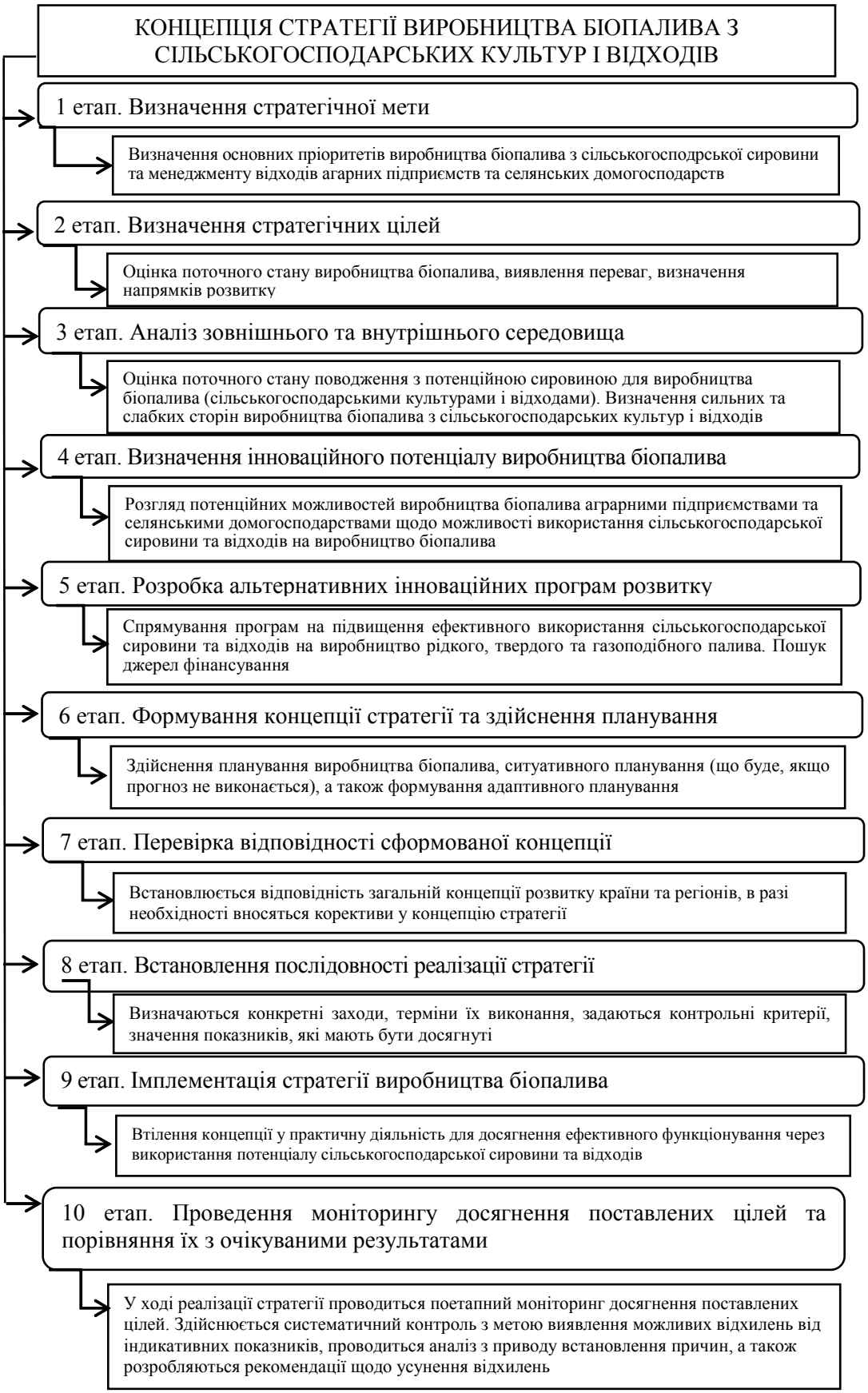

Рис. 1. Механізм реалізації Стратегії виробництва біопалива з сільськогосподарських культур і відходів

Джерело: сформовано автором на основі опрацьованої літератури [8—10].

сільськогосподарських культур та відходів. Проведений PESTELI-FAMIL (Y) — аналіз підтвердив, що ефективне використання сировини та відходів сільського господарства є важливим фактором розвитку виробництва біопалива в Україні. Водночас PESTELI-FAMIL (Y) — аналіз дав змогу окреслити основні проблеми системи організації виробництва та використання біопалива в Україні, на розв'язання яких будуть направлені пропозиції Стратегії виробництва біопалива з сільськогосподарських культур і відходів.

Наступним кроком є розробка ефективного поетапного механізму реалізації стратегії. Ми пропонуємо наступні етапи механізму реалізації Стратегії виробництва біопалива з сільськогосподарських культур і відходів (рис. 1).

Наведений нами механізм етапів реалізації стратегії біопалива з сільськогосподарських культур і відходів націлений на досягнення головного результату — нарощення обсягів виробництва та споживання біопалива в Україні та посилення енергетичної автономії нашої держави. Першочерговим етапом у представленій концепції формування стратегії є встановлення мети та цілей. Передусім формується глобальна мета з нарощення виробництва біопалива, яка відображає актуальність, роль для суспільства та виробників і споживачів цього продукту. Після встановлення мети потрібно визначити конкретні стратегічні напрями діяльності у сфері використання сільськогосподарських культур і відходів на виробництво біопалива, виходячи з визначеної мети. На такому етапі відбувається оцінка поточного стану виробництва сільськогосподарської продукції та накопиченні відходів сільського господарства, визначення потенціалу виробництва біопалива без загрози продовольчій безпеці та експортному потенціалу, визначення пріоритетних напрямів виробництва біопалива. Далі необхідно визначити слабкі та сильні сторони виробництва біопалива з сільськогосподарських культур та відходів, розглянути потенційні можливості виробництва біопалива на існуючих аграрних підприємствах та в домогосподарствах.

Після етапу систематизації заходів для досягнення цілей та мети важливості набуває актуальності етап визначення інноваційного потенціалу виробництва біопалива. На цьому етапі проводиться розгляд потенційних можливостей виробництва біопалива аграрними підприємствами та селянськими домогосподарствами щодо можливості використання сільськогосподарської сировини та відходів виробництва.

Наступним етапом є розробка альтернативних інноваційних програм розвитку, що має на меті спрямування програм на підвищення ефективного використання сільськогосподарської сировини та відходів на виробництво рідкого, твердого та газоподібного палива. Також на цьому етапі здійснюється пошук джерел фінансування у напрямку налагодження виробництва та використання біопалива. Задля цього відбувається аналіз можливості залучення власних коштів виробників біопалива, проводиться діагностика їхнього фінансово-економічного та техніко-технологічного стану, а також здійснюється пошук зовнішніх джерел залучення інвестицій (державні програми, іноземні інвестори, міжнародні фінансово-кредитні установи, грантові програми).

На етапі формування концепції стратегії та здійснення планування відбувається поетапне планування виробництва біопалива, ситуативного планування (що буде, якщо прогноз не виконається), а також розглядається можливість адаптивного планування.

Наступним етапом є перевірка відповідності сформованої концепції, де встановлюється відповідність загальній концепції розвитку країни та регіонів, у разі необхідності вносяться корективи у концепцію стратегії.

Далі визначається послідовність реалізації стратегії, визначаються конкретні заходи, терміни їх виконання, задаються контрольні критерії, значення показників, які мають бути досягнуті.

На наступному етапі відбувається імплементація концепції виробництва біопалива, тобто відбувається втілення її у практичну діяльність відповідно до встановлених етапів реалізації. На цьому етапі відбувається втілення концепції у практичну діяльність задля досягнення максимальної ефективності виробництва біопалива через використання потенціалу сільськогосподарської сировини та відходів.

Завершальним етапом у формуванні стратегії виробництва біопалива з сільськогосподарських культур і відходів є проведення спостереження та контролю за досягненням визначених цілей у відповідності до отриманих результатів, що дозволить здійснювати ефективний моніторинг реалізації стратегії та вносити необхідні доповнення, поправки, зміни та вдосконалення.

Проведення моніторингу та контролю є необхідним та важливим етапом, що включає використання системи спостереження і перевірки відповідності реалізації стратегії виробництва біопалива з сільськогосподарських культур і відходів встановленим нормам, стандартам та іншим індикативним показникам, визначеним планам, програмам, а також виявлення допущених відхилень від прийнятих рішень.

Дотримання запропонованих етапів стратегії виробництва біопалива з сільськогосподарських культур і відходів, дозволяє створити необхідні умови для досягнення основної поставленої цілі, яка відображає також і її ключову сутнісну рису, — забезпечення енергетичної, екологічної та продовольчої безпеки держави на довгострокову перспективу на засадах інноваційного розвитку через формування та реалізацію конкурентних переваг за напрямам ефективного використання потенціалу сільськогосподарських культур і відходів. Сформована Стратегія дозволить поетапно реалізовувати поставлені задачі, що в результаті дасть позитивний ефект, як для виробників та споживачів біопалива, так і для всього населення та держави вцілому.

Реалізація Стратегії виробництва біопалива з сільськогосподарських культур і відходів повинна відповідати таким принципам:

— виробництво біопалива з сільськогосподарських культур не загрожує продовольчій безпеці держави;

— виробництво біопалива є трігером посилення енергетичної безпеки держави;

— екологічності, який передбачає скорочення викидів парникових газів завдяки виробництву та використанню біопалива;

— ієрархії поводження з відходами аграрних підприємств, який передбачає дії стосовно поводження

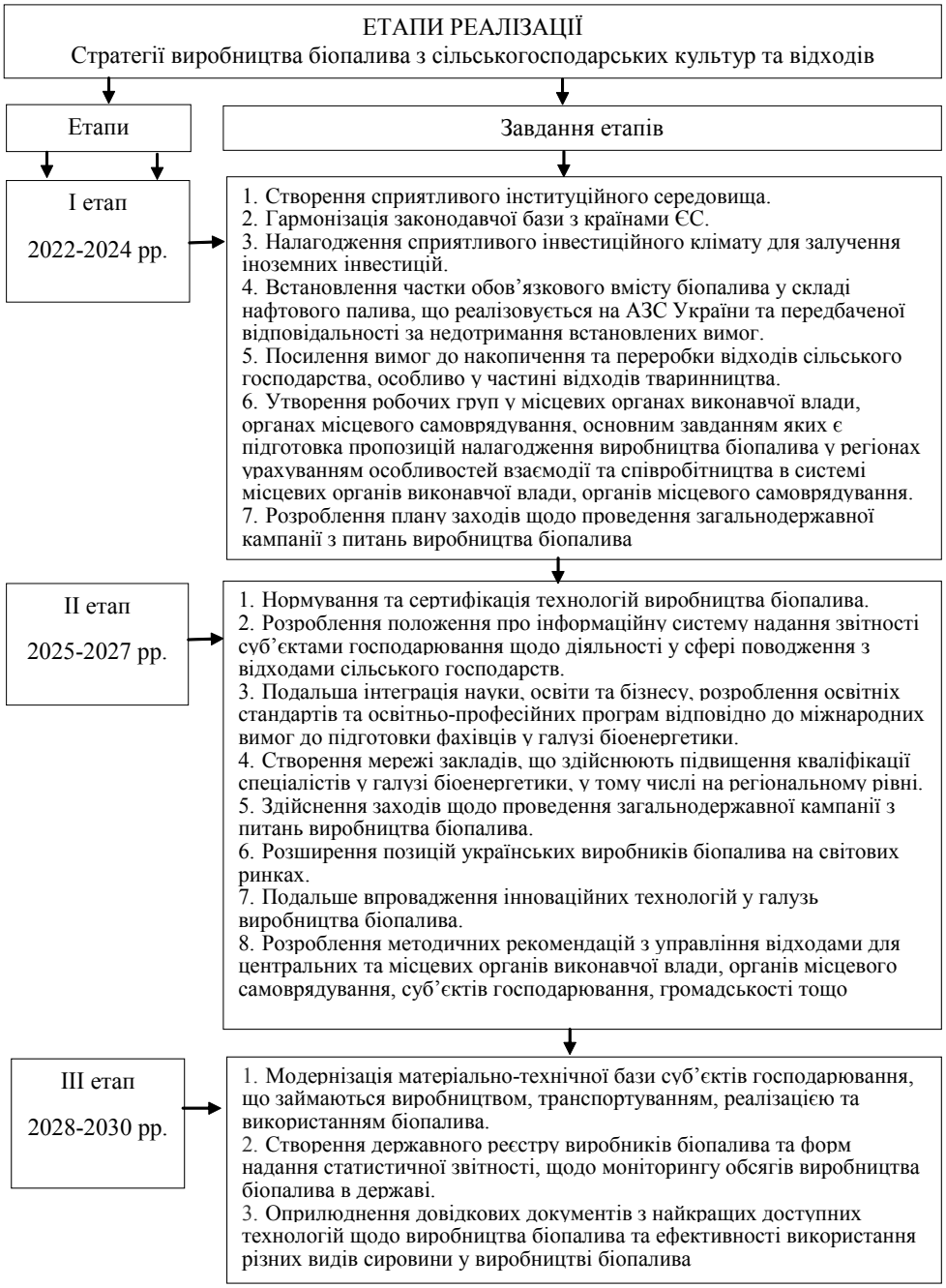

Рис. 2. Етапи реалізації Стратегії виробництва біопалива з сільськогосподарських культур і відходів

Джерело: запропоновано автором.

з відходами у такій послідовності: перероблення відходів у біореакторах — використання відходів як вторинних енергетичних ресурсів; використання перероблених відходів як біодобрива;

— переходу до економіки замкненого циклу, який передбачає, що обсяг продуктів, матеріалів і ресурсів використовується в економіці якомога довше і утворення відходів мінімізується;

— наближеності, який передбачає для зменшення потенційних ризиків від забруднення відходами їх перероблення якомога ближче до джерел утворення;

— попередженості, який за наявності доказів екологічного ризику слід вжити відповідних запобіжних заходів;

— спільної відповідальності, участі органів державної влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, а також громадськості під час прийняття рішень щодо досягнення цілей екологічної політики;

— розширеної відповідальності виробника, який передбачає відповідальність виробників сільськогосподарської продукції за безпечну переробку та утилізацію відходів;

— самодостатності, який передбачає створення інтегрованої адекватної мережі об'єктів з виробництва, реалізації та використання біопалива.

Враховуючи комплексний характер взаємодії складових розвитку виробництва та споживання біопалива

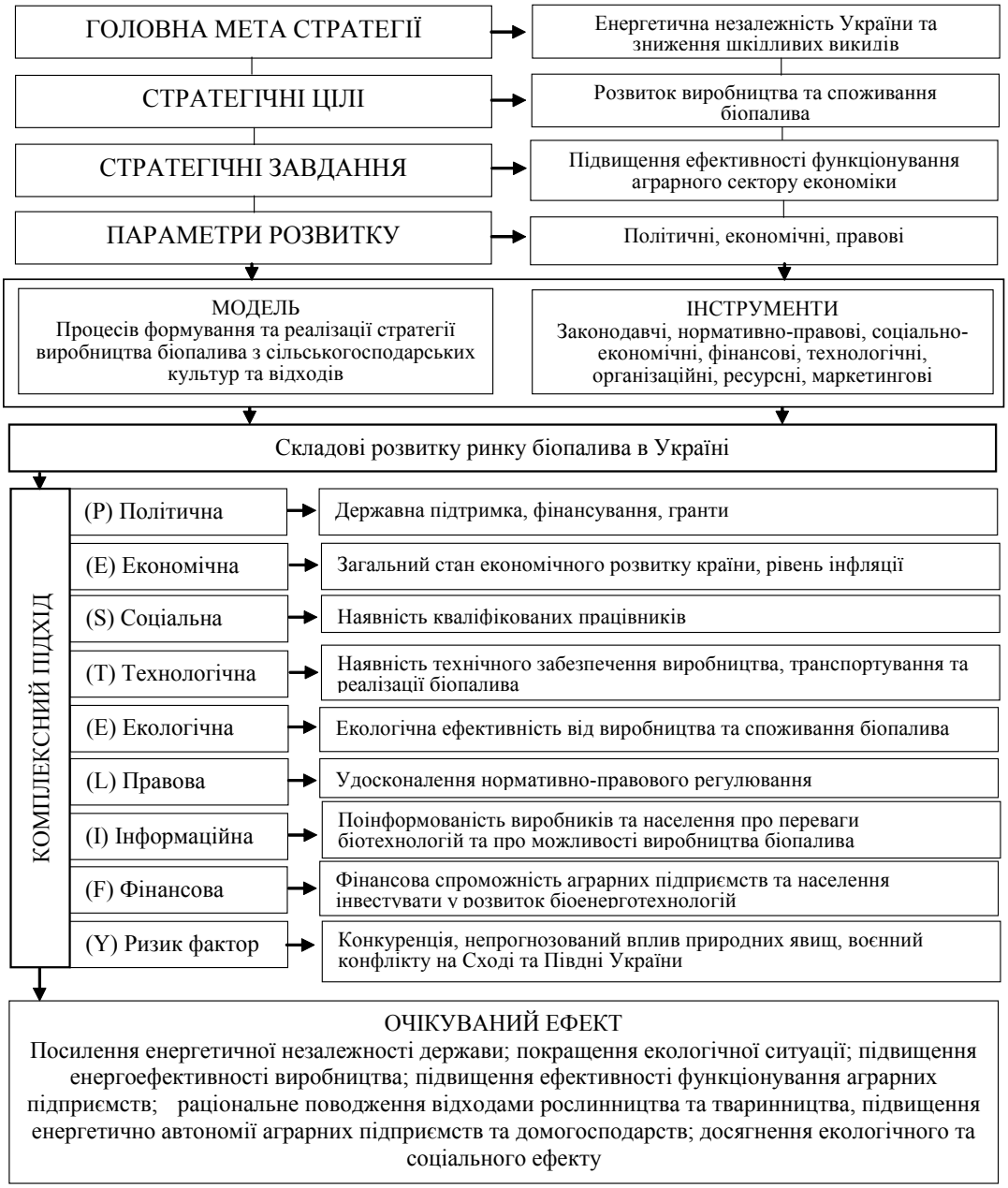

Рис. 3. Концептуальна модель Стратегії виробництва біопалива з сільськогосподарських культур та відходів в Україні

Джерело: розроблено автором, використовуючи методологію [2; 4; 5].

в Україні, пропонуємо провести реалізацію Стратегії у три основних етапи. Етапи реалізації стратегії наведено на рисунку 2.

Визначений механізм реалізації Стратегії виробництва біопалива з сільськогосподарських культур і відходів дозволив сформувати концептуальну модель розвитку виробництва та споживання біопалива з сільськогосподарських культур та відходів в Україні (рис. 3).

Проведений аналіз показав, що дана концептуальна Стратегія виробництва біопалива з сільськогосподарських культур та відходів в Україні має комплексний характер, який характеризується взаємозалежністю всіх складових елементів запропонованої моделі. Дотримання логічно сформованих взаємозв'язків сприятиме ефективному використанню потенціалу сільського господарства, а також підвищить якісь поводження з відходами сільського господарства, що підтвердить очікувані ефекти та результати.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в умовах фінансово-економічної кризи перед вітчизняними аграрними підприємствами постає важливе стратегічне завдання: з одного боку, забезпечити прибуткову діяльність, з іншого — провадити пошук шляхів розвитку в майбутньому, основою яких є ефективне використання ресурсів.

Розробка Стратегії виробництва біопалива з сільськогосподарських культур та відходів є запорукою розробки ефективних заходів на тривалу перспективу, що допоможе сільськогосподарським підприємствам та домогосподарствам не тільки отримати додаткові

фінансові ресурси від виробництва, реалізації та використання біопалива, але й забезпечити енергетичну автономізацію завдяки їх енергетичному використанню

Література:

1. Кухарець В.В., Кухарець С.М. Формування стратегії управління конверсії біосировини у сільськогосподарських підприємствах. Збірник наук. пр. Вінницького нац. аграр. ун-ту. Сер. Екон. науки. 2012. Вип. 2012. Т. 1. С. 87—90.

2. Паламаренко Я.В. Адитивна модель оцінювання рівня стратегічного розвитку підприємств спиртової промисловості на основі методики PESTEL-FAMIL(Y)-аналізу. Економіка та суспільство. № 13. С. 265—270.

3. Плучевская Э.В., Кондратьєва А. А. Применение PESTEL анализа для оптимизации систем управления на предприятиях на примере рынка недвижимости. Известия Томского политехнического университета. 2012. Т. 321. № 6. С. 85— 90.

4. Пришляк Н.В., Токарчук Д.М., Паламаренко Я.В. Забезпечення енергетичної та екологічної безпеки держави за рахунок біопалива з біоенергетичних культур і відходів: монографія. Вінниця: Консоль, 2019. 336 с.

5. Пришляк Н.В., Паламаренко Я.В., Березюк С.В. Стратегічне управління інноваційним розвитком взаємопов'язаних галузей з виробництва біопалива: монографія. Вінниця: Друк, 2020. 404 с.

6. Токарчук Д.М. Стратегічні напрями виробництва біопалива сільськогосподарськими підприємствами України. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2016. № 7. С. 18—26.

7. Токарчук Д.М. Управління ефективним використанням сільськогосподарських відходів для виробництва біогазу. Облік і фінанси. 2018. № 3 (81). С. 133—139.

8. Berezyuk S., Tokarchuk D., Pryshliak N. Resource potential of waste usage as a component of environmental and energy safety of the sate. Journal of Environmental Management and Tourism. 2019. Vol. X, Fall. 5 (37). — P. 1157—1167.

9. Kaletnik H., Pryshliak V., Pryshliak N. Public Policy and Biofuels: Energy, Environment and Food Trilemma. Journal of Environmental Management & Tourism. 2019. Т. 10. № 2 (24). С. 479—487.

10. Zulauf C., Prutska O., Kirieieva E. and N. Pryshliak. Assessment of the potential for a biofuels industry in Ukraine. Problems and Perspectives in Management. 2018. 16(4): 83—90. DOI: http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16(4).2018.08.

References:

1. Kukharets, V. V. and Kukharets, S. M. (2012), "Formation of bioresources conversion management strategy in agricultural enterprises", Zbirnyk nauk. pr. Vinnyts'koho nats. ahrar. un-tu. Ser. Ekon. nauky. vol. 1, pp. 87—90.

2. Palamarenko, Y.V (2017), "Additive model of evaluation of the level of strategic development of enterprises of the alcohol industry on the basis of the PESTEL-FAMIL (Y) — analysis method", Ekonomika ta suspilstvo, vol. 13, pp. 265—270.

3. Pluchevskaya, E. V. and Kondrateva, A. A. (2012), "Application of PESTEL analysis to optimize management systems at enterprises on the example of the real estate market", Bulletin of the Tomsk Polytechnic University, vol. 321, is. 6, pp. 85—90.

4. Pryshliak, N.V. Palamarenko, Y.V. and Bereziyk, S.V. (2020), Stratehichne upravlinnia innovatsiinym rozvytkom vzaiemopoviazanykh haluzei z vyrobnytstva biopalyva [Strategic management of innovative development of interconnected industries from biofuel production], Druk, Vinnytsia, Ukraine.

5. Pryshliak, N.V. Tokarchuk, D.M. and Palamarenko, Y.V. (2019), Zabezpechennia enerhetychnoi ta ekolohichnoi bezpeky derzhavy za rakhunok biopalyva z bioenerhetychnykh kultur i vidkhodiv [Ensuring energy and environmental security of the state through biofuels from bioenergy crops and waste], Console, Vinnytsia, Ukraine.

6. Tokarchuk, D. M. (2016), "Strategic directions of biofuel production by agricultural enterprises of Ukraine", Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktual'ni pytannya nauky i praktyky, vol. 7, pp. 18—26.

7. Tokarchuk, D. M. (2018), "Management of efficient use of agricultural waste for biogas production", Oblik i finansy, vol. 3 (81), pp. 133— 139.

8. Berezyuk, S. Tokarchuk, D. and Pryshliak, N. (2019). "Resource potential of waste usage as a component of environmental and energy safety of the sate", Journal of Environmental Management and Tourism, vol. X, no. 5 (37), pp. 1157—1167.

9. Kaletnik, H. Pryshliak, V. and Pryshliak, N. (2019). "Public Policy and Biofuels: Energy, Environment and Food Trilemma", Journal of Environmental Management & Tourism, vol. 10, no. 2 (24), pp. 479—487.

10. Zulauf, C. Prutska, O. Kirieieva, E. and Pryshliak, N. (2018). "Assessment of the potential for a biofuels industry in Ukraine". Problems and Perspectives in Management, vol. 16 (4), pp. 83—90. DOI: http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16(4).2018.08.

Стаття надійшла до редакції 14.06.2021 р.

www. dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України з питань ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ (Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

УДК 659.2

О. В. Бербенець,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро
ORCID ID: 0000-0001-9785-6179

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.12.38

СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКОГО КОНСАЛТИНГУ

O. Berbenets,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management, Public Management and Administration, Dnipro State Agrarian and Economic University, Dnipro

GLOBAL TRENDS OF THE MANAGEMENT CONSULTING DEVELOPMENT

У статті нами було досліджено світові тенденції трансформації управлінського консалтингу, досліджено статистичні дані консалтингової галузі та прогнози зростання, наведено переваги управлінського консультування, його інструменти і методи за рахунок яких бізнес не тільки зберігає лідируючі позиції, а ще й розвивається випереджаючими темпами, оскільки ці інструменти дозволяють їм бути гнучкими, рухливими і краще за інших реагувати на зміни. Визначили завдання, що стоять перед українськими консалтинговими асоціаціями для системного розвитку консалтингу в Україні. Визначили ключові зміни, до яких фірми повинні адаптуватися в найближчий період. Досліджено, як саме COVID-19 змінює звичне життя по всьому світу і виявлено, що ланцюг поставок був ключовим напрямком діяльності консалтингових фірм, які прагнули підтримати клієнтів, оскільки пандемія COVID-19 закрила кордони та порушила звичні ланцюги поставок.

In the article we have studied the main global trends in the transformation of management consulting, such as: continued digitalization and digital response to the growing need for faster adaptation to customer needs; compliance with legal and cybersecurity requirements, as legislation shapes business; formation of strategic alliances; market orientation; digital integration and creation of individual solutions; link between strategy and transformation, consultants should review how strategic work is carried out, as traditionally strategic advice consisted of drawing up long-term plans, considering all factors, planning environmental scenarios and trends and choosing the best solution, but in an era of constant evolution, strategy should be more flexible; search for new talents (crowdsourcing); the following is both a challenge and a trend and is to continue the transition of the management consulting industry to a multisourcing model; the process of choosing a consulting firm is also changing, clients are increasingly using online services to search; clients become more interested in building partnerships to share the risk of change programs through partnerships with consultants; business management consulting continues to require new consultants and analysts, which means. that all specialists in this field should move to the practice of continuing education.

The statistics of the consulting industry and growth forecasts are also studied, the advantages of management consulting, its tools and methods due to which the business not only maintains a leading position, but also develops faster, as these tools allow them to be flexible, agile and respond better than others. for change. The tasks facing the Ukrainian consulting associations for the systematic development of consulting in Ukraine have been identified. Identified key changes to which firms

should adapt in the near future. It explored how COVID-19 is changing common life around the world and found that the supply chain was a key focus of consulting firms seeking to support customers as the COVID-19 pandemic closed borders and disrupted habitual supply chains.

Ключові слова: управлінське консультування, тенденції, підвищення конкурентоспроможності, краудсорсинг, діджиталізація, мультисорсинг.

Key words: management consulting, trends, increase competitiveness, crowdsourcing, digitalization, multisourcing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Оскільки постійно зростаюча конкуренція завжди спонукала власників бізнесу до пошуку нових шляхів підвищення ефективності свого бізнесу. Зі зрозумілих причин постійним об'єктом таких пошуків були і будуть фінанси, зокрема: як зекономити, збільшити прибуток і знизити витрати.

Інший шлях — це технічне удосконалення виробництва з метою підвищення продуктивності праці. Але в умовах постсоціалістичного господарювання однією з причин свідомої відмови від впровадження новацій є відносно дешева робоча сила.

Після того як у конкурентній боротьбі вичерпуються очевидні можливості (оптимізація фінансової діяльності, впровадження нової техніки тощо), за ринкової економіки звертаються до удосконалення систем управління. З цієї причини консультанти-універсали з'явилися пізніше консультантів-спеціалістів.

В Україні та інших країнах пострадянського простору консультанти-спеціалісти (наприклад, у сферах маркетингу, інформаційних систем управління, оцінки бізнесу, управління фінансами) вже досить затребувані. Однак вітчизняний консультант-універсал відчуває відсутність кваліфікованого попиту на свої послуги. Це зумовлено тим, що більшість керівників підприємств недостатньо знайомі з можливостями консалтингу і погано розуміють, як консультант може допомогти поліпшити управлінські проблеми у незнайомій йому організації.

На попит негативно впливає також і проблема додержання умов конфіденційності консультування. Тобто підприємці не впевнені, що отримана вітчизняним консультантом конфіденційна інформація не стане відомою у податковій інспекції або в інших державних установах.

Однак наявність на ринку консалтингових послуг в Україні великих закордонних компаній свідчить про попит на висококваліфікованих, хоча і дорогих, консультантів. При цьому треба зауважити, що низова ланка консультантів у цих компаніях — це навчені за західними навчальними програмами громадяни України. Отже, товариство українських консультантів поступово поповнюється професіоналами, здатними у перспективі скласти конкуренцію закордонним і за доступною вартістю консалтингових послуг.

Для розвитку консалтингу в Україні необхідно показати роботу консультанта на практиці. Керівники організацій повинні мати можливість отримувати інформацію про досягнення вітчизняних консультантів з управління. Для цього необхідний відповідний маркетинг і згода клієнта. Прикладом повинен стати успішно виконаний консалтинговий проєкт, що дав результати, які можна виміряти: збільшення збуту, зниження витрат і т. д.

Знання специфіки українського бізнесу, нарівні з професіоналізмом, забезпечить вітчизняним консультантам з управління безумовну конкурентоспроможність [4].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питанню управлінського консультування, його важливості для забезпечення ефективності і конкурентоспроможності бізнесу, присвячено багато досліджень, як вітчизняних науковців, так і західних науковців. Але варто зауважити, що закордонні науковці набагато глибше вивчають і досліджують цю галузь, і це не дивно, бо переваги управлінського консультування більше як сторіччя активно використовуються західними компаніями. Тому ми значно більше досліджували праці західних авторів. Кожен з науковців вніс свій вклад у дослідження поставленого питання, та його щороку потрібно поновлювати та розглядати з урахуванням нових світових і національних тенденцій. Особливо враховуючі вплив пандемії COVID-19 на методи ведення бізнесу.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Зауважимо, що для сучасної України управлінське консультування було досить "екзотичним" видом діяльності і новим бізнесом. Тому ми поставили за мету на основі зарубіжних і вітчизняних статистичних даних та проведених досліджень навести переваги управлінського консультування, його інструменти і методи, а також дослідити сучасні тенденції, що формують майбутнє консалтингової галузі. А також визначити завдання, що стоять перед українськими консалтинговими асоціаціями для системного розвитку консалтингу в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У західних країнах управлінське консультування (management consulting) давно визнано професійною службою, яка допомагає керівникам, спираючись на набутий досвід, вирішувати поставлені практичні завдання. У промислово розвинутих країнах сотні тисяч приватних компаній і громадських організацій користувалися і продовжують користуються послугами управлінських консультантів, які набули значного досвіду і широко його застосовують для свого професійного зростання та навчання молоді. Випускники багатьох університетів і бізнес-шкіл вважають консалтингову компанію одним з найперспективніших місць роботи.

Щодо України, то поступово консалтинг стає невід'ємною частиною сучасного бізнесу України. Особливо актуальним є залучення консультантів для підвищення конкурентоспроможності підприємств у період, коли вичерпані власні можливості і необхідний поштовх

до перетворень. Крім того, ускладнення завдань, що доводиться вирішувати управлінському персоналу, потребує спеціальних знань у певних галузях, якими володіють консультанти.

Проте з'явився COVID-19 і змінив звичне життя і продовжує змінювати по всьому світу. Збої вражають всі види бізнесу, і консалтингова галузь не є винятком. Оскільки криза Covid-19 призвела до найглибшої рецесії з часів Другої світової війни, консультантам доведеться адаптуватися до даних, цифрових та стратегічних потреб клієнтів, якщо вони хочуть вижити серед хаосу [2].

Індустрія консалтингу зазнає значних змін. Оскільки це галузь, орієнтована на клієнтів, а потреби клієнтів постійно змінюються, консалтинговий сектор повинен швидко адаптуватися з точки зору послуг, структури та операцій. Можливо, це ніколи не було більш очевидним, ніж під час безпрецедентної глобальної кризи в 2020 році, коли пандемія збіглася зі світовою рецесією. Ситуація, що склалася спричинила для багатьох підприємств тиск і щоб справитися вони звертаються до консультантів за допомогою. А тому 2020 рік приніс вибухове зростання попиту на деякі консалтингові послуги.

Аналізуючи зміни і розвиток світового управлінського консалтингу ми виявили декілька основних тенденцій, про які і піде мова далі [1—9].

Ці основні тенденції і основні статистичні дані в області управлінського консалтингу розкажуть нам про ті області, на яких слід зосереджуватися, щоб постійно рости і залучати нових клієнтів.

Перша тенденція полягає в продовжені діджиталізації та цифрової відповіді на зростаючу потребу швидшого пристосування до потреб клієнта за допомогою операцій, структур та умов надання послуг. Хоча управлінський консалтинг залишається трудомісткою бізнес-послугою, інші галузі вже перейшли до діджиталізації. Консалтингові компанії тільки почали відмовлятися від людей у дослідженнях, аналізі, процесах та управлінні, а також фасилітації. Ця тенденція перетворить консалтинг із поточної бізнес-моделі з оплачуваними годинами і погодинною оплатою в систему фіксованих ставок. [5].

Digital Solutions продовжує залишатися рушієм зростання у цій галузі, оскільки навіть традиційні стратегічні консалтингові компанії, як-от: McKinsey, BCG та Bain, рухаються далі у напрямку цифрових технологій та впровадження.

Діджиталізація — це не просто популярне слово сьогодні, а реальна можливість для бізнесу зберегти лідируючі позиція сьогодні і розвиватися. Діджиталізація бізнесу — рушійна сила, що сприяє його просуванню. Компанії, що виживуть у довгостроковій перспективі — ті, у кого є кращі інструменти, що дозволяють їм бути гнучкими, рухливими, моторними; ті, хто краще за інших зможуть реагувати на зміни сортаменту продукції, контролювати і відслідковувати свої заводи, регулювати ланцюжки поставок і будуть у змозі задіяти свою робочу силу дійсно в будь-якому місці [8].

Отже сьогодні ігрові умови між великими та малими консалтинговими фірмами є більш рівномірними щодо доступу до інформації, навіть конгломерати змінюють свої традиційні операції. З усіх нових тенденцій, ми вважаємо, що найважливішим буде прийняття та використання автоматизації та великих даних для роботи з такою ж ефективністю та швидкістю, що і клієнти, яких обслуговують консультанти. Якщо ця еволюція буде успішною, консалтингові фірми, насамперед відчуватимуть набагато більші темпи зростання, і МСП зможуть конкурувати за бізнес проти конгломератів [7].

Друга тенденція стосується змін у законодавстві. Зміни в законодавстві продовжують впливати на те, як управлінський консалтинг Великобританії та США веде бізнес. У Великобританії Brexit продовжує впливати на ведення бізнесу. У США постійні рішення у сферах найму та інтелектуальної власності, а також "висунуті претензії" та "страхові випадки" продовжують впливати на повсякденне ведення бізнесу. Ці правові питання повинні бути з'ясовані, щоб бізнес міг працювати безперебійно. Підтримання вимог нових правил стало головним напрямком діяльності консалтингових фірм. Таким чином, фірми підсилюють команди з дотримання вимог законодавства та кібербезпеки.

Ще однією тенденцією є утворення стратегічних альянсів. Багато фірм великих та малих розмірів починають вважати, що ефективніше залучати сторонні ресурси до консультаційних проектів. Найпоширеніша причина — це особливість зовнішніх ресурсів та аналіз витрат та вигід при передачі проекту на аутсорсинг, коли це можливо. Фірми створюють стратегічні альянси та партнерські відносини по всій країні і навіть транскордонні, щоб ефективніше обслуговувати клієнтів та їх потреби.

Орієнтація на ринок. Ця тенденція показує, що у міру зростання управлінського консалтингу він продовжує поділятися на два ринкові сегменти — один, низьковитратний, комерційний сектор та, другий, спеціалізований консалтинговий сектор з високою вартістю. Цей поділ змушує кожну консалтингову компанію розробляти способи роботи з обома ринками, спричиняючи трансформацію у сферах бізнес-моделей, структур ціноутворення та архітектури бренду.

Цифрова інтеграція та створення індивідуальних рішень. Консультанти з питань управління продовжують стикатися з проблемами, пов'язаними із цифровими технологіями та новими розробленими бізнес-моделями. Тенденція 2021 року полягатиме в тому, щоб консультанти розробляли комплексні цифрові стратегії та модернізовували діючі бізнес-моделі і операційні моделі таким чином, щоб продовжувати забезпечувати зв'язок вищого керівництва із зацікавленими сторонами.

Хоча однією з ключових сильних сторін консультантів є те, що вони працюють з багатьма клієнтами і, таким чином, можуть представити найкращі практики, в той же час у них є горезвісний імідж для виведення "готових рішень", які були випробувані і випробувані раніше, але не є специфічними для потреб клієнта. Такі пропозиції все частіше не відповідають вимогам замовника на тлі зміни вимог клієнтів, а це означає, що клієнти зараз очікують на замовлення послуг або будуть шукати деінде.

Універсальна модель бізнесу — стає все менш актуальною. Томас Рейзенвебер (генеральний директор з питань консалтингу та управління в Umlaut) вважає, що очікується від консультантів, що вони знатимуть реальну реальність роботи споживачів та пропонуватимуть адаптовані послуги, що відповідають галузевому, функціональному та клієнтському контексту. Це в свою чергу дозволяє консультантам бути більше цінними для клієнтів.

Використання методології Fail Fast (швидкий провал). Консультанти приймуть менталітет гнучкого розвитку, використовуючи поняття "швидкого провалу". Хоча цифрові технології складають частину зростання бізнесу, галузь і надалі усвідомлюватиме, що гроші самі по собі не купують інновацій. В той час як Kaizen є типовим прикладом більшості виробничих ліній сьогодні, індустрія управлінського консалтингу продовжуватиме впроваджувати відповідні частини своїх принципів, щоб адаптуватися до зростаючої автоматизації та змін у бізнес-моделях та операціях.

Зв'язати стратегію і трансформацію. Виходячи з цього останнього пункту, консультантам слід переглянути, як здійснюється стратегічна робота. Традиційно стратегічне консультування полягало у складанні довгострокових планів, розгляді всіх факторів, плануванні сценаріїв щодо навколишнього середовища та тенденцій та виборі найбільш вигідного рішення. Однак в епоху постійної еволюції стратегія повинна бути більш гнучкою; 10-річна стратегія не буде працювати в умовах, коли вона може стати неактуальною протягом декількох місяців, тому стратегії повинні бути більш плавними та гнучкими, щоб відповідати динаміці зростаючого ринку в короткостроковій перспективі.

Тим часом клієнти все частіше просять побачити відчутні переваги стратегічної роботи. Це означає, що консультантам потрібно знайти способи реалізації стратегії в життя та переконатися, що вона може бути виразно узгоджена з операційною реальністю і з результатами, що піддаються кількісній оцінці. Це означає, що навіть у провідних світових фахівців зі стратегічного консалтингу тепер є великі підрозділи по впровадженню змін, які використовують метрики для вимірювання і демонстрації результатів, які дають стратегічні зміни. Водночас як лише кілька стратегічних консультантів все ще зосереджуються лише на стратегічному консультуванні.

Пошук нових талантів. Набір нових талантів продовжує переходити від традиційних університетів вищого рівня до зосередження уваги на наборах навичок. У той час як ступінь бакалавра залишається обов'язковою вимогою для початкового рівня, консультанти продовжують звертати увагу тільки на випускників кількох кращих шкіл, замість того щоб досліджувати, у кого найвищий набір навичок.

По мірі того, як галузі стають більш складними, зростають і потреби підприємств, які використовують послуги консультантів. Це означає, що в той час як спеціалісти загального профілю процвітали у сфері консалтингу, консультативна робота повинна бути більш галузевою, ніж будь-коли раніше. Не дарма багато галузевих консалтингових компаній процвітають, незважаючи на те, що раніше їх вважали нішевими. Це зростання було підсилене прискоренням діджиталізації, оскільки нові технології часто є галузевими, консультанти, які спеціалізуються на певних галузях, будуть мати найкращі можливості для включення їх у бізнес-стратегію.

А тому, ще однією цікавою тенденцією є те, що у консалтингу все частіше стали використовувати талантів. Ці партнерські стосунки мають схожість з консалтинговими фірмами, що працюють у краудсорсингу, але відрізняються від них, руйнівна бізнес-модель, яка дозволяє клієнтам найняти поштучно у нішевих фірм або фрілансерів, які швидко повертають їм необхідні продукти та послуги з мінімальними накладними витратами або взагалі без них. Краудсорсинг перевершує великі фірми за ціною, часом виконання робіт та часто якістю.

Краудсорсинг — передача певних виробничих функцій невизначеному колу осіб (на підставі публічної оферти, без укладання трудового договору).

І виклик, і тенденція, індустрія управлінського консалтингу продовжує переходити до моделі мультисорсингу. Це стосується їх співпраці з нішевими фірмами та іншими подібними консалтинговими агентствами. Мультисорсинг приймає різні форми, включаючи великі універсальні фірми, що співпрацюють з невеликими нішевими спеціалістами; консалтинговими фірмами з питань управління, що співпрацюють з консультантами за межами галузі; консалтинговими компанії, що співпрацюють з науковцями, цифровими агенціями та технологічними компаніями.

Режим мультисорсингу — це майбутнє маркетингу. Коли застосовується мультисорсинг, контракт ділиться на m підрядів (m> 1), і підрядники отримують частки контракту. Перевага мультисорсингу з точки зору закупівельного ризику полягає в гнучкості, що дозволяє платоспроможному підряднику закінчити лот неспроможного підрядника. Його недолік у тому, що ціна в загальному стає вище, ніж у випадку з одним підрядом [1].

Процес вибору консалтингової фірми. Клієнти змінили метод перевірки та вибору консультантів. Зараз вони використовують онлайн-сервіси, які дозволяють їм проводити дослідження, щоб визначити, яка консалтингова компанія найкраще відповідає їхнім потребам. Швидкість цих послуг та менша вартість цих Інтернет-баз даних важливі для багатьох великих консалтингових компаній, оскільки вони дозволяють клієнтам швидко знайти експерта в предметній області. Це виключає аспект "кого ви знаєте" та рекомендації та зводить процес найму до чистого досвіду. Це також усуває аспект репутації під час вибору консультанта. Утворена фірма з репутацією, на створення якої було витрачено десятиліття, може поступитися місцем малому і середньому бізнесу зі спеціальними знаннями. Пов'язана з цим тенденція є створення власних команд із колишніх консультантів. Ці внутрішні "SWOT-команди" усувають потребу у зовнішніх консультантах.

Стати партнером. Раніше консультанти були тимчасовими радниками — вони приносили досвід, розробляли рішення, впроваджували їх, а потім йшли. Однак зараз клієнти часто більше зацікавлені в тому, щоб поділитися ризиком програм змін шляхом партнерства з консультантами. Щоб бути дійсно надійним радником, консультанти також повинні стежити за тим, що відбувається, коли вони не задіяні повністю, будуючи багаторічні стосунки, оскільки це дає глибші уявлення, необхідні для трансформації.

Для консалтингових фірм це означає зміну власних моделей. Вони повинні бути менш орієнтованими на швидкі перемоги та переслідування нових можливостей, а також більше віддані побудові ціннісно-орієнтованих бізнес-моделей, поклавши в основу довгострокові відносини з клієнтами. Про це свідчить зростання числа стратегічних партнерств між клієнтами і консультан-

тами (особливо в цифровій сфері), а також спільних підприємств між клієнтами і фірмами [2].

Безперервна освіта. Між зміною бізнес-моделей, діджиталізацією, фрілансерами та МСП (малі і середні підприємства), які виходять на конкурентну сферу, консалтинг з управління бізнесом продовжує вимагати нових консультантів та аналітиків, що розробляють набори навичок. Ці особи можуть продовжувати впроваджувати інновації у цій галузі та відповідати темпам технологічних змін у галузі. Усі фахівці цієї галузі повинні перейти до практики постійної освіти, якщо вони ще не дотримуються мислення безперервної освіти. Ця освіта стосується не тільки їхньої конкретної галузі знань і включає освоєння нових навичок, як-от: аналіз великих даних, інтелектуальний аналіз даних, очищення даних та стратегія даних.

Для того щоб більш наочно продемонструвати зміни в управлінському консалтингу наведемо статистику управлінського консалтингу та прогнози зростання на 2021 рік: [2, 3; 5, 6, 7, 9].

1. В 2019 році чистий капітал галузі управлінського консалтингу склав 259 мільярдів доларів. Це масштабна, високоприбуткова галузь продовжує зростати у всьому світі, з її центрами у Великобританії та США. Очікується, що до 2025 року галузь досягне 343,5 млрд доларів.

2. У всьому світі понад 700 000 консалтингових фірм надають широкий спектр послуг, включаючи загальний консалтинг та ті, що зосереджуються на таких нішевих темах, як фінанси, інформаційні технології (IT), людські ресурси (HR), операції, стратегія та оподаткування.

3. Великобританія продовжує демонструвати одні з найшвидших темпів зростання, майже в чотири рази швидше, ніж економіка Великобританії в 2015 році. У 2016 році вона зросла на 8,2 % з 6,02 млрд фунтів стерлінгів до 6,79 млрд фунтів стерлінгів. Тенденція зростання продовжилась і має зберегтися в 2021 році.

4. Американська індустрія управлінського консалтингу демонструвала подібне зростання за той самий проміжок часу, збільшившись на 7,7 % до 55 млрд доларів. У США триває тенденція до залучення консультантів компаніями, що призводить до зростання галузі.

5. Найбільші консалтингові компанії, відомі як "Велика четвірка" — "Deloitte", "EY", "KPMG" та "PwC" — перевершили як швидко зростаючі ринки, так і ринок консалтингу загалом. Ці чотири консультаційні компанії продемонстрували зростання на 11,5 % до 2,55 млрд фунтів стерлінгів.

6. Хоча ринок Великобританії і зіткнеться з конкуренцією з боку Австрії, Швейцарії та Німеччини, оскільки управлінський консалтинг у цих країнах виріс на 13% і досяг 8,7 млрд євро, передбачається, що зростання буде продовжуватись і навіть випередить британський консалтинговий сектор. У цих країнах спеціалізовані нішеві консалтингові фірми розцвіли для обслуговування місцевих клієнтів, а незалежних консультантів закликають більше обслуговувати МСП у різних галузях.

7. У світовому масштабі галузь управлінського консалтингу також продовжує зростати. За минулий рік він продемонстрував зростання на 4,1 %.

8. Уряди продовжують витрачати значні суми на консультантів з питань управління, а не залучати внутрішні МСП. У 2018 році федеральний уряд США витратив 25 275 552 818 доларів у галузі управлінського консалтингу, заключив 27 813 контрактів з 5 609 фірмами. Ці контракти мали середню вартість на одну компанію в розмірі 4 505 358 доларів.

9. У 2018 році середня зарплата аналітика / консультанта з управління становила 83 610 доларів на рік або 40,20 доларів на годину.

10. Темпи зростання робочих місць у 2021 році для управлінського консалтингу та аналітиків становитимуть 14 %, що набагато вище, ніж середній прогноз зайнятості.

2021 рік залишиться роком росту для індустрії управлінського консалтингу. В той час, як США та Великобританія демонструють найшвидші та найбільші темпи зростання, регіон DACH у Європи не сильно відстає.

Звичайно для галузі існує набагато більше викликів та можливостей. Адаптація до діджиталізації є найбільшою проблемою. Хоча багато галузей від маркетингу до охорони здоров'я використовують великі дані та процеси автоматизації бізнесу, як зазначалося, це ще не дійшло до управлінського консалтингу. Ця трансформація повинна відбутися, щоб галузь продовжувала зростати. Оскільки інші галузі ростуть завдяки автоматизації, ті консультанти, які керують бізнес-процесами, не можуть відставати від часу.

2021 рік повинен забезпечити швидкий перехід до сучасних шляхів для продовження своєї експансії. Надмірна залежність від людей породила необхідність у консалтингових фірмах розробляти нові методи набору талантів. Набір кваліфікованих кандидатів залишається невеликим, і залежність від працівників призводить лише до завищених витрати на виконання завершених робочих навантажень. Використання великих даних для розвитку свого бізнесу та розробка способів використання їх для клієнтів приводить до більш ефективного прийняття рішень загалом.

Індустрія управлінського консалтингу повинна розробити свої методи аналізу великих даних, включаючи інтелектуальний аналіз даних з використанням як озера даних, так і сховище даних, а також моделювання даних. Інтеграція автоматизованої аналітики пришвидшить процес вдосконалення бізнес-процесів.

Донедавна індустрія управління даними повільно рухалася у сфері технологій. Але зараз галузь стикається з ситуацією "роби чи помри". Загальна найбільш важлива тенденція буде полягати в прагненні використовувати автоматизацію і великі дані, щоб наздогнати галузі, які вони консультують. Ця тенденція повинна тривати вічно, щоб галузь продовжувала своє стрімке зростання.

ВИСНОВКИ

Важливим завданням українських консалтингових асоціацій є формування критичної маси висококваліфікованих консультантів з управління.

Не менш важливим для товариства консультантів є впровадження різних форм професійного спілкування, зокрема проведення конференцій і семінарів.

Для розвитку консалтингу в Україні необхідно показати роботу консультанта на практиці. Керівники організацій повинні мати можливість отримувати інфор-

мацію про досягнення вітчизняних консультантів з управління.

Знання специфіки українського бізнесу, нарівні з професіоналізмом, забезпечить вітчизняним консультантам з управління безумовну конкурентоспроможність.

Було досліджено основні тенденції і основні статистичні дані в галузі управлінського консалтингу, які розкажуть нам про ті області, на яких слід зосереджуватися, щоб постійно рости і залучати нових клієнтів. А саме: продовження діджиталізації та цифрової відповіді на зростаючу потребу швидшого пристосування до потреб клієнта; дотримання вимог законодавства та кібербезпеки; утворення стратегічних альянсів; орієнтація на ринок; цифрова інтеграція та створення індивідуальних рішень; зв'язок стратегії і трансформації, консультантам слід переглянути, як здійснюється стратегічна робота, бо традиційно стратегічне консультування полягало у складанні довгострокових планів, однак в епоху постійної еволюції стратегія повинна бути більш гнучкою; пошук нових талантів (краудсорсинг); наступне є і викликом, і тенденцією та полягає у продовженні переходу індустрії управлінського консалтингу до моделі мультисорсингу; також змінюється процес вибору консалтингової фірми, клієнти все частіше використовують для пошуку онлайн-сервіси; клієнти стають більш зацікавлені у створенні партнерських відносин, щоб поділити ризик програм змін шляхом партнерства з консультантами; консалтинг з управління бізнесом продовжує вимагати нових консультантів та аналітиків, а це означає, що усі фахівці цієї галузі повинні перейти до практики постійної освіти.

І хоча у 2018 і 2019 роках галузь сконцентрувала увагу на впровадженні високих технологій, у 2021 році їй слід посилити діджиталізацію в багатьох областях, щоб продовжити своє безпрецедентне зростання.

У 2019 році галузь управлінського консалтингу досягла 259 мільярдів доларів, у світі працювало понад 700 000 консалтингових фірм. Очікується, що до 2025 року галузь досягне 343,5 млрд доларів. Найбільше зростання спостерігалося у Великобританії, цифри показують, що консалтингова галузь у країні зросла на 8 % до 6,79 млрд фунтів стерлінгів. У США галузь також зростає великими темпами, досягнувши 55 млрд дол. США зі швидкістю зростання 7,7 %.

Крім того, ланцюг поставок був ключовим напрямком діяльності консалтингових фірм, які прагнули підтримати клієнтів, оскільки пандемія COVID-19 закрила кордони та порушила ланцюги поставок.

Література:

1. Димитри Никола. Руководство по закупкам [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://econ.wikireading.ru/69639

2. Consultancy.uk (2020), "Five trends shaping the future of the consulting industry", available at: https://www.consultancy.uk/news/25670/five-trends-shaping-the-future-of-the-consulting-industry

3. Consultancy.uk (2017), "Trends and challenges in the management consulting industry", available at: https://www.consultancy.uk/news/13111/trends-and-challenges-in-the-management-consulting-industry

4. Костін В.П. Управлінське консультування: навч. посіб. / В.П. Костін. — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2009. — 144 с.

5. Linchpin Team, (2021), "Transforming The Management Consulting In 2021", Market Trends & Reports, March 5, 2021, available at: https://linchpinseo.com/trends-in-the-management-consulting-industry/

6. Management Consultant (2021), "Management Consultant Salary", available at: https://managementconsulted.com/consultant-salary/

7. NMS Consulting (2020), "The Biggest Management Consulting Trends in 2020", available at: https://nmsconsulting.com/4281/the-biggest-management-consulting-trends-in-2020/

8. Резник Крейг. Поняття діджиталізації бізнесу: сфери і необхідність // Evergreen, 2020 available at: https://evergreens.com.ua/ua/articles/business-digitalization.html

9. Soren Karlan, (2017), "The Business Consulting Industry Is Booming, and It's About to Be Disrupted", Inc. unlimited, 11 September, 2017 available at: https://www.inc.com/soren-kaplan/the-business-consulting-industry-is-booming-and-it.html

References:

1. Nykola, D. (2021), "Procurement Guide", available at: https://econ.wikireading.ru/69639 (Accessed 7 June 2021).

2. Consultancy.uk (2020), "Five trends shaping the future of the consulting industry", available at: https://www.consultancy.uk/news/25670/five-trends-shaping-the-future-of-the-consulting-industry (Accessed 7 May 2021).

3. Consultancy.uk (2017), "Trends and challenges in the management consulting industry", available at: https://www.consultancy.uk/news/13111/trends-and-challenges-in-the-management-consulting-industry (Accessed 7 May 2021).

4. Kostin, V.P. (2009), Upravlins'ke konsul'tuvannia [Management consulting], DP "Vyd. dim "Personal", Kyiv, Ukraine.

5. Linchpin Team (2021), "Transforming The Management Consulting In 2021", Market Trends & Reports, March 5, available at: https://linchpinseo.com/trends-in-the-management-consulting-industry/ (Accessed 24 April 2021).

6. Management Consultant (2021), "Management Consultant Salary", available at: https://management-consulted.com/consultant-salary/ (Accessed 24 April 2021).

7. NMS Consulting (2020), "The Biggest Management Consulting Trends in 2020", available at: https://nmsconsulting.com/4281/the-biggest-management-consulting-trends-in-2020/ (Accessed 24 April 2021).

8. Reznyk, K. (2020), "The concept of business digitalization: areas and necessity", Evergreen, available at: https://evergreens.com.ua/ua/articles/business-digitalization.html (Accessed 7 May 2021).

9. Karlan, S. (2017), "The Business Consulting Industry Is Booming, and It's About to Be Disrupted", Inc. unlimited, 11 September, available at: https://www.inc.com/soren-kaplan/the-business-consulting-industry-is-booming-and-it.html (Accessed 7 May 2021).

Стаття надійшла до редакції 17.06.2021 р.

УДК 336.1:354 УДК: 336.1:354

А. М. Кучерявий,
начальник управління будівництва, архітектури та землекористування,
Святошинська районна у місті Києві державна адміністрація, м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0001-5344-3911

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.12.44

ГЕНЕЗА ТЕОРЕТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ НА СУТНІСТЬ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ

A. Kucheriavyi,
Head of the Department of Construction, Architecture
and Land Use Svyatoshinskaya district in the city of Kiev public administration

GENESIS OF THEORETICAL VIEWS ON THE ESSENCE OF THE STATE BUDGET SYSTEM

Встановлено, що основою побудови бюджетної системи є бюджетний устрій, який трактується як організація і принципи побудови бюджетної системи, її структури, розподіл доходів і видатків між окремими ланками, правові основи функціонування бюджетів, встановлення характеру взаємовідносин між бюджетами, взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи. Обгрунтовано, що дослідження сутності бюджетної системи будь-якої країни слід починати з історичного екскурсу процесу становлення державності. Узагальнення поглядів класиків наукової економічної теорії про фінансову систему, де її основними елементами виступають бюджет і бюджетна система дало можливість означити еволюцію наукових шкіл: неокласики стверджували, що на державу та її фінансову систему покладається здійснення низки завдань зі структурної перебудови господарства, стимулювання науково-технічного прогресу, заохочення інновацій. Поряд із короткостроковою фінансовою політикою держава повинна формувати фінансову стратегію з метою довгострокового стимулювання економічного зростання; неоліберали пропагували, що держава за допомогою бюджету, податків, системи державних видатків і державного кредиту повинна забезпечувати як добробут суспільства загалом, так і кожного його громадянина, і цим самим — узгодженість і збалансованість інтересів у суспільстві, а також обгрунтували, що державний бюджет один з найефективніших засобів вирішення економічних проблем, досягнення економічної стабільності, важливий регулятор економіки, інструмент економічного планування; прихильники класичної теорії державних фінансів XX ст. переконували, що обмінна вартість базується на оцінці споживчої вартості економічних товарів окремими суб'єктами, де цінність виникає із людського сприйняття корисності, а люди виробляють економічні товари, бо цінують їх.

It is established that the basis for building a budget system is the budget system, which is interpreted as the organization and principles of building a budget system, its structure, distribution of revenues and expenditures between individual links, legal basis for budgets, establishing the nature of relations between budgets, the relationship between individual links systems. It is substantiated that the study of the essence of the budget system of any country should begin with a historical digression of the process of statehood. Generalization of the views of the classics of scientific economic theory of the financial system, where its main elements are the budget and the budget system made it possible to determine the evolution of scientific schools. It is established that the neoclassicists claimed that the state and its financial system are entrusted with the implementation

of a number of tasks on the structural restructuring of the economy, stimulating scientific and technological progress, encouraging innovation. Along with short-term financial policy, the state must formulate a financial strategy to stimulate long-term economic growth. It is also stated that the activities of the state, according to the neoclassicists, should be limited to the development of financial policies related to the formation of economic and social development programs, and their implementation should be carried out by private entrepreneurs. The main task of financial policy is to support the development of competitive forces in the private sector that contribute to the growth of production and employment. It is proved that with the help of the state it is possible to achieve a rational ratio between the factors of production, ie to reduce the total amount of public expenditures and change their structure: to increase the share of expenditures related to the promotion of scientific and technological progress. It is determined that neoliberals advocated that the state through the budget, taxes, public spending system and public credit should ensure the welfare of society as a whole and each of its citizens, and thus — the coherence and balance of interests in society.

Summarizing the results of the theoretical study, it was found that proponents of the classical theory of public finance of the twentieth century argued that exchange value is based on the assessment of consumer value of economic goods by individuals, where value arises from human perception of utility, and people produce economic goods because they value them.

It was found that the representatives of this school promote that the impact of taxation affects not only the political and economic situation in the country, but also the social behavior of people: due to excessive tax pressure to try to achieve social justice by increasing spending on social needs. irrational. It was found that from the point of view of interpretation of taxes as an insurance premium and a form of collective savings, taxes are considered as a payment for the accumulation of funds for use by the state in case of a certain risk.

Ключові слова: бюджетна система, бюджетний устрій, фінанси, дохід бюджету, видатки бюджету.
Key words: budget system, budget system, finances, budget revenue, budget expenditures.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Бюджетний устрій виступає основою побудови бюджетної системи, що передбачає розподіл доходів і видатків на потреби суспільства. Багатогранність та складність утворення і функціонування бюджетів, взаємовідносин між ними та між окремими елементами бюджетної системи обумовили дослідження генези теоретичних поглядів на сутність бюджетної системи держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Еволюцію теоретичних підходів до виникнення бюджетної системи держави розглядали у своїх наукових розвідках такі вчені-економісти: В. Дем'янишин, О. Кириленко, В. Кравченка, І. Луніна, Р. Масгрейв, В. Опарін, У. Оутса, К. Павлюк, Н. Ріо, С. Слухай, В. Федосов, С. Юрій та інші.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретичний аналіз фактів, накопичених вітчизняною і закордонною наукою та практикою, дозволяють виявити причини виникнення та розвитку бюджетних систем у країнах. Потреба у такому аналізі полягає у необхідності розуміння: особливостей бюджетування в різні епохи і в різних країнах, еволюції організаційної основи взаємовідносин між бюджетами та окремими їх ланками та процесу регулювання міжбюджетних відносин.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основою побудови бюджетної системи є бюджетний устрій, який трактується як організація і принципи побудови бюджетної системи, її структури, розподіл доходів і видатків між окремими ланками, правові основи функціонування бюджетів, встановлення характеру взаємовідносин між бюджетами, взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи.

Бюджетна система як сукупність окремих ланок, юридично пов'язаних між собою, базується на загальноприйнятих принципах. В унітарних країнах бюджетна система має дві ланки: центральний і місцевий бюджети. В федеративних країнах (США, Німеччина, Росія) до цих ланок додаються бюджети членів федерації.

Дослідження сутності бюджетної системи будь-якої країни слід починати з історичного екскурсу процесу становлення державності. В епоху давнього світу сформувався устрій суспільства, що складався з родових племенів. Поступовий розвиток суспільного життя цих племен призвів до певної індивідуальності побудови економіки, що базувалася на виробництві аграрної продукції, торгівлі та зачатках видобувної промисловості. Бюджетна система того часу представляла собою перерозподіл благ серед родових племенів. У цей період обговорювалося питання становлення системи оподаткування з метою забезпечення потреб держави.

У V—X ст. (ця епоха отримала назву "темні часи") на основі античної думки утворюється феодальний

устрій. У суспільстві відбувається метаморфоза: самодостатні утворення втрачають свою економічну могутність, а більш слабкі, натомість, переймають їх досвід і починають розвиватися. З'являються самодостатні відносно великі господарства, які і формують економіку, при цьому, торгівля і ремесляне виробництво почали втрачати свої темпи. Оподаткування представлено податями та даниною. Звідси, грошові відносини розвиваються досить мляво.

Серединні часи періоду X ст. — XIII ст. ознаменувалися трансформацією відносин у суспільстві, дії яких спиралися на релігійне та філософське вчення, де ядром цих вчень виступали морально-етичні податково-бюджетні імперативи. В цей період почали з'являтися питання щодо розгляду сутності податків і видатків та об'єктивного перерозподілу останніх з метою задоволення потреб суспільства у призмі релігійних вчень.

Більш предметно формуванням казни та розподілом коштів з неї почали займатися меркантилісти (пізнє середньовіччя (XIV ст. — XVI ст.), які означили створення податкової та казначейської системи і разом з цим, заходи по сприянню розвитку економіки держави через податкові преференції. А. Бояр стверджує, що вперше категорію "бюджет" та механізм його затвердження парламентом з певною періодичністю почали використовувати в Англії, а потім вже і в європейських країнах [1, с. 16].

З кінця XVI ст. — середина XVII ст. відбувається розквіт вчення меркантилістів, що сприяло розширенню економічної діяльності, де держава виступила ініціатором цього процесу, при цьому, податкова та бюджетна складова є основним елементом даного розвитку.

У XVII ст. — XVIII спираючись на вчення камералістів та фізіократів у суспільстві відбуваються метаморфози у бік необхідності існування держави при наявності податкової і бюджетної систем. Відбувається розгляд застосування оптимальних ставок оподаткування. Варто вказати, що такі представники камералістів, як Зонефельда Д. та Бехера Д. переконували у своїх працях, що при фінансуванні потреб суспільства з казни держави, наміри уряду повинні будуватися у призмі довгострокового економічного розвитку країни [2]. Вони довели, що скорочення податків, а звідси і зменшення надходження коштів до державного бюджету, у майбутньому може призвести до збільшення обсягів податкових сплат за рахунок сприятливої податкової політики (прим. авт.).

Поява такої науки, як політична економія (XVIII ст.) дала можливість означити, що бюджет держави є одним із основних інструментів регулювання економіки. Такої думки притримувалися яскраві представники когорти вчених того часу: К. Вікселль, Т. Мальтус, Дж. Мілль, Ж. Сей, А. Сміт, Д. Рікардо. Так, А. Сміт, у своїй славнозвісній праці "Багатство націй" представив перелік джерел доходів і статей видатків і стверджував, що всі піддані держави повинні сплачувати податки залежно від їх доходів і податки повинні бути зрозумілими [3, с. 639].

Слід вказати, що він один з перших вчених-економістів, чітко окреслив, що коти з державної скарбниці повинні направлятися на виконання безпосередніх функцій держави, тобто утримання правосуддя, фінансування оборони, освіти, забезпечення громадського порядку, будову мостів, доріг тощо [3, с. 723—724].

Д. Рікардо розширив перелік податків доповнивши його податками на землю, прибуток, заробітну плату, житло, споживчі товари тощо. Суттєвим досягненням цього вченого розробника стала праця "Принципи політичної економії" в якій він виклав результати дослідження стосовно тріади успіху будь-якого адміністративного устрою, тобто нащо можновладці повинні звертати увагу при плануванні бюджету: тісна залежність між обсягами виробництва, кількістю мешканців території та податковими сплатами [4, с.105].

XIX ст. — початок XX ст. (класичне вчення Дж.Ст. Мілля та марксизм) характеризується встановлення, що бюджетно-податкова сфера виступає інструментом перерозподілу багатства для задоволення потреб населення у соціальних потребах, що у свою чергу суттєво впливає на активізацію економіки в країні. Дж. Мілль поділяв погляди А. Сміта та вперше запропонував розрізняти податки на прямі і непрямі. [5, с. 619—684].

З вище означеного, можна зробити висновок, що середина XVII ст. — початок XIX ст. (класична школа) ознаменувалася підйомом розвитку теми: держава — податкова та бюджетна сфери — капіталісти. Суспільство починає розумітися на формах оподаткування.

Варто вказати і на вчення Сперанского М., напрацювання якого актуальне і нині, а саме: він стверджував, що при розробці бюджету держави на майбутній період необхідно впроваджувати заходи для досягнення позитивного результату на дві складові, перша — скорочення видатків та збільшення доходів через збільшення ставок непрямих податків та продажу державного майна, що діє і нині в нашій країні. Друга складова полягала у розробці і застосуванні методології при складанні бюджету, сутність якої полягала би у забезпеченні стійкості бюджету і збалансованості видатків завдяки їх поділу на необхідні (незмінні), які виконуватися повинні обов'язково), корисні, проте їх, за потреби, можна відкласти і надлишкові (у разі недостнього бсягу доходів, їх можна не фінансувати) [6, с. 7—32].

80-ті рр. XIX ст. — 30-ті рр. XX ст. був розвинений маржиналізм, погляди вчених цієї наукової школи були зосереджені на побудові інфраструктури економіки, що спиралась би на сталу бюджетну і податкову існуючу систему держави. Слід вказати, що в ці часи з'явилися одночасно два напрями в економічній науці: економіка добробуту і макроекономіка. Прихильники першого напряму: А. Маршал, В. Паретто, А. Пігу, Дж. Хікс та ін. стверджували, що регулятором економічних процесів виступає державний бюджет [7, с. 696—712].

Прихильники іншого економічного напряму, представниками якого виступали Л. Мізес, Дж. Кейнс, П. Самуельсон, Ф. Модільяні, Дж. Тобін та ін., пропагували, що державний бюджет — це важіль впливу на виробництво, інфляцію, безробіття. На нашу думку, погляди учених розробників співпадали у наступному: вдало розроблений і впроваджений у практичне буття є інструментом економічного зростання в країні [8].

Протягом 30—50-ті рр. XX ст. (кейнсіанство) відбулося становлення поглядів до бюджетно-податкової політики не тільки як інструменту перерозподілу багат-

ства у суспільстві, а і як регулятор економічного розвитку (між накопиченням та споживанням).

У 50—70-ті рр. XX ст. (монетаризм та неолібералізм) розширяються повноваження держави, дії останньої здійснюються завдяки розробці і впровадженню бюджетно-податкових заходів.

Кінець 70-х рр. XX ст. — до тепер (інституціоналізм) бюджетна та податкова політика є одним із основних важелів створення та розвитку інститутів.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що бюджет виступає ядром у фінансовій системі держави. За допомогою бюджету держава здійснює свою фінансово-економічну, соціальну політику та інші питання, які лежать поза межами економічної сфери.

Загальновідомо, що назва головного кошторису (розпис доходів і видатків) будь-якої країни, тобто "бюджету" належить Франції, що має переклад — торбина, шкіряний мішок. Далі цей термін поширився у Англії, а згодом і у всіх країнах Європи.

Визначення сутності бюджету за результатами дослідження Бланкарта Ш. [9, с. 33—34] належить Кене Ф. і Тюрго Р., де вони означили, що оподаткування — це дохідна частина бюджету, проте чітке представлення бюджетної системи у їх працях відсутнє.

Петті В. належить право першості серед науковців стосовно розрахунку потенційних джерел державних доходів (національного багатства і національного доходу).

Сміт А. і Рікардо Д. розкрили причини взаємозв'язку державних фінансів з економічною системою. Цікавою є думка Сміта А., яка актуальна і у наші часи: від відстоював зменшення державних витрат на вирішення політичних гасел держави, але, при цьому, стверджував, що необхідно направляти державні видатки на розвиток освіти, інфраструктури тощо.

Необхідність державного втручання у процеси економічного розвитку більш конкретно визначив Вагнер А., Вебер М., Шмоллер Г., пропонуючи здійснювати фінансову підтримку окремим галузям національного господарства з метою активізації економічних процесів.

Слід вказати, що Вагнеру В. належить визначення категорії "фінансова економіка", яку він ототожнював з державним бюджетом. Хоча, на нашу думку, цю категорію, що він запропонував, варто трактувати як фіскальна економіка, бо пояснював її як "перебіг" фінансових ресурсів з матеріальної сфери діяльності в нематеріальну. В його однойменному законі, або ще цей Закон називають як "Закон зростаючих суспільних витрат" [10, с. 5—15]. Він писав, що розвиток суспільства, економіки повинні супроводжуватися збільшенням частки державних витрат у валовому внутрішньому продукті [11, с. 80—97].

Варто зазначити, що Кейнсу Дж. належить теорія бюджетної системи, згідно з якою безробіття і кризові явища в економіці з'являються через неефективне використання ресурсів, що наявні у неї. Він першим із науковців, висунув теорію, про те що, державний бюджет і фіскальна політика виступають основними важелями регулювання розвитку економічних процесів і створення робочих місць, подолання дипресивності в регіонах тощо.

Е. Ліндаль і Г. Мюрдалем пропагували програмування довгострокового бюджету, тобто згідно з їхньою ідеєю про "циклічне балансування" у період кризи дефіцит коштів у бюджеті повинні невілюватися надлишковими коштами, які утворилися у період економічного зростання. Таких поглядів притримувався і С. Леланд, тобто політика держави відносно фінансування видатків з державного бюджету повинна корелюватися з економічними циклами.

До нині актуальною виступає теорія "вбудованого бюджетного стабілізатора", що грунтується на поглядах Дж. Кейнса відносно податків, які він розглядав як механізм "вбудованого стабілізатора". Науковці "пішли далі" керуючись цією ідеєю і почали розглядати видатки бюджету і доходи бюджету (податки) як вмонтовані стабілізатори в економічний механізм державної системи. Тобто, фінансуючи з державного бюджету певну адміністративну територію, можна забезпечити на ній гідний рівень життя, що спонукатиме мешканців цього осередку не переїжджати у більш економічно розвинений регіон, а розвивати підприємництво на місцях, забезпечуючи при цьому створення робочих місць і збільшення податкових надходжень у бюджети усіх рівнів.

Слід звернути увагу на такі терміни під час дослідження генези теоретичних поглядів на сутність бюджетної системи як "фіскальні гальма" і "фіскальні дивіденди", які запропонував Хеллер У. Тобто, коди інфляційні процеси стримують економічний розвиток, уряд починає намагатися збільшити дохідну частину бюджету через збільшення ставки прибуткового податку чи розширення бази оподаткування цим податком, поряд з цим відбувається зниження рівня купівельної спроможності ("гальмується" купівельний попит). Натомість зменшення ставок оподаткування прямо пропорційно впливає на активізацію виробничих процесів, підвищення рівня зайнятості, а звідси і збільшення обсягів ВВП, що цей вчений називає "фіскальний дивіденд".

У сучасних умовах, пов'язаних з глобалізацією економічних процесів, що відбуваються у світі, і направленням вектору вітчизняної економічної політики у бік євроінтеграції, напрацювання вченого-економіста Харрода Р. мають архіважливе значення, що полягає у результатах його напрацювань стосовно створення спеціального міжнародного органу, який виступав регулятором бюджетних коштів співтовариства країн з метою нівелювання процесів під час економічних чи політичних катаклізмів. Тобто цей орган мав би право перерозподіляти надлишки коштів від одних країн на підтримку бюджетів інших держав, які потребують бюджетних коштів.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження стало очевидно, що інтеграція країн у світову економіку потребує розширення предмету дослідження у призмі інтернаціоналізації виробництва. Узагальнення теоретичних підходів до сутності бюджетної системи держави дало можливість зробити висновок, що у сучасних умовах розвитку економічних процесів, виникає потреба поглибленого вивчення міждержавної бюджетної моделі, що грунтується на концепції інтернаціональних економічних зв'язків.

Література:

1. Бояр А.О. Трансформація бюджетної моделі ЄСв умовах глобальної фінансової турбулентності. Луцьк: Веда-Друк, 2014. 256 с.

2. Grimmer-Sjlem E. The Rise of Historical Economics and Social Reform in Germane 1864—1894& New York: Oxford University Press, 2003. 352 p.

3. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. URL: https://www.researchgate.net/publication/31729988_An_Inquiry_into_the_Nature_and_Causes_of_the_Wealth_of_Nations_Volume_II (дата звернення: 21. 01. 2016).

4. Ricardo D. On the Principles of Political Economy and Taxation. London: John Murray, 1817. URL: https://www.christies.com/en/lot/lot-1560013(дата звернення: 21. 01. 2016).

5. Mill, John Stuart (1848), Principles of Political Economy with Some of their Applications to Social Philosophy. URL: https://books.google.com.ua/books?id=hIoBAAAAQAAJ&q=editions:t7zOpA7-edsC&pg=PR1&redir_esc=y#v=onepage&q=editions%3At7zOpA7-edsC&f=false

6. Чугунов І.Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку. Київ: НІЦС, 2003. С. 7—32.

7. Kaldor N. Welfare propositions of economics and interpersonal comparisons of utility, 1939. URL: https://web.archive.org/web/20160322103228/http://www.hujingbei.net/upload/2007_11/0711071436-1173.pdf (дата звернення 30.01. 2015 р.)

8. Mises L. Theorie des geldes und der Umlaufsmittel. URL: https://cdn.mises.org/Theorie%20des%20geldes%20und%20der%20Umlaufsmittel_2.pdf (дата звернення: 15.06.2021).

9. https://cdn.mises.org/Theorie%20des%20geldes%20und%20der%20Umlaufsmittel_2.pdf (дата звернення 25.01. 2015 р.).

10. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: вступ до фінансової науки / Ш. Бланкарт; пер. з нім. С.І. Терещенко та О.О. Терещенка. К.: Либідь, 2000. — 654 с., С. 33—34.

11. Біль Д. Закон Вагнера: до останньої версії статті Адольфа Вагнера, опублікованої 1911 р., та її переклад / Д. Біль // Журнал Європейської економіки. 2003. Т. 3 (1). С. 5—15.

12. Балацкий Е. Закон Вагнера, кривая Арми-Рана и парадокс богатства / Е. Балацкий // Общество и экономика. 2010. № 9. С. 80—97.

References:

1. Boiar, A.O. (2014), Transformatsiia biudzhetnoi modeli YeSv umovakh hlobal'noi finansovoi turbulentnosti [Transformation of the EU budget model in the conditions of global financial turbulence], Veda-Druk, Luts'k, Ukraine.

2. Grimmer-Sjlem, E. (2003), The Rise of Historical Economics and Social Reform in Germane 1864—1894, Oxford University Press, New York, USA.

3. Smith, A. (1977), "An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations", available at: https://www.researchgate.net/publication/31729988_An_Inquiry_into_the_Nature_and_Causes_of_the_Wealth_of_Nations_Volume_II (Accessed 15 June 2021).

4. Ricardo, D. (1817), "On the Principles of Political Economy and Taxation. London: John Murray", available at: https://www.christies.com/en/lot/lot-1560013 (Accessed 15 June 2021).

5. Mill, J.S. (1848), "Principles of Political Economy with Some of their Applications to Social Philosophy", available at: https://books.google.com.ua/books?id=hIoBAAAAQAAJ&q=editions:t7zOpA7-edsC&pg=PR1&redir_esc=y#v=onepage&q=editions%3At7zOpA7-edsC&f=false (Accessed 15 June 2021).

6. Chuhunov, I.Ya. (2003), Biudzhetnyj mekhanizm rehuliuvannia ekonomichnoho rozvytku [Budgetary mechanism for regulating economic development], NISchS, Kyiv, Ukraine, pp. 7-32.

7. Kaldor, N. (1939), "Welfare propositions of economics and interpersonal comparisons of utility", available at: https://web.archive.org/web/20160322103228/http://www.hujingbei.net/upload/2007_11/07110714361173.pdf (Accessed 15 June 2021).

8. Mises, L. (1912), "Theorie des geldes und der Umlaufsmittel", available at: https://cdn.mises.org/Theorie%20des%20geldes%20und%20der%20Umlaufsmittel_2.pdf (Accessed 15 June 2021).

9. Blankart, Sh. (2000), Derzhavni finansy v umovakh demokratii: vstup do finansovoi nauky [Public finance in a democracy: an introduction to financial science], Lybid', Kyiv, Ukraine, pp. 33—34.

10. Bil', D. (2003), "Wagner's Law: to the latest version of Adolf Wagner's article, published in 1911, and its translation", Zhurnal Yevropejs'koi ekonomiky, vol. 3 (1), pp. 5—15.

11. Balatskyj, E. (2010), "Wagner's law, the Armey-Rahn curve and the wealth paradox", Obschestvo y ekonomyka, vol. 9, pp. 80—97.

Стаття надійшла до редакції 21.06.2021 р.

www. economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28
(044) 458-10-73

УДК 351:338.432

Ю. О. Зима,
аспірант кафедри економіки,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-0483-3486

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.12.49

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ПРОЄКТУВАННЯ РОЗВИТКУ АУТСОРСИНГУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Yu. Zima,
Postgraduate student of the Department of Economics, Dnipro State Agrarian and Economic University

INSTITUTIONAL PROJECTING OF OUTSOURCING DEVELOPMENT IN THE NATIONAL ECONOMY

У статті здійснено аналіз методологічних підходів до реалізації й обгрунтовано алгоритм інституціонального проєктування розвитку аутсорсингу в національній економіці. Теоретико-методологічною основою дослідження є системний підхід до дослідження інституціонального забезпечення розвитку аутсорсингових відносин.

Констатовано, що нагальними проблемами розвитку аутсорсингу залишається нормативна неврегульованість, суперечливість його регламентування нормами цивільного чи господарського права, етичними міркуваннями, фіскальне адміністрування. Через фактичну відсутність інституціонального регулювання аутсорсингових відносин на законодавчому рівні доведено доцільність проєктування формальних норм і інструментів, які сприятимуть розвитку цієї форми організації бізнесу.

Встановлено, що інституціональне проєктування може бути реалізоване через коректування існуючих рутин, запровадження нових інституцій, трансплантацію інституту або введення нових елементів до інституціонального середовища.

Оцінка передумов запровадження, ефектів екзаптації та інституціональних обмежень дозволила аргументувати доцільність реалізації в сфері аутсорсингу стратегії проміжних інститутів, яка сприятиме ефективному функціонуванню за допомогою модифікаційних змін діючих норм у проміжну форму та подальші його зміни з врахуванням інституціональних обмежень розвитку. Такі модифікації виключають чи мінімізують утворення інституціональної пастки й ризиків формування інститутів. Стратегія проміжних інститутів орієнтована на формування оптимального інституту за допомогою реалізації послідовного ланцюга проміжних інститутів, які можуть модифікуватись у наявних обмеженнях.

Акцентовано, що в сфері аутсорсингу перспективною проміжною формою реалізації стратегії проміжних інститутів може бути модель науково-виробничої кооперації, що сприятиме створенню нових й модернізації діючих виробництв, збільшенню кінцевого випуску, вдосконаленню організації й управління виробництвом, перспективам участі в міжнародній кооперації.

Теоретичні та методичні положення поглиблюють практичні засади інституціонального регулювання розвитку нових форм аутсорсингових відносин у національній економіці.

The article analyzes the methodological approaches to implementation and substantiates the algorithm of institutional projecting of outsourcing in the national economy. The theoretical and methodological basis of the research is a systematic approach to the study of institutional ensuring for the development of outsourcing relations.

It is stated that the pressing problems of outsourcing development remain normative inconsistency, inconsistency of its regulation with the rules of civil or commercial law, ethical considerations, fiscal administration. Due to the actual lack of institutional regulation of outsourcing relations at the legislative level, the expediency of projecting formal norms and tools that will contribute to the development of this form of business organization has been proven.

It is established that institutional projection can be implemented by adjusting existing routines, introducing new institutions, transplantation of the institute, or introducing new elements into the institutional environment.

Assessment of the preconditions for implementation, effects of expropriation, and institutional constraints allowed to justify the feasibility of outsourcing the strategy of intermediate institutions, which will promote effective functioning through modification changes to existing norms in the intermediate form and its subsequent changes taking into account institutional constraints. Such modifications eliminate or minimize the formation of an institutional trap and the risks of institution building. The strategy of intermediate institutes is focused on the formation of the optimal institution through the implementation of a consistent chain of intermediate institutes, which can be modified in the existing constraints.

It is emphasized that in the field of outsourcing, a promising intermediate form of implementation of the strategy of intermediate institutes can be a model of research and production cooperation, which will help create new and modernize existing industries, increase final output, improve production organization and management, prospects for international cooperation.

Theoretical and methodological provisions deepen the practical principles of institutional regulation of the development of new forms of outsourcing relations in the national economy.

Ключові слова: аутсорсинг, аутсорсингова діяльність, інститут, інституціональне проєктування, формальні норми, проміжні інститути.

Key words: outsourcing, outsourcing activities, institute, institutional projecting, formal norms, intermediate institutes.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Становлення креативної економіки обумовлює поширення нових форм організації виробництва й реалізації бізнес-стратегій. В надрах поглиблення спеціалізації й розподілу праці зародилась і поширюється світом нова форма господарських взаємовідносин — аутсорсинг. Дослідниками дискутується семантика самого поняття, але незаперечним фактом є онтологічне походження і набуття різноманітних форм даним процесом. Серед найбільш усталених характеристик аутсорсингу можна виділити його договірну основу, переважно обслуговуючий характер, оптимізаційний вплив на управління витратами і стимулюючий — на кінцевий результат господарювання.

Нагальною проблемою розвитку аутсорсингу залишається нормативна неврегульованість, суперечливість його регламентування нормами цивільного чи господарського права, етичними міркуваннями (щодо збереження конфіденційності інформації), фіскальне адміністрування. Через фактичну відсутність інституціонального регулювання аутсорсингових відносин на законодавчому рівні виникає потреба в проектуванні формальних норм і інструментів, які сприятимуть розвитку цієї форми організації бізнесу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Інституціональне забезпечення аутсорсингу обумовлює врахування напрацювань економічної й юридичної практики та теоретичних засад інституціональної динаміки, з огляду на необхідність досягнення позитивних результатів в даному процесі. Так, серед дослідників, які вивчають економічні аспекти аутсорсингу поширеним є твердження щодо фінансових, інформаційних і правових обмежень його розвитку [1; 6; 7; 9]. Дослідники законодавчого регламентування вказують на концептуальну незабезпеченість договірних відносин з аутсорсингу, його правової природи, неоднозначність трактувань (підміна аутстафінгом, лізингом персоналу, добором тимчасового персоналу) [2; 8].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обгрунтування інституціональних інструментів розвитку аутсорсингу в національній економіці.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Існуюча практика використання договірних відносин аутсорсингу має більш успішну онтологічну характери-

стику, чим його інституціональне забезпечення. Так, у трактуванні договірних відносин аутсорсингу можна виявити ознаки й складові підряду, коли підряднику доручено виконати весь або частину виробничого процесу, надати послуги, виконати допоміжну діяльність. Водночас аутсорсинг може передбачати й виконання на договірних засадах окремих бізнес-процесів, робіт, функцій виробництва, що має ознаки господарської діяльності, а значить може бути віднесено до реалізації договірних відносин у господарській сфері. Окрім того, законодавство трактує економічні взаємодії на договірних засадах, як спосіб реалізації підприємництва, що не обмежує сприйняття отримання чи надання послуг аутсорсингу як реалізацію підприємницької діяльності. Самі договірні відносини з надання аутсорсингових послуг перебувають на перетині цивільного і господарського права, адже господарюючі суб'єкти мають врегульовувати відносини в сфері бізнесу на різних рівнях та ринках. Такі договірні відносини можна віднести до змішаних (базуються на непойменованих договорах) [8].

Розвитку нових форм організації бізнесу й поширенню креативних бізнес-стратегій не сприяють сучасний стан та тенденції ресурсного й інноваційного потенціалу товаровиробників; існуючі форми і характер взаємодії між господарюючими суб'єктами та державною, місцевою владою; поширені форми інтеграції економічних суб'єктів для реалізації потенціалу розвитку; сформована система стимулів інституціональним середовищем, зокрема законодавчих і нормативних актів, правового режиму власності; система виконання контрактних відносин; соціокультурні норми та інституціональна довіра. В цьому контексті проблемною видається імплементація надбань світової практики в сфері поширення нових технологій господарювання й бізнес-стратегій, відповідної інфраструктури та в цілому формування сприятливого інституціонального середовища у вітчизняну практику [3].

Специфічною властивістю національної економіки залишається стійкість подвійної інституціональної структури господарського механізму, зорієнтованої на використання різноманітних "схем" збагачення в короткому періоді. Двоїстість подібної структури обумовлює домінування тіньової економіка, що закріплюється фактично легальними формами. Політична влада і присутність у ній надає переваг для власного бізнесу, а останній переважно потрібний для отримання влади. Стратегічно проголошений пріоритет на формування інноваційних засад економічної діяльності носить, як правило, фрагментарний характер і не є інституціонально системним. Сформовані норми й інститути не дають позитивного результату також через недосконаліть наявного інституціонального середовища, яке "гасить" прогресивні стимули. Інституціям, які мали б сприяти розвитку, протистоять інститути, які йому перешкоджають і є сильнішими. Їх називають "інституціональними пастками" [5, с. 17].

Провідні науковці у сфері інституціонального регулювання обгрунтовують використання елементів інституціонального проєктування під час формування нових чи модернізації існуючих інститутів. Подібний підхід дозволяє виключити негативний вплив трансформаційного змін.

Інституціональне проєктування може бути реалізоване через коректування існуючих рутин (I), запровадження нових інституцій (II), трансплантацію інституту або введення нових елементів до інституціонального середовища (III). Корегувальні дії за діючих рутин не завжди потребують змін у формальних нормах, а зміни II-го і III-го типу, які пов'язані з формальними обмеженнями, забезпечуються запровадженням закону чи іншого нормативного акту.

Необхідно визнати, що імпортування інституту в ідентичній формі практично неможливе, адже щоб запозичені інституціональні ресурси були ефективними в новому просторі і стали чинниками розвитку потрібна їх відповідність комбінаційній сукупності умов і ресурсів господарювання, що сформувались вихідними умовами [3; 5]. Об'єктами трансплантаційних змін можуть виступити: інститути, інституції, правові норми, окремі інституціональні механізми та їх елементи. Під впливом економічних реалій і різноманітних екзогенних факторів може відбуватися модифікація і трансформація інституціональних об'єктів, які трансплантуються.

Сам процес трансплантації детермінований обмеженнями, загрозами і ризиками, що ведуть до дисфункцій трансплантації. Найбільш поширеними серед них є:

— атрофія нового інституту чи інституції, коли функціонування норми не відповідає існуючому інституціональному середовищу, наявним культурним та ментальним нормам і цінностям. Такий інститут стає "незатребуваним", послаблюється його функціональність, втрачається життєздатність і масштабність;

— відторгнення норми або інституту, який трансплантують, за умов негативного попиту на нього, примусової трансплантації чи поширення впливу альтернативних інститутів. За таких дій виникають дещо менші трансакційні витрати чим при альтернативних формах інституціональних взаємодій;

— інституціональний конфлікт, який виникає при імітації формальних правил. За таких умов може виникати життєздатний інститут, але він буде відрізняється від концепції імпортованого. Подібні зміни обумовлюються адаптаційним потенціалом імпортованої норми та впливом специфічних факторів і умов господарського механізму. Так, може сформуватись інституціональна пастка, яка виникає через несумісність існуючого і імпортованого інституту. Самі інституціональні стосунки на основі перетвореної норми не сприяють реалізації бажаної мети. Закріплення подібної трансплантованої норми інституціональних взаємодій мультиплікує дисфункції.

Процес проєктування інституцій потребує врахування єдиного прийнятного методу прийняття рішень (колегіального) в умовах демократичного устрою щодо введення або зміни формальних норм. За таких умов створення інституцій і формальних норм залежить від розвитку політичного устрою, взаємодії різних груп впливу, які мають особисті інтереси. При нестабільності базових формальних норм, обумовленій значною кількістю змін та доповнень до законодавчих актів, які регламентують господарський процес проєктування може стати неефективним. Як доводить наведена інформація (табл. 1) до базових законодавчих актів, які рег-

Таблиця 1. Зміни формальних норм, які регламентують аутсорсингові відносини

Нормативно-правовий акт	Зміни і доповнення в нормативно-правових актах											
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Національний класифікатор України "Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010" (чинну редакцію введено в дію у 2010 р.)	+		+								+	
Цивільний кодекс України (чинну редакцію введено в дію у 2004 р.)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Закон "Про зайнятість населення" (чинну редакцію введено в дію у 2013 р.)				+	+	+	+	+	+	+	+	+
Господарський кодекс України (чинну редакцію введено в дію у 2004 р.)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

Джерело: власні узагальнення автора на основі оприлюдненої нормативної бази.

ламентують аутсорсингові відносини вносяться численні зміни і поправки протягом всього періоду їх чинності. Як доводить практика імпортування господарських інституцій і інститутів, подібна нестабільність норм, знижує ефективність проектування, навіть, якщо вказані зміни не стосуються безпосередньо розвитку аутсорсингу. Через нестабільність інституціональної "матриці" наявний механізм прийняття норм позбавлений вбудованих інструментів стримувань й противаги, а значить не забезпечує стабілізацію (рутинізацію) ефективних імпульсів.

Інституціональне проєктування необхідне за умов: низької якості діючого інституту і невідповідності нормативних обмежень його дії зміні неформальних інституцій, що не сприяє адаптації інституту; неадекватності зміни норм еволюційним обмеженням, які не сприяють реалізації регулюючій функції інститутом.

Подібна невідповідність окреслює функціональну та структурну форму перспективних змін інституту чи інституції і його бажаного стану. При трансплантації формальних норм з більш розвинутого інституціонального середовища постає необхідність обрання оптимальної стратегії імпорту: стрімкі зміни або "шокова терапія", вирощування або реалізація стратегії проміжних інститутів. Як вказують наведені дані (табл. 1), реалізація на законодавчому "просторі" шокової терапії, що реалізувалась в національній економіці при формуванні інституцій і інститутів аутсорсингового спрямування не сприяла позитивному ефекту через нездатність мінімізувати саме ризики трансплантації.

До альтернатив трансплантації інституцій та інститутів відносять їх вирощування, що припускає можливість обрання за основу привабливої моделі формальної норми з практики іншої країни. Такий інститут припускає співіснування або конкурентну взаємодію "старих" інститутів, які існували в країні та нових "конструкцій", які трансплантуються.

Способом вирощування формальної норми виступає стратегія формування проміжного інституту. Стратегія передбачає формування бажаного формату інституту за допомогою побудови послідовного ланцюга з проміжних інститутів, що можуть змінюватись один одним в межах наявних обмежень еволюційного розвитку у сприятливих інституціональних умовах. Такий напрям є оптимальнішим для аутсорсингової діяльності, адже шокова терапія формує в національних реаліях "інституціональні пастки", а вирощування з початкового стану видається безперспективним (дублюючі функції інституцій є ресурсовитратними).

Певним застереженням є те, що "вирощування" обумовлює два варіанти дисфункціонального стану: паралельні інституціональні режими, де сучасні й старі практики фактично співіснують; викривлення інституціональної моделі, внаслідок деформації правової основи, коли нові елементи "перетворюються" неформальною практикою і їх кінцевий вигляд не відповідає запланованому результату. За таких умов поширюється інституціональний конфлікт. Позитивним надбанням подібного формування нових формальних норм є скорочення періодів адаптації трансплантованих інститутів і зменшення вірогідності утворення дисфункції або відторгнення інституту, адже модифікаційні і модернізаційні зміни реалізуються за допомогою малих перетворень. Водночас є ризики рутинізації проміжних інститутів, що перешкоджатиме їх прогресивній модифікації (ефект гістерезису) і підвищує витрати спрямовані на інституціональний розвиток.

Використання стратегії проміжних інститутів у сфері аутсорсингових відносин можна рекомендувати за наступною послідовністю створення інституту аутсорсингу: вихідний стан; проміжні форми; модифікований інститут. В подібному інституціональному конструюванні важливо врахувати прояви ефекту екзаптації, що формує умови поширення незапрограмованої траєкторії розвитку інституту, коли процес або система проходить через точки біфуркації. При оцінці ефекту екзаптації важливо враховувати набуті онтологічні проблеми аутсорсингових відносин, виявити позитивні риси і спрогнозувати інституціональний "ідеал".

Ефективність імпортування чи вирощування певного інституту можна визначати кількісними або якісними змінами. Кількісні ефекти можна оцінювати через збільшенням обсягів аутсорсингових операцій, видів і

форм здійснення аутсорсингу. Економічним ефектом можна визнати зростання фінансових результатів і продуктивності діяльності виробничої структури внаслідок запровадження аутсорсингу.

Відтак формалізаційний простір розвитку аутсорсингу надають чинні законодавчі акти, якими регламентуються форми й методи його функціонування. Низька ефективність формальних норм обумовлена бюрократичними перешкодами й відсутністю сприятливих процедур адміністрування; невиконанням і неврегульованістю чинних норм законодавства щодо підтримки аутсорсингу; практична відсутність державного сприяння розвитку нових форм організації виробничої діяльності; відсутність інформаційного забезпечення цього процесу; недостатня розробленість системи кредитної й інвестиційної підтримки; відсутність податкових стимулів.

ВИСНОВКИ

Інституціональне регулювання аутсорсингових відносин має включати формування правових, організаційних, економічних й інформаційних норм. У правовій й організаційній площині має бути забезпечене чітке розмежування договірних відносин й відповідальність сторін, умови та правові аспекти захисту внутрішньої інформації; в інформаційній — надання всієї сукупності інформації щодо умов, переваг й ризиків аутсорсингу; в економічній — критерії досягнення ефективності, фіскальні та кредитні стимули до його реалізації.

Низька якість інституціонального забезпечення аутсормингу, невідповідність у формальних обмеженнях інституту та змінах неформальних норм й еволюційних обмеженнях існування потребують запровадження інституціонального проектування. Виходячи з передумов, ефектів екзаптації та обмежень для аутсорсингової діяльності можна запропонувати стратегію проміжних інститутів, яка сприятиме ефективному функціонуванню процесу за допомогою модифікаційних змін діючих норм у "проміжний" формат та подальші його зміни з огляду на інституціональні обмеження розвитку. Такі модифікації виключають чи мінімізують формування інституціональної пастки й ризиків формування інститутів. Стратегія сприяє створенню оптимального інституту за допомогою формування послідовного ланцюга проміжних інститутів, які можуть модифікуватись у наявних обмеженнях еволюційного розвитку. Такий напрям є більш оптимальним для аутсорсингу, адже шокова терапія призводить до утворення інституціональних дисфункцій, а вирощування є ресурсовитратним.

Перспективною проміжною формою в процесі реалізації стратегії проміжних інститутів є модель науково-виробничої кооперації, що сприятиме створенню нових й модернізації діючих виробництв, збільшенню кінцевого випуску, вдосконаленню організації й управління виробництвом, перспективам участі в міжнародній кооперації.

Література:

1. Грабчук І.Л. Особливості бухгалтерського аутсорсингу в Україні. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2018. Вип. 6 (17). С. 647—650.

2. Згама А. Договірні зобов'язання з аутсорсингу: правова природа та деякі проблеми застосування. Господарське право і процес. 2018. № 2. С. 48—52.

3. Институциональные проблемы эффективного государства / Под ред. В.В. Дементьева, Р.М. Нуреева. Донецк: ДонНТУ, 2011. — 372 с.

4. Нестеренко А. Современное состояние и основные проблемы институционально-эволюционной теории. Вопросы экономики. 1997. № 3. С.42—57.

5. Полтерович В.М. Институциональные ловушки и экономические реформы. Экономика и математическим методы. 1999. Т. 35, № 2. С. 3—20.

6. Синиця Т.В. Бухгалтерський аутсорсинг як інноваційний інструмент оптимізації діяльності підприємств. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Економіка. 2014. Вип. 14. С. 171—177. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_eko_2014_14_19

7. Фролова В.Ю., Фролова Г.І. Ефективність використання аутсорсингу бізнес-процесів на підприємстві. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2015. № 3 (31). С. 61—63.

8. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15.

9. Шевченко О.М., Шевченко О.О. Аналіз тенденцій розвитку аутсорсингу фінансових послуг в світі та Україні. Молодий вчений. 2017. № 10 (50). С. 1109—1112.

References:

1. Hrabchuk, I.L. (2018), "Features of accounting outsourcing in Ukraine", Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia, vol. 6 (17), pp. 647—650.

2. Zghama, A. (2018), "Outsourcing contractual obligations: legal nature and some application issues", Hospodarske pravo i protses, vol. 2, pp. 48—52.

3. Dementiev, V.V. and Nureev, R.M. (2011), Inctity-chionalnii problemy efectivnoho gosudarstva [Institutional problems of effective state], DonNTU, Donetsk, Ukraine.

4. Nesterenko, A. (1997), "Current state and main problems of institutional and evolutionary theory", Voprosi economyki, vol. 3, pp. 42—57.

5. Polterovitch, V. (1999), "Institutional traps and economic reforms", Economika i matematicheckii metody, vol. 2, pp. 3—20.

6. Synytsia, T.V. (2014), "Accounting outsourcing as an innovative tool for optimizing the activities of enterprises", Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody, vol. 14, pp. 171—177, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_eko_2014_14_19 (Accessed 15 June 2021).

7. Frolova, V.Yu. and Frolova, H.I. (2015), "The effectiveness of the use of business process outsourcing in the enterprise", Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu, vol. 3 (31), pp. 61—63.

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "The Civil Code of Ukraine", available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (Accessed 15 June 2021).

9. Shevchenko, O.M. and Shevchenko, O.O. (2017), "Analysis of trends in the development of financial services outsourcing in the world and in Ukraine". Molodyi vchenyi, vol. 10 (50), pp. 1109—1112.

Стаття надійшла до редакції 21.06.2021 р.

УДК 351.86

З. В. Гбур,
д. держ. упр., професор,
професор кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування,
Національний університет охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика
ORCID ID: 0000-0003-4536-2438

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.12.54

МОЖЛИВІСТЬ АДАПТАЦІЇ ІЗРАЇЛЬСЬКОГО ДОСВІДУ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У БОЙОВИХ ДІЯХ НА СХОДІ

Z. Hbur,
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Healthcare Management and Public Administration, Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine

THE POSSIBILITY OF ADAPTING THE ISRAELI EXPERIENCE OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN HOSTILITIES IN THE EAST

Сучасні технології, пов'язані із штучним інтелектом, стають все більш поширеними в різних сферах життєдіяльності людини. З кожним днем сучасні технології захоплюють все більше сфер діяльності людини. Нині важко уявити більшість видів людської діяльності без застосування комп'ютерів чи інших гаджетів. Практично в усіх галузях професійної діяльності людини сьогодні застосовується штучний інтелект, який дозволяє виконувати ті чи інші процеси замість людей.

Поняття штучного інтелекту, як правило, розкривається саме через здатність певного технічного засобу здійснювати функції людини. Як зазначено у "Білій книзі" Європейської комісії, штучний інтелект є сукупністю технологій, які об'єднують дані, алгоритми та обчислювальні потужності. Світовий досвід запровадження штучного інтелекту в військову справу вказує на те, що сьогодні жодний збройний конфлікт не може бути вирішений без використання новітніх видів озброєння та військових дій, заснованих на інформації, отриманої в ході ідентифікації об'єктів-цілей засобами сучасного обладнання розвідки. Для України, яка з 2014 року знаходиться у стані збройного конфлікту з проросійськими бойовиками на території Донбасу, цікавим і корисним може бути досвід Ізраїля, який активно використовує технологію штучного інтелекту в борьбі з ісламістами в секторі Газа.

На підставі узагальнених даних, які збирались та акумулювались за допомогою сигнального, візуального, людського та інших видів інтелектів для Армії оборони Ізраїля (ЦАХАЛ) було розроблено відповідні рекомендації. Завдяки цим рекомендаціям та програмам "Алхімік", "Євангеліє" і "Відділ мудрості" ізраїльські військові у травні 2021 року під час боїв в секторі Газа завдали інтенсивні точні удари по об'єктах ХАМАС і палестинського Ісламського джихаду, знищив-

ши значну кількість бойовиків. Успішне застосування штучного інтелекту в секторі Газа та наявні перспективи використання досвіду Ізраїлю в Україні дають підстави сподіватися на принципову зміну тактики ведення військових дій і забезпечення новітнім озброєнням українських військ на Сході у найближчий час.

Modern technologies related to artificial intelligence are becoming more common in various spheres of human life. Every day, modern technology is capturing more and more areas of human activity. Today, it is difficult to imagine most human activities without the use of computers or other gadgets. In almost all areas of human activity today, artificial intelligence is used, which allows you to perform certain processes instead of people.

The concept of artificial intelligence, as a rule, is revealed through the ability of a technical means to perform human functions. According to the European Commission's White Paper, artificial intelligence is a set of technologies that combine data, algorithms and computing power. The world experience of introducing artificial intelligence in military affairs shows that today no armed conflict can be resolved without the use of the latest weapons and military actions based on information obtained during the identification of target objects by means of modern intelligence equipment. For Ukraine, which has been in an armed conflict with pro-Russian militants in the Donbas since 2014, the experience of Israel, which actively uses artificial intelligence technology to fight Islamists in the Gaza Strip, may be interesting and useful.

Based on the generalized data collected and accumulated by signal, visual, human and other types of intelligence for the Israel Defense Forces (IDF), appropriate recommendations were developed. Thanks to these recommendations and the Alchemist, Gospel, and Wisdom Division programs, the Israeli military launched intense, accurate strikes on Hamas and Palestinian Islamic Jihad during the fighting in the Gaza Strip in May 2021, killing a significant number of militants. The successful use of artificial intelligence in the Gaza Strip and the current prospects for using Israel's experience in Ukraine give reason to hope for a fundamental change in military tactics and the provision of the latest weapons to Ukrainian troops in the East in the near future.

Ключові слова: штучний інтелект, дрони, військовий конфлікт, бойові дії, збройні сили, озброєння, оборона, національна безпека.

Key words: artificial intelligence, drones, military conflict, hostilities, armed forces, armaments, defense, national security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні засоби ведення військових дій у зоні конфлікту на Сході України поки не привели до бажаних результатів: бойовики та російські військові продовжують порушувати досягнуті домовленості та застосовувати новітнє озброєння проти українських військових та мирного населення Донецького й Луганського регіонів. Якщо проводити певні паралелі між військовими діями на Донбасі та конфліктом між Ізраїлем та Палестиною, можна відзначити суттєвий прорив ізраїльської армії у напрямку застосування інноваційних технологій і, зокрема, штучного інтелекту при веденні бойових дій.

Події травня 2021 року, коли Ізраїль заявив про застосування штучного інтелекту при нанесенні точного удару по ХАМАС, викликають значний науковий інтерес та вимагають більш глибокого та конкретного аналізу задля оцінки ефективності вжиття даного засобу організації військових дій та можливості застосування його в умовах збройного конфлікту на Сході України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика пошуку шляхів розв'язання конфлікту на Сході України, що почався ще у 2014 році, цікавить багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, а також військових експертів та міжнародних спостерігачів. При цьому різні аспекти стратегії і тактики ведення військових дій, а також застосування новітнього озброєння в ході військового конфлікту досліджували М. Стефанчук, О. Музика-Стефанчук. Питання застосування штучного інтелекту в процесі військових дій, як окремий напрям наукових розвідок досліджували Н. Бостром, А. Сміт, Т. Урбан. Проте на сьогодні, коли війна на Донбасі триває сьомий рік, варто шукати нові способи розв'язування цього конфлікту, і зокрема корисним для України може стати досвід Ізраїля, який використав у військовій операції проти ХАМАС штучний інтелект.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — здійснити аналіз теоретичних і практичних аспектів застосування штучного інтелекту в

військовій сфері, а також дослідити досвід та умови проведення військових дій в Ізраїлі з використанням штучного інтелекту для оцінки можливості застосування цього досвіду в процесі розв'язку збройного конфлікту на Сході України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

З кожним днем сучасні технології захоплюють все більше сфер діяльності людини. Нині важко уявити більшість видів людської діяльності без застосування комп'ютерів чи інших гаджетів. Практично в усіх галузях професійної діяльності людини сьогодні застосовується штучний інтелект, який дозволяє виконувати ті чи інші процеси замість людей.

Поняття штучного інтелекту, як правило, розкривається саме через здатність певного технічного засобу здійснювати функції людини. Як зазначено у "Білій книзі" Європейської комісії, штучний інтелект є сукупністю технологій, які об'єднують дані, алгоритми та обчислювальні потужності [4]. Поняття штучного інтелекту можна також розглядати в різних контекстах, зокрема як: слабкий штучний інтелект, сильний штучний інтелект і штучний суперінтелект. Зокрема, "слабкий штучний інтелект" (англ. Weak Artificial Intelligence, WAI), або "вузький штучний інтелект" / "обмежений штучний інтелект" (англ. Artificial Narrow Intelligence, NAI) [9; 13] — це такий штучний інтелект, який орієнтований на вирішення одного чи декількох завдань, що виконує або може виконувати людина. У свою чергу, "сильний штучний інтелект" (англ. Strong artificial intelligence, ASI, термін запропонував філософ Джон Сирл (John Searle)[Сирл]), або "загальний штучний інтелект" (англ. Artificial General Intelligence, AGI) — це такий штучний інтелект, який орієнтований на вирішення всіх завдань, які виконує або може виконувати людина. Нарешті, "штучний суперінтелект" (англ. Artificial Superintelligence, ASI, цей термін запропонував Нік Бострем (Nick Bostrom)) — це такий інтелект, який набагато розумніший, ніж кращій людський інтелект практично в кожній області, включаючи наукову творчість, загальну мудрість і соціальні навички [6].

Активні розробки в області створення систем штучного інтелекту призвели до того, що зі сфери цивільного життя ці технології поступово перейшли до військової сфери. У дослідженні "Штучний інтелект і національна безпека", здійсненому для конгресу США в 2019 році (Artifi cial Intelligence and National Security — Congressional Research Service Report R45178 від 21.11.2019 року — AINS), стверджується, що головною причиною створення різних систем військового призначення, що володіють штучним інтелектом, є необхідність оперативного опрацювання структурованих і неструктурованих даних значних обсягів інформації (так званих великих даних), обумовлена постійним розширенням числа, номенклатури та технічних можливостей сучасних засобів добування інформації. Причому такі відомості можуть представлятися в різноманітній формі, включаючи фото-, відео- і радіолокаційні зображення, а також аудіо- та текстові повідомлення на різних мовах, дані, отримані з кіберпростору тощо.

Як показує аналіз різних джерел, у більшості розвинених країн сьогодні вже існують зразки озброєнь, які використовують можливості штучного інтелекту. Так, на початку 2020 року компанія "Рейтер" оголосила про розгортання системи розвідки, спостереження й цілевказівки "Істар" (ISTAR — Intelligence Surveillance Target Acquisition and Reconnaissance) на літаках ВПС Великобританії "Сентінел". Ця система, заснована на штучному інтелекті, забезпечує знаходження наземних та морських об'єктів та спостереження за їхнім пересуванням. Також у зарубіжних публікаціях активно обговорюється широке коло завдань, для ефективного вирішення яких в збройних силах використовуються системи зі штучним інтелектом. Так, вказується, що подібні системи найбільш корисні в розвідці, а також під час ідентифікації об'єктів у процесі обробки відео- та фотоматеріалів, отриманих зі засобів видовий розвідки, наприклад, зображень літальних апаратів, кораблів, різних видів зброї, фізичних осіб і т.д., зроблених під різними кутами, освітленням і в різному оточенні.

Використання систем зі штучним інтелектом є особливо ефективним в інформаційних операціях. Вже зараз вони вміють формувати підроблені фото-, аудіо-, відеоматеріали, причому вбудовувавши в них реальні елементи обстановки і реальних діючих осіб, створюють в Інтернеті помилкові профілі вигаданих або справжніх людей з підтримкою ретроспективи їх сімейних відносин, освіти, кар'єри, зв'язків, кредитної історії і т. д. Такі технології можуть використовуватися для створення помилкових, так званих фейковий новин у засобах масової інформації, розробки легенд оперативним співробітникам, дискредитації певних осіб або їх шантажу. Відомий проєкт "Медіфор" (MediFor — Media Forensics) агентства ДАРПА з протидії подібним системам, спрямований на розкриття і документування фактів їх застосування. Однак відомо, що інтелектуальні засоби створення неправдивої інформації також можуть мати здатність навчання методам протидії способам їх виявлення [3].

Важливим напрямком розвитку військових систем, які володіють штучним інтелектом, є централізоване планування і координація проведення військових операцій різного масштабу в повітряному, космічному, кібер, морському і наземному просторі. У зарубіжній літературі подібні дії отримали назву "багатосферне управління і контроль" (Multi-Domain Command and Control — MDC). Шляхом збору та обробки всієї доступної інформації, що надійшла з різних джерел, пропонується створювати інтегроване джерело інформації (глобальну оперативну картину), на основі якої командирам різного рівня будуть автоматично пропонуватися найбільш ефективні варіанти дій для досягнення цілей операції.

Слід зазначити, що різні автоматизовані системи підтримки прийняття рішень і комп'ютерного моделювання оперативної обстановки в збройних силах розвинених країн широко застосовувалися з 70-х років минулого століття, але ці системи не мали можливістю навчання і, відповідно, штучним інтелектом. Одними з перших використовуваних на практиці військових засобів зі штучним інтелектом стали імітаційні тренажери, які були застосовані для навчання операторів різних

військових машин. Метою імітації було відтворення реальних умов бойової обстановки (наприклад, шляхом формування відповідного відео- та звукового контенту) для завантаження на пристрої відображення інформації в процесі підготовки оператора і зміна цих умов у відповідь на його дії.

Нині штучний інтелект найбільш широко використовується у військовій логістиці збройних сил США та Ізраїля. Такі системи вже зараз застосовуються для оцінки потенційних потреб у запчастинах, визначення найбільш раціональних за часом виконання і вартості способів їх доставки. Принцип їх роботи полягає в автоматичному аналізі технічних параметрів, одержуваних від різних датчиків, розміщених у засобах озброєння, з метою визначення необхідності та обсягу проведення операцій обслуговування або ремонту військової техніки. Американськими військовими фахівцями відзначається, що логістичні військові системы зі штучним інтелектом забезпечують більш ефективну організацію операцій за такими критеріями: кількість задоволених заявок, вартість логістичних операцій і тривалість їх проведення [10].

Традиційно технології зі штучним інтелектом широко застосовуються в названих країнах в автономних бойових і мобільних засобах, здатних діяти самостійно і продовжувати виконання завдання (або повертатися на задану позицію) в разі втрати зв'язку з центром управління. Відомими прикладами такої техніки є безпілотні літальні апарати (БПЛА), автономні наземні машини, надводні та підводні апарати різного призначення. Ця сфера застосування штучного інтелекту добре опрацьована в теоретичному і прикладному плані завдяки наявності багатого досвіду використання подібних систем цивільного призначення.

Як показує досвід розвинених країн світу, у т.ч. Ізраїля і США штучний інтелект може застосовуватися в таких військових галузях: системи протиракетної і протиповітряної оборони, що використовують ІІ для формування інформаційно-розрахункових завдань у масштабі реального часу з урахуванням динамічно мінливої повітряно-космічної обстановки; військові системи зв'язку, що використовують ІІ для вибору оптимальних каналів передачі інформації, що застосовуються сигнально-кодових конструкцій, способів стиснення і закриття переданих повідомлень; інтелектуальні боєприпаси, здатні самостійно ідентифікувати мети і коригувати траєкторію при підльоті до них; приціли і пристрої відображення оптико-електронної інформації — від лобового скла на різних машинах і до спеціальних шоломів і окулярів, що дозволяють формувати т. н. віртуальну реальність, тобто поєднувати в поле зору візуальні і цифрові зображення, одержувані від різних датчиків; системи біометричної ідентифікації персоналу з метою визначення прав допуску до інформації, в приміщення, до управління зброєю і т. д.; апаратура визначення стану військовослужбовців у військовій медицині із зазначенням заходів відновлення здоров'я; метеорологічні системи, що оцінюють вплив погодних факторів на планування військових операцій [8].

Однак не треба ігнорувати і можливими побічними ефектами застосування штучного інтелекту в військовій сфері. Оскільки значення штучного інтелекту у цій галузі визначається саме високою швидкістю обробки великих масивів різнорідних даних, що дозволяє істотно скорочувати тривалість циклу управління військами і зброєю, то зворотною реакцією на такий процес може виявитися катастрофічне погіршення ситуації у разі прийняття рішень за неповними, невірними або сфальсифікованими вихідними даними. Тож навіть за умови загального прогресивного характеру використання штучного інтелекту в військових цілях варто пам'ятати і про негативні наслідки, які можуть виникнути в результаті його застосування.

Тож на фоні постійно зростаючої популярності штучного інтелекту в сфері військових справ Армія оборони Ізраїля (ЦАХАЛ) у травні 2021 року після 11-тиденної операції Guardian of the Walls проти палестинських бойовиків днів заявила, що нею уперше в світі був використаний штучний інтелект та суперкомп'ютери для ведення військових дій. У ході останньої війни проти ХАМАС та інших палестинських бойових організацій ЦАХАЛ заявлявила, що ними створений багатопрофільний центр, який допоміг їм виявити сотні відповідних цілей, допомагаючи своїм збройним силам боротися і атакувати їх усіх. Величезний інформаційна база збиралася протягом двох років, що допомогло ЦАХАЛу разом зі збором даних у режимі реального часу також забезпечити ідентифікацію пусків ракет у миттєвому націлюванні [10].

Як засвідчили авторитетні ЗМІ, під час двотижневої війни у травні 2021 року між двома протиборчими угрупуваннями ЦАХАЛ завдали точкові авіаційні удари за програмними цілями ХАМАС у глибині Гази і вбили щонайменше сотню своїх головних бойовиків. Велика частина інфраструктури, побудованої ХАМАС і "Ісламським джихадом" у секторі Газа, була зруйнована ізраїльськими літаками за цілями, що були раніше встановлені військовою розвідкою. При цьому ізраїльські військові заявили, що адаптували технології штучного інтелекту з цивільного ринку до своїх потреб у військовій розвідці. За їхніми даними, було створено передову технологічну платформу штучного інтелекту для централізації всіх даних про групи бойовиків у секторі Газа в одній системі, щоб допомогти в аналізі та отриманні розвідданих, важливих для операцій [11].

Аналізуючи дані із застосування штучного інтелекту в Ізраїлі, слід зазначити, що ця країна перебуває в центрі дуже нестабільних регіонів, тому протягом багатьох років вона приділяє активну увагу концепціям машинного навчання і ведення війни на основі алгоритмів штучного інтелекту. Останні роки цей напрям у військовій сфері є авангардом наукових досліджень і розробок Ізраїля. Зокрема, ефективне використання штучного інтелекту під час війни націлене на обробку великого обсягу даних, зібраних через супутники, апарати повітряної розвідки, польових агентів, наземну розвідку і т.д. Зокрема, стало відомо, що ЦАХАЛ використовувались такі ресурси: сигнальна розвідка (SIGINT), візуальна розвідка (VISINT), людський інтелект (HUMINT), географічна розвідка (GEOINT) для збору даних та передачі їх до своїх суперкомп'ютерів, щоб направляти військових до нанесення ефективних ударів.

Відповідно до звіту JP, саме елітні офіцери розвідки ЦАХАЛ із "Загону 8200" першими розробили алго-

Таблиця 1. Сучасні і новітні зразки озброєння та військової техніки російських військових, які застосовуються у збройному конфлікті на Донбасі

№ з/ч	Найменування озброєння	Тип, модифікація
1	2Б26	Реактивна система залпового вогню, зразка 2011 р., модифікація системи БМ-21 "Град", в Україну не поставлялась
2	9К330\331 «ТОР»	Зенітний ракетний комплекс (ЗРК) ближнього радіусу дії, зразка 1986 р., на момент початку війни був знятий з озброєння ЗСУ
3	96К6 «Панцирь - С1»	Зенітний ракетногарматний комплекс (ЗРГК) ближнього радіусу дії, зразка 2012 р., в Україну не поставлявся
4	РБ-341В «Леер-3»	Станція радіоелектронної боротьби (РЕБ), зразка 2015 р.
5	Орлан-10	Безпілотний літальний апарат (БПЛА), зразка 2010 р., в Україну не поставлявся

ритми і код для створення просунутих програм під назвою "Алхімік", "Євангеліє" і "Глибина мудрості", які були розроблені і використовувалися під час бойових дій. Так, "Євангеліє" використовувалося ЦАХАЛ для розробки розумних і ефективних рекомендацій для офіцерів в крилі військової розвідки з виявлення "якісних цілей" і подальшої передачі їх військово-повітряним силам для нанесення удару. Крім того, програма "Євангеліє" автоматично відзначає в реальному часі сотні цілей, які атакуються Армією Ізраїлю. У свою чергу, система "Алхімік", розроблена "Загоном 8200", попереджає Збройні сили Ізраїлю про можливі атаки з боку ХАМАС або Ісламського джихаду на їхні позиції [8].

Не менш важливу роль у травневій операції зіграв "Загін 9900" ЦАХАЛ, чиї супутники дозволили збирати розвідувальну інформацію і надавати допомогу в операціях проти ХАМАС. Зібрані супутниками дані допомогли військовим націлювати ракетні установки, виробляти ракети, виробляти і зберігати їх, офіси військової розвідки, безпілотні літальні апарати, резиденції командирів і т.п.

Одним із найбільш яскравих моментів нинішньої операції є успіх Ізраїлю в попередній ідентифікації і націлюванні на мережі підземних тунелів, що використовували в ХАМАС. Ізраїль заявив, що військові склали велику карту для визначення сотень кілометрів тунельних мереж, які ХАМАС використовує протягом багатьох років. Повідомляється, що картографування знову проводилося з використанням розвідданих, зібраних у результаті технологічних розробок, і використання великих даних для об'єднання наявних розвідданих. ЦАХАЛ змогла повністю уявити собі тунелі, їх глибину і ширину, маршрути і все, що про них, тому вони точно знали, куди націлюватися. Мережа підземних тунелів ХАМАС, названа "Метро", зіграла дуже важливу роль в його операціях проти Ізраїлю, але тепер, коли в Ізраїлі є технології для їх ідентифікації та точного визначення, угруповання бойовиків позбавлені ключової стратегії ведення бойових дій.

Саме цей інцидент продемонстрував розумне використання Ізраїлем технологій у нанесенні серйозного збитку палестинським угрупованням, що, на думку ЦАХАЛ, рішуче скоротило тривалість конфлікту. Також ЦАХАЛ заявляє, що використання штучного інтелекту у цій операції значно знизило кількість жертв серед цивільного населення, однак руйнування багатьох цивільних і комерційних будівель у результаті авіаударів вказує на дещо інші наслідки та тому буде розслідуватися світовими організаціями, включаючи ООН [8].

За словами сіоністських військових, штучний інтелект дав можливість проаналізувати великий обсяг даних, зібраних за допомогою супутникових зображень, камер спостереження, перехоплення повідомлень і людського інтелекту. Військові також переконані, що використання штучного інтелекту сприяло скороченню тривалості боїв, ефективному та швидкому визначенню цілей за допомогою надпізнання. Підтвердженням цього є те, що ЦАХАЛ здійснив сотні ударів проти ХАМАС, включаючи ракетні установки, військової розвідки, безпілотники, резиденції командирів та підрозділ військово-морського командування ХАМАС, внаслідок чого знищив більшу частину інфраструктури та озброєння військово-морського підрозділу командос, включаючи кілька автономних підводних човнів з GPS-управлінням.

Проте існують ще й інші оцінки вказаних подій, а саме: недозволений конфлікт з ХАМАС і контроль Ізраїля над доступом у сектор Газа роблять цей район підходящої ареною для тестування сіоністських військових технологій і технологій безпеки. Деякі експерти взагалі стверджують, що випробування, які проводяться під час регулярних спалахів насильства, необхідні Ізраїлю для збереження конкурентної переваги на світовому ринку зброї, адже ізраїльські виробники продають передові дрони, системи протиракетної оборони і іншу продукцію іноземним замовникам під такими назвами, як "випробувані в бойових умовах" або "випробувані в бойових умовах" [10].

Суттєвою проблемою використання штучного інтелекту в системах військового призначення залишається його принципова вразливість для спеціалізованих атак на апаратно-програмне забезпечення. На відміну від традиційних кібератак, націлених на недостатньо опрацювані питання безпеки при створенні або експлуатації такого забезпечення, атаки на штучний інтелект передусім використовують вроджені обмеження, властиві таким системам. Адже для сучасних складних алгоритмів реалізації штучного інтелекту, які майже ідеально працюють у нормальних умовах, навіть незначна, але продумана зміна вхідних даних (наприклад, корекція зображення) може призвести до помилкового резуль-

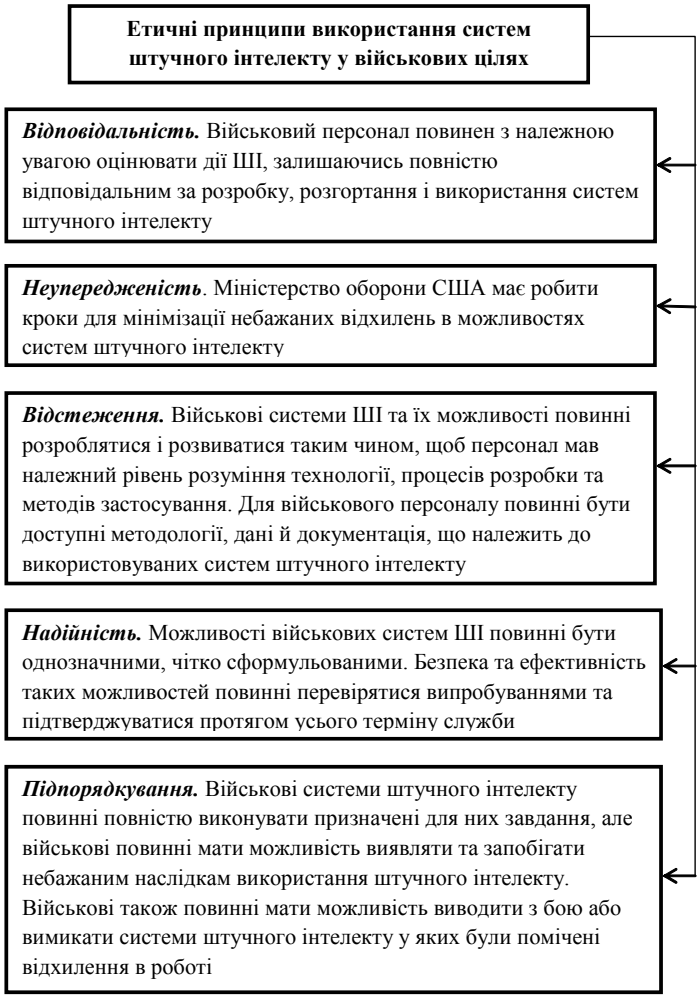

Рис. 1. Етичні принципи використання систем штучного інтелекту у військових цілях, прийняті в США

тату обробки. Тож світовий досвід застосування штучного інтелекту в військових конфліктах все-таки потребує критичного огляду.

Аналізуючи досвід саме Ізраїля в боротьбі з палестинськими бойовиками, доцільно визначити можливість застосування подібного досвіду в військовому конфлікті на Донбасі. Як свідчить історія, бойові дії на Сході України тривають впродовж семи років та характеризуються різним ступенем інтенсивності. Умовно можна виділити 3 періоди перебігу конфлікту: перший активний період (весна 2014 року — весна 2016 року) супроводжувався боями високої інтенсивності; другий період відзначився відносною стабілізацією (літо 2016 року — осінь 2020 року); третій (кінець 2020 року по цей час) характеризується позиційним протистоянням на більшменш сталій лінії розмежування.

За висновками спостерігачів, обидві сторони збройного конфлікту — і Збройні Сили України, і формування, що підконтрольні Росії — активно застосовували на Сході важке озброєння і конвенціональні засоби ведення війни. І навіть за умови дії низки положень Мінських домовленостей сьогоднішні російські війська на Донбасі оперують не тільки легким/важким піхотним озброєнням, легкою бронетехнікоюу типу бронеавтомобілів, виняткового російського виробництва, а також спеціально обладнаний автотранспорт підвищеної прохідності та захисту, в т.ч. іноземного виробництва. Проте, відповідно до відкритих даних міжнародної інформаційної агенції "Інформнапалм" та Головного управління розвідки Міністерства оборони України, російськими військовими на Сході також застосовуються і сучасні види озброєння (табл.1) [1].

Звідси виникає логічне запитання: а чи здатна Україна протистояти російському агресору і чи може допомогти їй в цьому штучний інтелект?

Сучасне оснащення української армії характеризується як недостатньо сучасне. Безумовно, застосування сучасних технологій, зокрема, систем збору даних про цілі, що підпадають під знищення, здатні значно покращити результативність військових дій Збройних Сил України на Сході. Про перші кроки в цьому напрямі свідчить прийнята Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні, в якій зазначено, що штучний інтелект, крім цивільних галузей, може використовувати і в галузі оборони. Зокрема, штучний інтелект може бути корисним у системах командування й управління, озброєння та військової техніки, збору й аналізу інформації під час ведення бойових дій, розвідки, протидії кіберзагрозам у сфері оборони, а також аналізу можливостей військових підрозділів [1].

Також у якості суміжних цілей застосування штучного інтелекту, що мають сприяти розвитку основ на-

ціональної безпеки, передбачається застосовувати штучний інтелект у галузі інформаційної безпеки для запобігання і нейтралізації інформаційних загроз, а в галузі кібербезпеки — для захисту комунікаційних, інформаційних і технологічних систем. Крім того, заплановано також створення національних інформаційних систем, платформ і продуктів, що значно зменшать частку іноземного програмного забезпечення. Тож можна зробити висновок, що Українська армія сьогодні налаштована на суттєве оновлення не лише стратегії розвитку Збройних Сил, але й на застосування новітніх технологій і зокрема штучного інтелекту в процесі вирішення збройного конфлікту на Сході.

Але при цьому виникають інші питання щодо технологічної та організаційної готовності українських військових, у т.ч. і Міністерства оборони України створювати і застосовувати такі технології. Нині вітчизняна оборонна галузь переживає складні часи, а розробка і серійне виробництво високотехнологічної зброї та відповідного програмного забезпечення є дороговартістною та наукоємною справою. Водночас слід також враховувати, що і противник теж не стоїть на місці та весь час удосконалює тактику ведення бою та осучаснює свою бойову техніку. Тому в цьому контексті перейняття досвіду Ізраїлю з ведення військових дій за допомогою штучного інтелекту насьогодні є доволі дискусійним, адже підготовленість українських військових до застосування подібних технологій ще відповідає рівню військових ЦАХАЛ.

У цьому контексті слід зазначити, що хоча активне впровадження систем штучного інтелекту в військових діях, з одного боку, робить війну "сучаснішою" з чітко визначеними цілями, але, з іншого боку, цей процес викликає багато питань етичного характеру. Зокрема, не зрозуміло, наскільки правомірно застосовувати у війні автономні системи озброєння і яку загрозу вони можуть являюти для мирного населення. Так, за оцінкою Комітету з юридичних питань Європарламенту, автономні системи озброєння можна використовувати в збройних конфліктах тільки в тому випадку, якщо рішення про відкриття вогню приймає людина. Такі автономні бойові системи треба використовувати лише як крайній захід. До того ж цей крок можна визнати законним тільки у тому разі, коли ними керує людина, яка має робити вибір між життям і смертю [7].

На нашу думку, варто також враховувати і визнані Америкою обмеження щодо застосування штучного інтелекту у військових діях. Так, ще на початку 2020 року міністерство оборони США, розуміючи можливі негативні наслідки дії "розумної" зброї, сформулювало п'ять етичних принципів використання систем штучного інтелекту у військових цілях (рис. 1) [4; 8].

На переконання керівництва Об'єднаного центру штучного інтелекту США, американські військові не будуть оснащувати системами штучного інтелекту центри управління стратегічним озброєнням, адже за запуски балістичних ракет мають завжди відповідати тільки люди, тобто рішення про застосування зброї масового ураження має бути прерогативою виключно людини [4].

Таким чином, підвищення ефективності ведення військових операцій сьогодні неможливе без застосування новітніх технологій і зокрема штучного інтелекту, що дає значне поліпшення показників оперативності та точності застосування зброї, мінімізацію помилок, викликаних людським фактором при плануванні і здійсненні бойових дій, оптимізацію логістичних процесів у мирний і воєнний час. Проте водночас абсолютно зрозумілими є побоювання, що справжні можливості ворожих систем озброєння, які володіють штучним інтелектом, можуть бути недооцінені до моменту отримання результатів їх реального бойового застосування.

ВИСНОВКИ

Здійснений аналіз засвідчив, що і військові, і науково-технічні фахівці зарубіжних країн та України в більшості своїй відзначають постійно зростаючий вплив штучного інтелекту на сучасні види військових дій, серйозно розширюють їх можливості і змінюють існуючі концепції їх використання в майбутніх війнах. Крім того, безперечним є й те, що використання штучного інтелекту допомагає значно скоротити тривалість бойових дій, ефективно і швидко збирати дані щодо цілей за допомогою "розумної" техніки. Очевидним є й той факт, що кількість напрямків та способів застосування штучного інтелекту в військовій справі з часом буде розширюватися разом, і в найближчому майбутньому штучний інтелект стане одним з основних засобів у всіх видах бойових дій збройних сил розвинутих країн світу.

Перспективи впровадження досвіду Ізраїля щодо застосування штучного інтелекту при веденні військових дій на Сході України пов'язані насамперед з розвитком вітчизняної оборонної промисловості: створення новітньої зброї, Однак вже нині існує декілька проблем, що впливають на ефективність і доцільність застосування штучного інтелекту. Зокрема, багато зарубіжних досліджень говорять про неприпустимість повної довіри системам зі штучним інтелектом у питаннях самостійного застосування зброї. Експерти також висловлюються побоювання, що штучний інтелект потенційно здатний виробити рішення на нанесення попереджувального удару по цілях противника, якщо він побачить можливість отримання переваги в результаті такого удару.

Література:

1. Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання. Проект "Конфлікт на Донбасі: сучасні реалії і перспективи врегулювання", реалізується за підтримки МЗС Нідерландів. Київ, 2019. 144 с.

2. Израиль заявляет, что вел первую в мире "войну искусственного интеллекта" против ХАМАС (29 мая 2021 г.). URL: https://tech.24tv.ua/ru/konflikt-izrailja-hamas-pervaja-vojna-ispolzovaniem-novosti-izrailja_n1643925

3. Искусственный интеллект впервые использовали в военных действиях. URL: https://www.securitylab.ru/news/520673.phphttps://www.securitylab.ru/news/520673.php

4. Право штучного інтелекту на вбивство: Розгляд питання у ЄС. URL: https://mil.in.ua/uk/news/pravo-shtuchnogo-intelektu-na-vbyvstvo-rozglyad-pytannya-u-yes/

5. AI The Military Jerusalem Post: Ізраїльське бомбардування в секторі Газа було "першою у світі війною AI" (jpost.com) 276 Опублікував EditorDavid у неділю, 30 травня 2021 р. URL: https://www.jpost.com/arab-

israeli-conflict/gaza-news/guardian-of-the-walls-the-first-ai-war-669371

6. Bostrom, N. How long before superintelligence? Oxfrord Future of Humanity Institute. University of Oxford. Originally published in Int. Jour. of Future Studies, 1998, vol. 2. URL: https://nickbostrom.com/superintelligence.html

7. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). URL: http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=— //EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0051+0+DOC+XML+V0//EN

8. Israel Says It Fought World's First "Artificial Intelligence War" Against Hamas. URL: https://eurasiantimes.com/israel-sys-it-fought-worlds-first-artificial-intelligence-war-against-hamas/

9. Lea G. The Struggle To Define What Artificial Intelligence Actually Means. September 3. 2015. URL: https://www.popsci.com/why-we-need-legaldefinition-artificial-intelligence

10. Revealed, Gaza is Israel's first AI war rabbit. URL: https://newsbeezer.com/indonesiaeng/revealed-gaza-is-israels-first-ai-war-rabbit/

11. Smith A. Artificial intelligence. 2015. URL: http://nationalmagazine. ca/Articles/Fall-Issue-2015/Artificial-intelligence.aspx

12. Stefanchuk M.O., Muzyka-Stefanchuk O.A., Stefanchuk M.M. Prospects of legal regulation of relations in the field of artificial intelligence use // Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine. Vol. 28. № 1, 2021. P.157—168.

13. Tim Urban. The AI Revolution: The Road to Superintelligence. January 22, 2015. URL: https://waitbutwhy.com/2015/01/artificial-intelligence-revolution1.html

References:

1. Proekt "Konflikt na Donbasi: suchasni realii i perspektyvy vrehuliuvannia" (2019), Viina na Donbasi: realii i perspektyvy vrehuliuvannia [The war in the Donbass: realities and prospects for settlement], Proekt "Konflikt na Donbasi: suchasni realii i perspektyvy vrehuliuvannia", Kyiv, Ukraine.

2. Hajdamashko, O. (2021), "Israel claims to have fought the world's first "war of artificial intelligence" against Hamas", available at: https://tech.24tv.ua/ru/konflikt-izrailja-hamas-pervaja-vojna-ispolzovaniem-novosti-izrailja_n1643925 (Accessed 10 June 2021).

3. securitylab.ru (2021), "Artificial intelligence was first used in military operations", available at: https://www.securitylab.ru/news/520673.phphttps://www.securitylab.ru/news/520673.php (Accessed 10 June 2021).

4. Ukrainian Military Portal (2020), "The right of artificial intelligence to murder: Consideration of the issue in the EU", available at: https://mil.in.ua/uk/news/pravo-shtuchnogo-intelektu-na-vbyvstvo-rozglyad-pytannya-u-yes/ (Accessed 10 June 2021).

5. The Military Jerusalem Post (2021), "Israel's operation against Hamas was the world's first AI war", available at: https://www.jpost.com/arab-israeli-conflict/gaza-news/guardian-of-the-walls-the-first-ai-war-669371 (Accessed 10 June 2021).

6. Bostrom, N. (1998), "How long before superintelligence?", Oxfrord Future of Humanity Institute. University of Oxford. Originally published in Int. Jour. of Future Studies, vol. 2, available at: https://nickbostrom.com/superintelligence.html (Accessed 10 June 2021).

7. European Parliament (2017), "European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL))", available at: http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0051+0+DOC+XML+V0//EN (Accessed 10 June 2021).

8. EurAsian Times (2021), "Israel Says It Fought Worlds First "Artificial Intelligence War" Against Hamas", available at: https://eurasiantimes.com/israel-sys-it-fought-worlds-first-artificial-intelligence-war-against-hamas/ (Accessed 10 June 2021).

9. Lea, G. (2015), "The Struggle To Define What Artificial Intelligence Actually Means", available at: https://www.popsci.com/why-we-need-legaldefinition-artificial-intelligence (Accessed 10 June 2021).

10. NewsBeezer (2021), "Revealed, Gaza is Israels first AI war rabbit", available at: https://newsbeezer.com/indonesiaeng/revealed-gaza-is-israels-first-ai-war-rabbit/ (Accessed 10 June 2021).

11. Smith, A. (2015), "Artificial intelligence", available at: http://nationalmagazine.ca/Articles/Fall-Issue-2015/Artificial-intelligence.aspx (Accessed 10 June 2021).

12. Stefanchuk, M.O. Muzyka-Stefanchuk, O.A. and Stefanchuk, M.M. (2021), "Prospects of legal regulation of relations in the field of artificial intelligence use", Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Vol. 28, No. 1, pp. 157—168.

13. Urban, T. (2015), "The AI Revolution: The Road to Superintelligence", available at: https://waitbutwhy.com/2015/01/artificial-intelligence-revolution1.html (Accessed 10 June 2021).

Стаття надійшла до редакції 11.06.2021 р.

www. dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України з питань ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ (Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

УДК 351.773

О. В. Євсюкова,
д. держ. упр., доцент кафедри публічного управління та публічної служби,
Національна академія державного управління при Президентові України
ORCID ID: 0000-0002-1299-6955

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.12.62

ГЕНЕЗИС МЕДИЧНОЇ РЕФОРМИ У РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

O. Evsyukova,
Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Public Governance and Public Service, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

GENESIS OF MEDICAL REFORM IN THE REPUBLIC OF POLAND IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

У статті обгрунтовано актуальність дослідження генезису медичної реформи у Республіці Польща (РП) у контексті євроінтеграції. Зазначено, що початок медичної реформи у РП був обумовлений впровадженням важливих суспільних реформ польської держави: політичної, адміністративної, судової, економічної, муніципальної тощо. Виокремлено основні (вісім) етапи періодизації системи охорони здоров'я (СОЗ) у польській державі. Визначено основі результати та переваги досвіду РП у реформуванні СОЗ в умовах інкорпорування до Європейського Союзу (ЄС). Акцентовано увагу на тому, що позитивний досвід проведення медичної реформи в РП є гарним кейсом для натхнення інших держав, зокрема, України на втілення якісних змін у СОЗ і позбавлення помилок, які свого часу здійснила РП.

The article substantiates the relevance of the study of the genesis of medical reform in the Republic of Poland in the context of European integration. It is noted that the beginning of medical reform in the Republic of Poland was due to the implementation of important social reforms of the Polish state: political, administrative, judicial, economic, municipal and so on. The main stages (8) of periodization of the health care system in the Republic of Poland are highlighted. The results and advantages of Poland's experience in reforming the health care system in the context of incorporation into the European Union are determined on the basis of. In particular, it is stated that the advantages of the experience of the Republic of Poland in reforming the health care system in terms of incorporation into the EU are: improving access to health services; increasing the role of doctors in health care, effective functioning of the family doctor; observance by the citizen of the right to choose a doctor and a medical institution for further treatment; elimination of patient queues; development of guardianship services; introduction of openness of information in the system of medical services; liquidation of financial debts of medical institutions; functioning of the system of financial

compensation of medicines; creation of patient maps, etc. In general, it should be noted that the Republic of Poland has come a long and thorny way of depriving the Soviet heritage in the health care system and building a more modern and effective model in the context of European integration. Thus, it should be noted that the reform of the health care system in the Republic of Poland aimed to improve the level of health care in society by: providing the insured citizen and his family with qualified, friendly medical care and quality medical services, access to specialized medical care, the introduction of a clear, rational and effective system of financing health care facilitie. Therefore, it is established that the experience of health care reform in Poland can be an example for other countries, including Ukraine, to create their own effective model of reform that will promote the principles of fairness and equality in access to quality health care for citizens at all levels.

Ключові слова: медична реформа, система охорони здоров'я, медичні послуги, Республіка Польща, зарубіжний досвід, євроінтеграція.

Key words: medical reform, health care system, medical services, Republic of Poland, foreign experience, European integration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Реформування СОЗ у РП у контексті євроінтеграції було нагальною потребою з метою забезпечення справедливості та доступності надання медичної допомоги, наближення медичних послуг до безпосереднього споживача, задоволення потреб населення в ефективній медичній допомозі з мінімальними фінансовими витратами, покращення показників здоров'я населення. За показниками якості послуг, включаючи дієвість, безпечність, координацію, організацію допомоги, доступність, продуктивність системи загалом та забезпечення рівності в доступі до послуг, одним із лідерів у ЄС є РП. Відтак досвід проведення медичної реформи в РП, може стати прикладом для інших держав, зокрема України, для створення власної ефективної моделі реформи, яка сприятиме реалізації принципів справедливості та рівності у доступності якісної медичної допомоги для громадян на усіх рівнях.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичним підгрунтям для дослідження генезизу медичної реформи у РП у контексті євроінтеграції стали наукові праці таких вітчизняних та зарубіжних авторів: О. Дорошенко (2017), О. Євсюкова (2020), Н. Майданенко (2020), О. Осадчий (2020), K. Dubas-Jakobczyka (2019), I. Kowalska-Bobko (2019), C. Sowadaa (2019) та інші.

НЕВИРІШЕНІ ЧАСТИНИ ПРОБЛЕМИ

Попри інтерес наукової спільноти до вказаної теми, залишаються окремі питання, що стосуються генезису медичної реформи у РП у контексті євроінтеграції, які не знайшли свого остаточного вирішення і потребують додаткового вивчення, що зумовлює актуальність статті. Зокрема, це питання щодо: передумов початку медичної реформи у РП; періодизації СОЗ у польській державі; результатів та наслідків медичної реформи у РП тощо.

ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ СТАТТІ

З огляду на зазначене, головна ідея статті полягає генезизу медичної реформи у РП у контексті євроінтеграції, визначенні її головних результатів та переваг.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Поступове відхилення якості СОЗ у РП від рівня розвинених західноєвропейських держав наприкінці 80-х років спонукало до рішучих дій та планування поступових реформ. Ситуація ускладнювалась низьким рівнем доходів населення країни, що знижувало доступність лікарських засобів та якісного медичного обслуговування загалом. Іншими критичними факторами були: поширення інфекційних захворювань, нездорове харчування та вживання алкоголю та тютюнових виробів. Необхідно зазначити, що до того, як впровадити проєкт реформ, він був винесений на громадське обговорення. Вказане є досить знаковим, адже залучення громадськості дозволило отримати загальнонаціональну підтримку медичної реформи, що призвело до більш ефективного і швидкого її впровадження [3]. Відтак у зв'язку з великою кількістю завдань медичну реформу було впроваджено відразу після початку таких важливих суспільних реформ: політичної, судової, адміністративної, муніципальної, економічної тощо. Саме у 1997 р. у польському парламенті (Сеймі) було ухвалено основні положення реформи охорони здоров'я, початок реалізації якої — 1 січня 1999 р. [5].

Першим кроком реформування варто вважати створення нової інституції — Каси хворих, які мали б нагромаджувати внески від загалу працевлаштованих польських громадян та їх родин, за рахунок яких варто здійснювати сплату коштів за використані (спожиті) ними медичні послуги від сімейного лікаря чи певного медичного закладу [7, с. 229].

Другим кроком реформування СОЗ РП стало те, що внески на страхування здоров'я стали частиною податку. Вказане забезпечувало відсутність додаткової сплати коштів або збільшення податків. Визначена ча-

стина податку автоматично перераховувалася до обраної громадянином Каси хворих. Вказаний внесок становить 7,5% прибутку (тобто з тієї суми коштів від якої працівник сплачує податок з власного доходу). Спочатку вказана сума коштів ставала частиною бюджету, який розподілявся на різні витрати, не обов'язково на охорону здоров'я. Тепер внесок відраховується на рахунок Кас хворих, які не підпорядковані урядовим адміністраціям. Внесок на охорону здоров'я став обов'язковим для всіх працюючих громадян польської держави. Таким чином, застрахований суб'єкт отримав право на користування (споживання) медичними послугами.

Третім кроком реформування, на якому слід зауважити, стало запровадження ринкових важелів до формування їх не тільки споживчої вартості, але й грошової вартості. Фактично вказане посприяло знищенню "чорного ринку" медичних послуг. Отримання та експлуатація медичними закладами найкращого технічного чи медичного обладнання перестало залежати від привілейованих позицій керівництва лікарні у відносинах з адміністраціями громад, представниками певних політичних партій або приватних товариських зав'язків. Водночас при порівнянні вартості послуг, почали діяти механізми конкуренції і боротьби за клієнта. Тобто почав впроваджуватися клієнторієнтований підхід у СОЗ РП [7, с. 232].

Кожна застрахована особа, відповідно кожен працевлаштований польський громадянин, отримав гарантію сплати коштів, необхідних для власного лікування і профілактики медичних послуг за рахунок фонду Каси хворих.

Вищезгадані початкові результати реформування СОЗ призвели до позитивних зрушень: значно зменшилося споживання ліків, вивільнилися місця в лікарнях у зв'язку зі скороченням (ліквідацією) низки певних медичних процедур. Серед негативних зрушень — надлишок працівників медичного сектору.

Правові засади, які забезпечили впровадження реформи СОЗ РП грунтувалися на Законі про заклади охорони здоров'я (1991 р.), Законі про загальне страхування здоров'я (1997 р.) та Законі про охорону здоров'я (1999 р.) [1, с. 20].

Зокрема, Законом про охорону здоров'я встановлено перелік медичних послуг, які не надаються за рахунок обов'язкового медичного страхування. До них віднесено послуги, спосіб фінансування яких, окреслено спеціальними законами (наприклад, послуги служби медицини праці); надання медичних висновків про здатність керувати механічними транспортними засобами та інших медичних висновків і довідок, які видаються за бажанням застрахованого, якщо необхідність їх видачі не пов'язана з подальшим лікуванням, реабілітацією, втратою працездатності, продовженням навчання учнів та студентів, вирішенням питань щодо призначення соціальної допомоги та соціального догляду тощо; деякі види стоматологічних послуг. Вказані послуги у порядку, що встановлений відповідними документами, фінансуються за рахунок власних коштів пацієнтів, за рахунок державного бюджету або інших, визначених нормативно-правовими актами, коштів [1, с. 20].

Майже 99 % усіх закладів охорони здоров'я у РП є громадськими закладами, і підпорядковані органам територіального самоврядування. Міністерство охорони здоров'я має у своєму безпосередньому підпорядкуванні лише близько 30 установ на загальнодержавному рівні. За рахунок бюджету воєводств фінансується система державної санітарно-епідеміологічної служби, яка перебуває у підпорядкуванні державних адміністрацій воєводств та повітів. Також Міністерство охорони здоров'я за рахунок державного бюджету повністю або частково фінансує високо-спеціалізовані медичні послуги, зокрема хірургічні втручання на серці та судинах, трансплантацію органів тощо. Контракти на надання цих послуг укладаються безпосередньо Міністерством охорони здоров'я з відповідними медичними закладами, що можуть забезпечити якісне здійснення відповідних втручань. Відшкодування вартості решти медичних послуг забезпечується за рахунок обов'язкового медичного страхування. Через систему обов'язкового медичного страхування покривається й вартість ліків, ортопедичних виробів та пристосувань (частково або повністю у визначених законом випадках), а також деяких профілактичних послуг, зокрема деяких профілактичних щеплень, спрямованих на імунопрофілактику інфекційних хвороб [4, с. 228].

Забезпечення ліками осіб, застрахованих у межах обов'язкового медичного страхування, відбувається у двох напрямах. Лікарні, які мають контракт з Касою хворих, забезпечують пацієнтів ліками безкоштовно, тобто, вартість ліків є складовою вартості медичних послуг, які оплачуються Касою хворих. Лікарі, які працюють у громадських амбулаторіях або мають приватний контракт з Касою хворих чи уповноважені Касою хворих видавати рецепти на життєво необхідні (основні) ліки, перелік яких визначений спеціальним розпорядженням Міністра охорони здоров'я. За ці ліки, а також за прописані лікарем екстемпоральні ліки, застраховані особи вносять аптеці так звану договірну оплату. Згідно з Законом про обов'язкове медичне страхування, ця оплата не може перевищувати 0,5 % розміру офіційно встановленого розміру мінімальної заробітної платні для життєво необхідних (основних) лікарських засобів (понад 110 найменувань) та 1,5 % мінімальної заробітної платні у випадку придбання рецептурних ліків. При цьому, якщо ціна таких ліків є нижчою, ніж розмір договірної оплати (тобто 0,5 % або 1,5 % розміру мінімальної заробітної платні відповідно), застрахований сплачує повну вартість. За ліки, які належать до переліку допоміжних, застраховані особи вносять часткову оплату у розмірі 30 % (понад 80 найменувань) чи 50% (понад 130 найменувань) вартості (ліміту ціни) [9].

Важливо наголосити, що основною складовою СОЗ РП традиційно є лікарні. У 2016 р. майже 50 % коштів Національного фонду охорони здоров'я (НФОЗ), головною функцією якого є розподіл кошти платників податків на потреби охорони здоров'я, було витрачено на послуги стаціонарної допомоги, в той час лише 13% та 8% їх спрямовано на первинну та амбулаторну допомогу відповідно. Загалом частка лікарняних витрат у

бюджеті НФОЗ поступово зростала з 47,6 до 49,7% у 2010 р. та 2018 р. [9].

Акцентуємо, що ідея створення НФОЗ РП полягала у розмежуванні чітких відмінностей між державними й приватними постачальниками медичних послуг. Перше офіційне оголошення ідеї "лікарняної мережі" було представлене в липні 2016 р. МОЗ РП представило документ "Національна служба охорони здоров'я — стратегія змін у системі охорони здоров'я у РП на період 2016—2018 рр.". Цей документ мав досить загальний характер і містив шість пріоритетних напрямів планового реформування польської СОЗ.

Зазначимо, що НФОЗ розподіляє гроші між воєводствами на основі алгоритму, що враховує чисельність та особливості населення. Представництво НФОЗ у кожному воєводстві підписує на конкурсній основі контракти із провайдерами медичних послуг, тобто лікарями, лікарнями і клініками. Лікарі первинної ланки отримують плату за кількість пацієнтів, а вторинної ланки діагностики — за надані послуги.

Щодо структури медичних послуг, то РП має високі показники госпіталізації громадян з хронічними хворобами (наприклад, бронхіальної астми та хронічного обструктивного захворювання легень) і внаслідок цього — один з найвищих рівнів госпіталізацій у ЄС, яких можна було б уникнути (подібна ситуація в Україні). До жовтня 2017 р. (до часу впровадження реформи "лікарняна мережа") НФОЗ купував лікарняні послуги щорічно — відбувалася процедура укладання контрактів, яка мала форму конкурсних торгів або (зрідка) переговорів. Договір (угода), підписаний (підписана) з державою на значну суму, ставав (ставала) головним визначальним фактором надходження коштів до лікарень. Надання медичних послуг, що перевищували договірну вартість і виправдано надані за умови настання "невідкладного стану", були незаперечною підставою вимагати перерахування додаткових коштів (у тому числі і через судові позови), що (без перебільшення) було звичайною практикою отримання коштів. Залежно від власних фінансових можливостей лікарні мали заборгованість, яка перманентно утворювалася, зазвичай частково або повністю покривала створений дефіцит коштів за рахунок відтермінованих платежів. Однак більшість лікувальних державних закладів стикалися зі значними фінансовими проблемами, передусім внаслідок значної поточної заборгованості при сплаті власних платежів. Така ситуація створювала не лише суто медичну проблему, а й була фактором соціально-політичного напруження [6].

Власне, ідея про впровадження "лікарняної мережі" вперше згадувалася представниками МОЗ РП ще у 2006 р. і передбачала формування національної мережі лікарень з основною метою — коригування організаційної структури лікарняного сектору для забезпечення потреб населення у діагностичних та лікувальних заходах відповідно до епідеміологічних та демографічних потреб [1, с. 20].

Таким чином, лікарні, що входять до складу мережі, отримали гарантований доступ до державного фінансування на засадах формування загального бюджету та на принципі комплексного розгляду із визначеним періодом фінансування (замість фінансування страхового випадку, як практикувалося раніше (на зразок "гроші надходять за пацієнтом").

Мережа охоплює лише заздалегідь визначені види спеціалізованої допомоги — зазначені типи лікарняних палат/амбулаторій. Таким чином, у деяких лікарнях окремі відділення та амбулаторії можуть бути включені до мережі, а інші можуть укладати контракти на незмінних принципах — поза мережею. Завдяки реформі була запроваджена система базового надання лікарняних послуг у лікарнях, які за рівнем допомоги (спеціалізації) були віднесені до семи груп/рівнів (три основні та чотири спеціалізовані).

Важливим здобутком польського досвіду реформування СОЗ стало запровадження системи, так званих, діагностичних груп (Diagnosis-related groups, DRG), основне призначення яких фіксувати, з яких причин пацієнт потрапив до лікарні, як пройшов обстеження, скільки часу і як якісно про лікування і з якими результатами виписався з медичного закладу. Таким чином, на основі вищезазначеного можна виокремити наступні етапи періодизації системи охорони здоров'я (СОЗ) в РП: 1) 1991—1997 рр. — формування правових засад для впровадження медичної реформи; 2) 1994—1996 рр. — створення реєстру медичних послуг та запровадження книжок медичних послуг у кожному закладі охорони здоров'я; 3) 1995—2004 рр. — розробка та впровадження карти пацієнта на засадах імплементації Декларації прав пацієнта за рекомендацією ВООЗ в медичну галузь РП; 4) 1999—2001 рр. — формування нової інституції — Кас хворих, запровадження страхової медицини, створення ланки первинної медичної допомоги, функціонування інституту сімейного лікаря; 5) 2006—2016 рр. — реалізація державного проєкту "лікарняна мережа" та створення системи спеціалізованої медичної допомоги (вторинної ланки СОЗ); 6) 2009—2010 рр. — побудова системи діагностичних груп (системи фіксації особи пацієнта, його діагнозу захворювання та протоколів лікування); 7) 2010—2011 рр. — стандартизація та переведення в цифровий формат баз даних про пацієнтів, закупівлю ліків, роботу аптек тощо; 8) 2015—2016 рр. — створення Національного Фоду охорони здоров'я, інтеграція служб охорони здоров'я за принципом "агенства охорони здоров'я". Особливістю вказаної періодизації реформування СОЗ РП є те, що сукупність представлених етапів варто розглядати, як цілісну систему етапізації. Тобто кожний етап включає проведення заходів реформування, які не завершувалися на певному етапі, а являлися передумовою для початку наступного.

Відтак перевагами досвіду РП у реформуванні СОЗ в умовах інкорпорування до ЄС можна визначити такі: покращення доступності медичних послуг; зростання ролі лікарів у СОЗ, ефективне функціонування інституту сімейного лікаря; дотримання права вибору громадянином лікаря та медичного закладу для подальшого лікування; ліквідація черг пацієнтів; розвиток опікунських послуг; запровадження в системі медичних послуг відкритості інформації; ліквідація фінансової заборгованості медичних установ; функціонування системи фінансової компенсації ліків; створення карт пацієнтів тощо.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Загалом варто зауважити, що РП пройшла довгий та тернистий шлях позбавлення радянської спадщини у СОЗ та побудови більш сучасної та ефективної її моделі у контексты євроінтеграції. Досвід РП є гарним кейсом для натхнення інших держав, зокрема України на втілення якісних змін і позбавлення помилок, які свого часу здійснила РП. Таким чином, зазначимо, що реформа СОЗ у РП мала на меті — покращення рівня медичного обслуговування у суспільстві шляхом: надання застрахованому громадянину та його родині кваліфікованої, доброзичливої опіки лікаря та якісних медичних послуг; доступ до спеціалізованого медичного обслуговування; впровадження чіткої, раціональної і ефективної системи фінансування закладів охорони здоров'я.

Література:

1. Дорошенко О.О., Шевченко М.В. Аналіз міжнародного досвіду фінансування вторинної медичної допомоги. Економіка і право охорони здоров'я. 2017. № 1. С.16—23.

2. Закаль Ю. Про охорону психічного здоров'я в Республіці Польща. Вестник ассоциации психиатров Украины. 2011. № 2. URL: http://www.mif-ua.com/archive/article/27208 (Accessed 1 Jun 2021).

3. Кувіта К. Реформи охорони здоров'я у Польщі.. URL: http://bhfoundation.com.ua/image/data/file/doc/639x2.doc (Accessed 1 Jun 2021).

4. Кутзин Джозеф. Реформы финансирования здравоохранения. Опыт стран с переходной экономикой, Практическая медицина. Москва, 2004. Россия. 463 с.

5. Майданенко Н.В. Реформування системи охорони здоров'я України: досвід Литовської Республіки. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=-com_content&view=article&id=752:reformuvannya-sistemi-okhoroni-zdorov-ya&catid=8&Itemid=350 (Accessed 2 Jun 2021).

6. Осадчий О.І. Медична реформа в Польщі: послідовні кроки. URL: https://www.umj.com.ua/article/174561/medichna-reforma-v-polshhi-poslidovni-kroki (Accessed 2 Jun 2021).

7. Радиш Я.Ф. Державна політика у сфері охорони здоров'я: колективна монографія. НАДУ. Київ. 2013 Україна. 396 с.

8. Dubas-Jakobczyka K., Kowalska-Bobko I., Sowadaa C. The 2017 reform of the hospital sector in Poland — The challenge of consistent design. Health Policy, 2019, vol. 123 (6). Pp. 538—543.

9. Polish Know Foundanion. URL: http: www.knowhow.org.pl (Accessed 2 Jun 2021).

References:

1. Doroshenko, O.O. and Shevchenko, M.V. (2017), "Analysis of international experience in financing secondary health care", Ekonomika i pravo okhorony zdorov'ia, vol. 1, pp.16—23.

2. Zakal', Yu. (2011), "On mental health care in the Republic of Poland", Vestnyk assotsyatsyy psykhyatrov Ukrayny, vol 2, available at: http://www.mif-ua.com/archive/article/27208 (Accessed 1 Jun 2021).

3. Kuvita, K. (2013), "Health care reforms in Poland", available at: http://bhfoundation.com.ua/image/data/file/doc/639x2.doc (Accessed 1 Jun 2021).

4. Kutzyn, Dz. (2004), Reformy fynansyrovanyia zdravookhranenyia. Opyt stran s perekhodnoj ekonomykoj [Reforms of health financing. Experience of countries with economies in transition], Praktycheskaia medytsyna, Moscow, Russia.

5. Majdanenko, N.V. (2014), "Reforming the health care system of Ukraine: the experience of the Republic of Lithuania", available at: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=-752:reformuvannya-sistemi-okhoroni-zdorov-ya&catid=-8&Itemid=350 (Accessed 2 Jun 2021).

6. Osadchyj, O.I. (2020), "Medical reform in Poland: successive steps", available at: https://www.umj.com.-ua/article/174561/medichna-reforma-v-polshhi-poslidovni-kroki (Accessed 2 Jun 2021).

7. Radysh, Ya.F. (2013), Derzhavna polityka u sferi okhorony zdorov'ia [State policy in the field of health care], NADU, Kyiv, Ukraine.

8. Dubas-Jakobczyka, K. Kowalska-Bobko, I. and Sowadaa, C. (2019), "The 2017 reform of the hospital sector in Poland — The challenge of consistent design", Health Policy, vol. 123 (6), pp. 538—543.

9. Polish Know Foundanion (2021), available at: http:www.knowhow.org.pl (Accessed 2 Jun 2021).

Стаття надійшла до редакції 11.06.2021 р.

www. dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України з питань ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ (Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

УДК 351.86: 355.1

О. Ф. Сальнікова,
д. держ. упр., старший науковий співробітник, начальник навчально-наукового центру стратегічних комунікацій у сфері забезпечення національної безпеки та оборони, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-7190-6091
В. С. Артамощенко,
к. військ. н., доцент, докторант науково-методичного центру організації наукової та науково-технічної діяльності Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-7734-4210

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.12.67

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ

O. Salnikova,
Doctor of Sciences in Public Administration, Senior Researcher, Chief of the educational and research center of strategic communications in the sphere of national security and defense, National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Kyiv
V. Artamoshchenko,
PhD in Military Science, Associate Professor, Doctoral candidate of the scientific-methodical center of organization of scientific and scientific-technical activity, National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Kyiv

THEORETICAL ASPECTS OF PUBLIC ADMINISTRATION OF THE MILITARY EDUCATION SYSTEM

У статті проведено аналіз пріоритетів забезпечення національної безпеки України, цілей реалізації державної політики у воєнній сфері та сфері оборони, завдань розвитку та нарощування спроможностей сил оборони, стратегічних цілей реформ у секторі оборони та завдання розвитку системи військової освіти для підготовки кадрів сил оборони. На підставі аналізу сучасних наукових поглядів щодо розвитку військової освіти узагальнено стратегічне бачення кінцевої мети розвитку системи військової освіти.

Деталізовано складові елементи системи військової освіти як складової системи освіти держави та узагальнено поняття — "військова освіта". Підкреслено, що розвиток системи військової освіти полягає у комплексних змінах її складових, а управління змінами у сфері військової освіти у сфері військової освіти входить до сфери інтересів науки державне управління, зокрема в частині державного регулювання.

The article analyzes the priorities of national security of Ukraine, goals of state policy in the military and defense spheres, tasks of development and capacity building of the defense forces, strategic goals of reforms in the defense sector and the tasks of developing the military education system.

The strategy of military security of Ukraine sets the task on developing the military education system, implementation of educational programs for officers' and sergeants' training basing on combat experience, training methods, principles and standards of NATO.

The strategic vision of the ultimate goal of the military education system development is generalized based on the analysis of modern scientific views on the military education development.

Emphasis is placed on the fact that the education system functions in conditions of aggression by the Russian Federation. It is considered that the education functions in the context of the Euro-Atlantic vector of development of Ukraine military security system.

Therefore, on the one hand, systemic changes in military education should meet the training needs of defense forces to perform national defense tasks and, on the other — should be refocused on new norms, principles and standards adopted in NATO member states.

The system development will be done through legislative regulation of changes, management of changes in the content of training, financial and economic support, motivation of citizens to perform

military service, etc. All above-mentioned are mechanisms for the state to manage the military education system in future.

The authors described the elements of the military education system in details as a component of the state education system and generalized the concept of "military education". The authors emphasize that the development of the military education system consists in complex changes of its components, and management of changes in the field of military education is a state management of the military education system.

Further research is aimed at forming a method for assessing the joint capabilities of the military education system and substantiating the mechanisms of public administration of its development.

Ключові слова: військова освіта, система військової освіти, сили оборони, державне управління.
Key words: military education, military education system, defence forces, public administration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ АБО ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Продовження Російською Федерацією (РФ) агресії проти України, ведення гібридної війни, яка полягає у системному застосуванні політичних, економічних, інформаційно-психологічних, кібернетичних та воєнних засобів для відновлення свого впливу на Україну є ключовою загрозою національній безпеці та національним інтересам України [1].

Пріоритетами забезпечення національної безпеки України є відстоювання незалежності і державного суверенітету, відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України, європейська та євроатлантична інтеграція [1].

Стратегією воєнної безпеки України (СВБ) визначено цілі реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва [2]. Однією з цілей СВБ є наявний професійний особовий склад Збройних Сил України (ЗСУ) та інших складових сил оборони. Завдання оборони держави, зумовлює на розвиток та нарощування спроможностей сил оборони, у тому числі, за нормами, принципами і стандартами НАТО та стає невід'ємною умовою забезпечення вказаних пріоритетів.

Річною національною програмою під егідою Комісії Україна — НАТО на 2021 рік визначено стратегічну мету реформ у секторі оборони "професіоналізація сил оборони та створення необхідного військового резерву" та завдання "забезпечення централізованої підготовки особового складу сил оборони оперативного рівня" (до 2025 року) [3].

Законом України "Про національну безпеку" Міністерству оборони України визначено завдання щодо організації в силах оборони заходів оборонного планування та формування засад військової кадрової політики у сфері оборони [4]. Отже, Міністерство оборони України є головним органом у силах оборони, яке формуватиме політику підготовки кадрів для виконання визначених законодавством завдань.

Завдання підготовки військових кадрів сил оборони виконується у системі військової освіти (СВО), яка є складовою системи освіти держави.

Розвиток систем військової освіти та підготовки особового складу для сил оборони, запровадження освітньо-професійних програм підготовки офіцерського, сержантського та старшинського складу з використанням досвіду бойових дій, методики підготовки, принципів і стандартів НАТО також окреслено у СВБ, як одне з ключових завдань [2].

Таким чином, СВО постійно перебуває у полі зору керівництва держави.

Сьогодні військова освіта функціонує в умовах агресії з боку РФ та євроатлантичного вектору розвитку системи воєнної безпеки. Системні зміни, з одного боку мають задовольнити потреби у підготовці військових кадрів для всіх складових сектору безпеки і оборони для виконання завдань оборони держави, з іншого — бути перенацілені на нові норми, принципи та стандарти, прийняті у державах-членах НАТО.

Впровадження змін та розвиток системи відбуватиметься насамперед через нормативно-правове регулювання змін, управління змінами системи, змінами у підготовці кадрів, фінансово-економічного забезпечення, мотивації громадян до проходження військової служби тощо. Все це є механізмами, за якими з боку держави здійснюватиметься управління СВО для її розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЦІЄЇ ПРОБЛЕМИ

Питанню розвитку військової освіти в останні роки присвячено достатню кількість досліджень та публікацій в Україні та за її межами.

Автор Полторак С.Т. окреслює перспективи розвитку СВО з урахуванням курсу України на інтеграцію в європейський та євроатлантичний політичний, економічний, безпековий, правовий простори [5].

Політика професійної військової освіти США [6] надає континуум підготовки офіцера за військовими званнями, кваліфікаційними рівнями, курсами на кожному рівні воєнних дій.

Візією майбутнього офіцера армії США є офіцер — талант, спроможний досягти інтелектуальної переваги над противниками, володіючи навичками практичного та критичного мислення [7]. Ключовим компонентом континууму навчання є вироблення "розумових звичок"

для поліпшення та оптимізації інтелектуальної діяльності на відповідній посаді, встановленого рівня (військового звання) у потрібний час [8].

Автори Артамощенко В.С. та Фаворська О.Ю. обґрунтовують підхід до управління змінами щодо розвитку СВО на засадах програмно-проєктного менеджменту, сформульовано мету, базові компоненти, визначено основні завдання й етапи реалізації проєкту розвитку СВО [9].

Науковці Д. Вітер, О. Мітягін досліджують питання розвитку військової освіти в Україні, визначають основні напрями, зміст та перспективи її реформування з урахуванням досвіду держав-членів НАТО [10].

Автори Сиротенко А.М. та Артамощенко В.С. обґрунтовують спроможність досягнення сумісності військової освіти на засадах забезпечення якості за національними вимогами та доктринами НАТО [11].

Отже, узагальненням сучасних наукових поглядів є стратегічне бачення кінцевої мети розвитку СВО, тобто системи з новими ознаками, якостями та спроможностями для забезпечення підготовки військових кадрів сил оборони.

У ряді досліджень СВО розглядається з позиції теорії державного управління.

Науковець Полторак С.Т. розглядає механізми державного управління професійною підготовкою кадрів в системі вищої військової освіти України [12, с. 153—236], уточнює поняття "уніфікація системи управління професійною підготовкою кадрів" визначає характеристики системи державного управління системою вищої військової освіти в Україні, розкриває сучасний інструментарій управління якістю у сфері професійної підготовки кадрів ЗСУ, аналізує інституційно-організаційний механізм державного управління у сфері професійної підготовки кадрів Збройних сил України, окреслює шляхи удосконалення нормативно-правових механізмів державного управління вищою військовою освітою України.

Автор Устименко О.В. [13] на засадах діяльності воєнної організації держави 2010—2012 рр. формує модель системи вищої військової освіти як об'єкту державного управління, досліджує механізми державного управління СВО (організаційний, ресурсний, мотиваційний, правовий та політичний), надає, актуальні на той період, пропозиції щодо їх удосконалення.

Автор Гикало Ю.В. [14] під механізмом державного управління в сфері військової освіти автор розуміє один з елементів загальної системи державного управління, що включає економічні, мотиваційні, організаційні і правові засоби цілеспрямованого впливу державних органів влади на освітню систему професійної підготовки здобувачів вищої освіти.

Наукові досягнення авторів заслуговують поваги, їх результати можуть бути використані у подальших дослідженнях водночас вони обмежуються лише сферою вищої освіти в інтересах ЗСУ, не дають цілісного уявлення процесів розвитку СВО, як складної системи [12, 14], грунтуються на застарілих засадах реалізації державної політики у сфері оборони [13].

Отже, невирішеною частиною проблеми є формулювання теоретичних аспектів державного управління системою військової освіти як складової системи освіти держави та основою підготовки кадрів для сил оборони.

МЕТА СТАТТІ

У статті автори ставлять за мету дослідити теоретичні аспекти державного управління системою військової освіти.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Розглянемо складові елементи системи військової освіти зміст та сформуємо поняття "військова освіта".

Законом України "Про освіту" визначено, що система освіти являє собою сукупність складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними [15].

Існує три види освіти: формальна, неформальна та інформальна, складником системи освіти є спеціалізована освіта одним із її спрямувань є військова освіта [15].

Військова освіта передбачає засвоєння освітньої програми з військової підготовки з метою набуття комплексу професійних компетентностей, формування та розвитку індивідуальних здібностей особи і поглибленого оволодіння військовою спеціалізацією. Військова підготовка включає: допризовну підготовку, підготовку осіб за військово-технічними та військово-медичними спеціальностями, військово-професійну підготовка осіб рядового, сержантського (старшинського) складу, підготовка осіб офіцерського складу.

Підготовка рядового, сержантського (старшинського) та офіцерського складу здійснюється на основі різних складників та рівнів освіти, а підготовка офіцерського складу передбачає ще й здобуття відповідних рівнів військової освіти. На сьогодні рівнями військової освіти є тактичний, оперативно-тактичний або оперативно-стратегічний, які трансформуються у тактичний, оперативний та стратегічний [5; 8].

Отже, "військова освіта" — це спеціалізована освіта військового спрямування щодо засвоєння освітніх програм з військової підготовки у межах формальної (неформальної, інформальної) освіти, яка здійснюється одночасно із здобуттям відповідних рівнів та ступенів освіти або на основі вже здобутої повної загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої чи вищої освіти.

Кваліфікація — визнана уповноваженим суб'єктом та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей (результатів навчання). Освітня кваліфікація встановлюється на підставі стандарту освіти, професійна кваліфікація дозволяє виконувати певний вид роботи або здійснювати професійну діяльність.

Ліцензійні умови є переліком вимог до юридичної або фізичної особи щодо спроможності надавати освітні послуги на певному рівні освіти.

До закладів спеціалізованої освіти військового профілю належать вищі військові навчальні заклади, військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти [16], заклади фахової передвищої військової освіти [17], військовий (військово-морський) ліцеї [18].

До учасників освітнього процесу у сфері військової освіти є здобувачі освіти (ліцеїсти, курсанти, студенти, слухачі, ад'юнкти); педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники; батьки здобувачів освіти; фізичні особи, які провадять освітню діяльність; інші особи, залучені до освітнього процесу (практики, роботодавці, замовники на підготовку військових кадрів).

До органів управління у сфері військової освіти належать Кабінет Міністрів України; центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки; центральний орган виконавчої влади із забезпечення якості освіти; постійно діючий колегіальний орган у сфері забезпечення якості вищої освіти; державні органи, яким підпорядковані заклади освіти [15].

До державних органів, яким підпорядковані заклади спеціалізованої освіти військового профілю слід віднести органи управління сектору безпеки і оборони: Міністерство оборони України, Державна спеціальна служба транспорту, Національна гвардія України, Державна прикордонна служба України, Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, розвідувальні органи України [4].

Нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність у сфері військової освіти є закони України, у тому числі, щодо проходження військової служби, акти Президента України, акти Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти відповідних органів управління сектору безпеки і оборони.

Таким чином, система військової освіти є складовою системи освіти держави, яка спрямована на підготовку військових кадрів сектору безпеки і оборони для виконання завдань оборони держави. Розвиток СВО являє собою процес комплексних змін елементів системи та системи загалом.

З огляду на те, що державне управління є діяльністю держави (органів державної влади), спрямованою на створення умов для якнайповнішої реалізації функцій держави, основних прав і свобод громадян, узгодження різноманітних груп інтересів у суспільстві та між державою і суспільством, забезпечення суспільного розвитку відповідними ресурсами [19, с.157], можна стверджувати, що управління змінами у сфері військової освіти входить до сфери інтересів науки державне управлінням, зокрема в частині державного регулювання.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, розвиток системи військової освіти полягає у комплексних змінах її складових та системи в цілому з метою набуття нових ознак, якостей та спроможностей, а управління змінами у сфері військової освіти входить до сфери інтересів науки державне управління, зокрема в частині державного регулювання.

Напрямом подальших досліджень є формування методу оцінювання спільних спроможностей СВО та обгрунтування механізмів державного управління розвитку СВО.

Література:

1. "Про Стратегію національної безпеки України". Указ Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n7

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року "Про Стратегію воєнної безпеки України". Указ Президента України № 121/2021 від 25 березня 2021 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n2

3. "Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна — НАТО на 2021 рік". Указ Президента України № 189/2020 від 11 травня 2021 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/189/2021#Text

4. "Про національну безпеку України". Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19

5. Полторак С.Т. Трансформація системи військової освіти України на шляху до досягнення стандартів НАТО / С.Т. Полторак // Наука і оборона. — 2018. — №2. — С. 3—10.

6. Officer Joint Professional Military Education Policy / Chairman of the Joint Chiefs of Staff Instruction. 15 May. 2020. URL: https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/education/cjcsi_1800_01f.pdf?ver=-2020-05-15-102430-580

7. Developing Today's Joint Officers for Tomorrow's Ways of War. / The Joint Chiefs of Staff Vision and Guidance for Professional Military Education & Talent Management. 1 May 2020. URL: https://www.jcs.mil/Portals /36/Documents/Doctrine/education/jcs_-pme_tm_vision.pdf?ver=2020-05-15-102429-817

8. Jack D. Kem, William E. Bassett. The Right Education and Training at the Right Time // Journal of Military Learning. April (2018). P. 3—16. URL: https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/journal-of-military-learning/Archives/KEM-Right-education-a.pdf

8. Артамощенко В.С., Фаворська О.Ю. Управління змінами щодо розвитку системи військової освіти на засадах програмно-проєктного менеджменту // Наука і оборона. — К.: НУОУ, 2019. — №3. — С. 40—44.

10. Вітер Д., Мітягін О. Професіоналізація військової освіти в Україні: головні напрямки, зміст та перспективи // Військова освіта: Збірник наукових праць НУОУ: Київ, 2020. № 1 (41). С. 81—90.

11. Сиротенко А.М., Артамощенко В.С. Набуття сумісності військової освіти і підготовки кадрів сил оборони на засадах якості. Національні вимоги і стандарти НАТО // Наука і оборона. — К.: НУОУ, 2021. — № 1. — С. 48—53.

12. Полторак С.Т. Уніфікація механізмів державного управління реформуванням збройних сил України в умовах трансформаційного суспільства: дис. доктора наук з державного управління: 25.00.02 / Полторак Степан Тимофійович. — Харків: НУЦЗУ, 2018. — 450 с.

13. Устименко О.В. Механізми державного управління системою військової освіти України: автореф. дис.

кандидата наук з державного управління: 25.00.02 / О.В. Устименко. — К.: НАДУ, 2012. — 23 с.

14. Гикало Ю.В. Механізми державного управління у сфері військової освіти // Економіка та держава. Серія: Державне управління. — К.: Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, 2019. — № 3 (11), С. 14—19. URL: http://journal.ipk.edu.ua/index.php/ED/article/view/35

15. "Про освіту". Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

16. "Про вищу освіту". Закон України. // База даних "Законодавство України" / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18

17. "Про фахову передвищу освіту". Закон України. // База даних "Законодавство України" / Верховна Рада України. — URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text

18. "Про затвердження Положення про військовий (військово-морський) ліцей". Постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2003 р. № 1087 // База даних "Законодавство України" / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-2003-%D0%BF#Text

19. Енциклопедія державного управління: Т. 1: Теорія державного управління / В.М. Князєв, І.В. Розпутенко та ін. — К.: НАДУ, 2011. — 748 с. URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Encycloped_vydanniy/902a288d-d8fc-42de-b917-9ebd85e716cb.pdf

References:

1. President of Ukraine (2020), Decree "On the national security strategy of Ukraine", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n7 (Accessed 15 June 2021).

2. President of Ukraine (2020), Decree "On the Military Security Strategy of Ukraine", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n2 (Accessed 15 June 2021).

3. President of Ukraine (2020), Decree "On the Annual National Program under the leadership of the NATO-Ukraine Commission for 2020", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203/2020 (Accessed 15 June 2021).

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On the national security of Ukraine", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19 (Accessed 15 June 2021).

5. Poltorak, S.T. (2018), "Transformation of Ukraine's military education system on the way to achieving NATO standards", Science and defense, vol. 2, pp. 3—10.

6. Officer Joint Professional Military Education Policy (2020), "Chairman of the Joint Chiefs of Staff Instruction", available at: https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/education/cjcsi_1800_01f.pdf?ver=-2020-05-15-102430-580 (Accessed 15 June 2021).

7. Joint Chiefs of Staff (2020), "Developing Today's Joint Officers for Tomorrow's Ways of War. The Joint Chiefs of Staff Vision and Guidance for Professional Military Education & Talent Management", available at: https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/ education/jcs_pme_tm_vision.pdf?ver=2020-05-15-102429-817 (Accessed 15 June 2021).

8. Kem, J. D. and Bassett, W. E. (2018), "The Right Education and Training at the Right Time", Journal of Military Learning, available at: https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/journal-of-military-learning/Archives/KEM-Right-education-a.pdf (Accessed 15 June 2021).

9. Artamoshchenko, V.S. and Favorska, O.U. (2019), "Management of changes in the development of the military education system based on program and project management", Science and defense, vol. 2. pp. 40—44.

10. Viter, D. and Mitiahin, O. (2020), "Professionalization of military education in Ukraine: main directions, content and prospects", Viiskova osvita: Zbirnyk naukovykh prats of the National Defense University of Ukraine, vol. 1. pp. 81—90.

11. Syrotenko, A.M. and Artamoshchenko, V.S. (2021), "Achievement of interoperability of military education and training of defence forces on the basis of quality. National requirements and NATO standards", Science and defence, vol. 1, pp. 48—53.

12. Poltorak, S.T. (2018), "Unification of mechanisms of public administration of reforming the armed forces of Ukraine in a transformational society", Abstract of dissertation of the science doctor, Public Administration, National University of civil defence of Ukraine, Kharkiv, Ukraine.

13. Ustymenko, O.V. (2012), "Mechanisms of Public Administration of the military education system of Ukraine", Ph.D. Thesis, Public Administration, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

14. Hykalo, Yu.V. (2019), Mechanisms of public administration in the field of military education, Ekonomika ta derzhava. Seriia: Derzhavne upravlinnia, [Online], vol. 3, available at: http://journal.ipk.edu.ua/index.php/ED/article/view/35 (Accessed 15 June 2021).

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "On the education", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (Accessed 15 June 2021).

16. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On the higher education", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (Accessed 15 June 2021).

17. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Law of Ukraine "On the professional higher education", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text (Accessed 15 June 2021).

18. Cabinet of Ministers of Ukraine (2003), Resolution "On approval of the Regulations on the military (naval) lyceum", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-2003-%D0%BF#Text (Accessed 15 June 2021).

19. Kniaziev, V.M. and Rozputenko, I.V. (2011), "Encyclopedia of Public Administration: Vol. 1: Theory of Public Administration", [Online], National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine, available at: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Encycloped_vydanniy/902a288d-d8fc-42de-b917-9ebd85e716cb.pdf (Accessed 15 June 2021).

Стаття надійшла до редакції 21.06.2021 р.

УДК 35.075:004

С. А. Чукут,
д. держ. упр., професор, професор кафедри теорії та практики управління,
Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ
ORCID ID: 0000-0001-9829-0218
В. О. Яценко,
студентка факультету соціології і права, Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-0445-8540

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.12.72

КОМУНІКАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ТА АДМІНІСТРУВАННІ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

S. Chukut,
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Theory
and Practice of Management, National technical university of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic institute"
V. Yatsenko,
student of the Department of Sociology and Law,
National technical university of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic institute"

COMMUNICATION STRATEGIES IN PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION: FOREIGN AND UKRAINIAN EXPERIENCE

Статтю присвячено дослідженню комунікаційних стратегій в публічному управлінні та пошуку шляхів удосконалення процесів їх реалізації. Розкрито поняття комунікації, комунікаційних стратегій та комунікативної політики. Досліджено феномен комунікаційних стратегій, їх сутність, ознаки та принципи, які складають теоретико-методологічну основу. Відзначено, що комунікаційні стратегії є надзвичайно важливими для органів та організацій, які є суб'єктами публічного управління. Саме вони допомагають визначитися з напрямом діяльності та трансформувати свою основну ідею у ключові повідомлення для кожної аудиторії. Проаналізовані кращі практики формування та реалізації комунікаційних стратегій країн Європи, Північної Америки та Азії. У розвинутих країнах, налагодження та розвиток зв'язків з громадськістю стоїть у пріоритеті, тому що головним завданням держави є задоволення потреб громадян. Ефективна комунікація можлива лише у тому випадку, коли чітко визначені ролі кожної сторони, тому основою для створення чіткого та стабільного діалогу є розробка комунікаційної стратегії. У статті розглянуто досвід Іспанії, а саме проєкт Consul у місті Мадрид, який став проривом у системі механізмів громадянської участі та довів, що брати активну участь у формуванні та прийнятті управлінських рішень можна знаходячись у будь-якій точці світу. Досвід Північної Америки представлено успішною реалізацією комунікаційної стратегії Канади, що концентрує увагу на взаємодії з громадянами. Аналіз кращих практик Азії був здійснений на прикладі комунікаційної стратегії Бангладешу, яку можна назвати зразковою. Попри те, що реалізація відбувається на місцевому рівні, вона містить всі необхідні пункти, які повинні бути в комунікаційній стратегії. Починаючи від правильно сформованої цілі до особливого підходу до кожної цільової аудиторії.

Також у статті здійснено аналіз українського досвіду реалізації комунікативної політики, а також взаємодію суб'єктів публічного управління з громадянами та іншими зацікавленими сторонами. Розглянуто досвід формування та реалізації комунікаційних стратегій, як на державному, так і на місцевому рівні на прикладі Верховної Ради та Мереф'янської міської ради.

The article is devoted to the study of communication strategies in public administration and finding ways to improve the processes of their implementation. The concepts of communication, communication strategies and communication policy are revealed. The phenomenon of communication strategies, their essence, features and principles that form the theoretical and methodological basis are studied. It is noted that communication strategies are extremely important for bodies and organizations that are subjects of public administration. They

help to determine the direction of activity and transform their main idea into key messages for each audience. The best practices of formation and implementation of communication strategies of Europe, North America and Asia are analyzed. In developed countries, the establishment and development of public relations is a priority, because the main task of the state is to meet the needs of citizens. Effective communication is possible only if the roles of each party are clearly defined, so the basis for creating a clear and stable dialogue is the development of a communication strategy. The article examines the experience of Spain, namely the Consul project in Madrid, which was a breakthrough in the system of mechanisms of civic participation and proved that to participate actively in the formation and management decisions can be anywhere in the world. The experience of North America is represented by the successful implementation of Canada's communication strategy, which focuses on interaction with citizens. The analysis of Asian best practices was carried out on the example of Bangladesh's communication strategy, which can be called exemplary. Although the implementation takes place at the local level, it contains all the necessary points that should be in the communication strategy. From a well-formed goal to a special approach to each target audience.

The article also analyzes the Ukrainian experience in implementing communication policy, as well as the interaction of public administration entities with citizens and other stakeholders. The experience of formation and implementation of communication strategies, both at the state and local level, is considered on the example of the Verkhovna Rada and Merefa City Council.

Ключові слова: комунікації, комунікаційна стратегія, стратегічні комунікації, суб'єкти публічного управління, громадськість, публічне управління, зарубіжний досвід, зацікавлені сторони, ефективна взаємодія, комунікативна політика.

Key words: communications, communication strategy, strategic communications, public administration entities, public, public administration, foreign experience, stakeholders, effective interaction, communication policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Налагодження ефективних комунікацій з громадянами та іншими зацікавленими сторонами є однією з основних задач демократичної держави. Це пояснюється тим, що державна політика спрямована на задоволення їхніх потреб та інтересів. Для розбудови партнерських відносин, держава розроблює та застосовує різноманітні форми та способи комунікації. Одним з найефективніших шляхів формування якісної комунікаційної системи є розробка та реалізація комунікаційних стратегій. Актуальність та важливість даної теми полягає в тому, що комунікація є одним з найважливіших елементів взаємодії один з одним, який має прямий вплив на процеси, що відбуваються в державі та поза її межами, тому ця діяльність повинна бути регламентованою та налагодженою за допомогою належним чином розробленої комунікаційної стратегії. Комунікаційна стратегія допомагає визначитися з напрямками діяльності, а також сформувати відповідні повідомлення для кожної з цільових аудиторій. Кожен крок, який прописується в стратегії, надзвичайно важливий для успішного функціонування як суб'єктів публічного управління, так і держави загалом, як "єдиного організму". Феномен комунікаційних стратегій знаходить своє відображення у наукових роботах багатьох вчених та науковців. Серед них слід відзначити праці Бетекке ван Рулера, який, на нашу думку, дав найвлучніше визначення поняття "комунікаційна стратегія": "Комунікаційну стратегію можна розглядати в контексті її застосування як комунікаційного менеджменту. В цьому випадку, комунікаційна стратегія стає як самостійний вид менеджменту, котрий забезпечує роботу системи управління, що дозволяє здійснювати усі можливі операції із інформацією, які приведуть організацію до досягнення позитивних результатів в багатьох показниках її ефективності" [1].

В Україні питання прозорості та довіри до суб'єктів публічного управління з боку громадян та інших стейкхолдерів є актуальним. Це пов'язано як з недостатньою ефективністю побудови ефективних комунікацій органами державної та місцевої влади, так і з порівняно низьким рівнем громадянської участі та недосконалістю комунікаційної системи загалом. Саме тому оптимізація комунікативних механізмів та удосконалення процесів реалізації комунікаційних стратегій сприятиме вирішенню переліченому колу проблем. По-перше, це допоможе структурувати комунікаційну діяльність суб'єктів публічного управління та знайти індивідуальний підхід до кожної цільової аудиторії. По-друге, сприятиме покращенню репутації органів державної та місцевої влади, неурядових організацій та підвищенню довіри з боку громадян, представників бізнесу, партнерів та інших сторін.

Країни з високим рівнем розвитку тривалий час використовують комунікаційні стратегії для налагодження ефективних комунікацій, досягнення взаєморозуміння між державою і громадськістю. Досвід таких країн, як США, Канада, Південна Корея, Іспанія доводить, що в основу якісних комунікацій покладено зворотний зв'язок та партнерські відносини, які дозволяють громадянам бути обізнаними щодо діяльності органів державної та місцевої влади, брати участь у розробці та реалізації управлінських рішень і відповідно нести відповідальність за рішення разом з суб'єктами публічного управління, тим самим відчуваючи причетність до них.

Комунікаційна стратегія є універсальним рішенням проблеми низької активності та ініціативності інститутів громадянського суспільства, а також допомагає донести до громадськості ідею щодо її провідної ролі в ієрархії управління. Комунікативна політика сформована на засадах партнерства, відкритості та прозорості,

дозволяє розкрити сутнісний зміст і призначення комунікацій у суспільстві та державі, а також визначає межі побудови комунікаційних стратегій.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз зарубіжного та українського досвіду розробки та реалізації комунікаційних стратегій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблему розробки та реалізації комунікативної політики, зокрема комунікаційних стратегій та їхній вплив на взаємовідносини з громадськістю та іншими зацікавленими сторонами досліджували різні вчені та науковці. В загальному науковому розумінні комунікаційну стратегію розглядають як системну комунікацію, котра необхідна для того, щоб зорієнтувати організацію на встановлення довгострокових взаємозв'язків із іншою організацією, з метою досягнення базових організаційних цілей [2, с. 23—29]. Зокрема, англійський дослідник Торсон К., стверджує, що комунікаційна стратегія є своєрідним комплексом взаємодії організації з зовнішнім та внутрішнім середовищем. Ця взаємодія направлена на те, щоб організація могла досягнути сприятливих умов для стабільної, прибуткової, ефективної діяльності на ринку. На думку дослідника, комунікаційна стратегія за своєю сутністю завжди є двостороннім процесом: з одного боку, ти взаємодієш із цільовою аудиторією, а з іншого — отримуєш зворотній зв'язок у вигляді інформації про реакцію цих цільових аудиторій. Ці складові дозволяють говорити про те, що комунікаційна стратегія — це передусім система із власною кількістю взаємопов'язаних елементів [3]. Українська дослідниця Побережна М.П. визначає комунікаційну стратегію як комплекс дій, котрі направлені на розвиток організації, підприємства шляхом реалізації поставлених цілей за рахунок обміну інформацією із зовнішнім і внутрішнім середовищем [4]. Все це, на її думку, сприяє створенню позитивного іміджу організації для її цільових аудиторій. Отже, виходячи із вищенаведених тлумачень поняття "комунікаційна стратегія", ми можемо відзначити її важливу роль у забезпеченні функціонування всієї організації.

Як зазначав Бетекке ван Рулер, комунікаційна стратегія може використовуватися у різних сферах діяльності та за різних управлінських ситуацій. Він визначив, що комунікаційна стратегія може використовуватися як: стратегія для поширення рекламної компанії та пропаганди; стратегія для створення діалогу із стейкхолдерами організації; стратегія для створення відповідного інформаційного забезпечення для формування пресрелізів; стратегія для досягнення згоди із навколишнім середовищем та працівниками організації, якщо присутній певний конфлікт інтересів. Також комунікаційну стратегію можна розглядати в контексті її застосування як комунікаційного менеджменту. В цьому випадку комунікаційна стратегія стає самостійним видом менеджменту, котрий забезпечує роботу системи управління, що дозволяє здійснювати усі можливі операції із інформацією, які приведуть організацію до досягнення позитивних результатів у багатьох показниках її ефективності [5].

Слід відзначити, що ці характеристики є типовими для реалізації усіх теоретичних та практичних можливостей комунікаційної стратегії як самостійного явища на практиці. Особливої уваги заслуговує те, що комунікаційна стратегія є чітким та впорядкованим комплексом дій, котрі необхідно виконувати організації для підтримки власного стабільного розвитку і виконання поставлених цілей.

Дослідники виділяють три важливі складові, котрі розкривають сутнісний потенціал комунікаційних стратегій. Ці складові дозволяють комунікаційній стратегії функціонувати у відповідності до сучасних умов функціонування суспільства. Перелік цих складових виглядає так [6, с. 151—156]:

— наявність ринкової стратегії, котра дозволяє проаналізувати інформацію щодо потенційних споживачів, стейкхолдерів, роботу організацій-конкурентів, все це необхідно для правильного позиціонування роботи організації в майбутньому;

— наявність креативної стратегії, необхідність цієї стратегії підтверджується тим, що вона дозволяє створити креативну ідею, котра буде асоціюватися у цільової аудиторії із організацією, це буде сприяти кращому впізнанню організації;

— наявність медійної стратегії, ця стратегія необхідна для того, щоб транслювати інформацію (ключові повідомлення) в рамках комунікаційної стратегії через відповідні інформаційно-рекламні носії до потенційних стейкхолдерів та споживачів.

Саме тому американський дослідник Р. Мінц визначив важливість комунікаційної стратегії, охарактеризувавши її як план, який є основою при комунікації з цільовими аудиторіями, а також є невід'ємним атрибутом функціонування сучасних комерційних та державних організацій, що дозволяє виконувати низку важливих функцій та завдань, котрі направлені на ефективне досягнення поставлених цілей організації [8].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Комунікація сьогодні є важливим елементом взаємодії один із одним. А також, комунікація може розглядатися як інструмент, котрий дозволяє організаційним структурам взаємодіяти одна з одною у вирішенні важливих питань суспільства та держави. Як зазначає О. Маслова: "Комунікаційна культура в публічному управлінні — це система принципів спілкування в середовищі публічного адміністрування, встановлений порядок здійснення комунікацій в сфері широких соціальних і професійних взаємин і контактів" [8, с. 77—85]. Саме такі базові тенденції спонукають людство до активного використання на практиці такого явища, як комунікаційні стратегії.

Комунікаційні стратегії виконують ряд функцій, які спрямовані на підвищення якості комунікацій як всередині суб'єктів публічного управління, так і поза їх межами. Щодо функцій, котрі може виконувати комунікаційна стратегія, то в більшості наукових джерел, представляється саме такий перелік [9]:

1. Визначення бачення організації. Комунікаційна стратегія допомагає визначити цілі організації, котрі пов'язані із комунікаційною взаємодією з зовнішнім середовищем.

2. Проведення діагностики та аналізу. Комунікаційна стратегія дозволяє систематизувати, впорядкувати та проаналізувати роботу комунікаційних підрозділів організації, котрі виконують свою діяльність для досягнення цілей організації.

3. Планування використання ресурсів організації. Завдяки комунікаційній стратегії можна буде реалізувати стратегічні цілі організації із максимальним економічним та продуктивним ефектом.

4. Вплив на громадськість. Комунікаційна стратегія дозволяє активно впливати на громадськість для того, щоб правильно побудувати взаємодію із конкретною організацією.

5. Підвищення ефективності роботи організації. Комунікаційна стратегія позитивно впливає на досягнення загальної результативності організації за окремими показниками.

Слід відзначити, що представлений перелік функцій комунікаційної стратегії не є вичерпним. Він доповнюється у відповідності до специфіки застосування комунікаційної стратегії як інструменту для реалізації тих чи інших цілей організації в конкретній сфері діяльності.

Налагодження ефективних комунікації з громадянами є головним завданням для органів державної та місцевої влади. Ефективна комунікація можлива лише у тому випадку, коли чітко визначені ролі кожної сторони, тому основою для створення чіткого та стабільного діалогу є розробка комунікаційної стратегії.

Зарубіжний досвід налагодження ефективної комунікації доводить, щоб досягнути взаєморозуміння між державою і громадянами, передусім необхідно визначитися з функціями всіх сторін, а також налагодити зворотній зв'язок, який надасть можливість громадянам брати участь у процесі прийняття рішень, тим самим відчувати єдність з державою. Головною особливістю іноземних практик є те, що вони прості для розуміння та доступні для громадян. Це приваблює та залучає до участі в державних та місцевих справах усі групи населення. Слід відзначити, що комунікаційні стратегії кожної із країн мають свої особливості, специфіку застосування і типові масштаби щодо їх практичного застосування. Така тенденція зумовлюється тим, що у кожної країни існує своя власна зовнішня та внутрішня загальнодержавна політика, а також різною кількістю ресурсного забезпечення. Саме через це виникає подібне різноманіття. Для того щоб дослідити різноманітні підходи до формування комунікативної політики, зокрема комунікаційних стратегій, доречно розглянути досвід країн Європи, Північної Америки та Азії. Зокрема, такі держави, як Канада, Іспанія, Бангладеш, досягли успіху та зробили значний внесок у розвиток комунікацій.

Якщо зосередити увагу на країнах Європи, то насамперед слід відзначити досвід Іспанії, а саме: міста Мадрид. У 2015 році був започаткований проєкт Consul [10]. Цей проєкт був цілеспрямованим і дуже структурованим цифровим інструментом для забезпечення участі громадян у процесах демократичного громадського контролю за діяльністю представників влади і органів місцевого самоврядування. Проєкт реалізований у вигляді онлайн-платформи, котра містила у собі усі види процесів громадської участі. До основних здобутків і нововведень даного проєкту слід віднести:

— створення зрозумілого і ефективного інструменту для прийняття та опрацювання пропозицій від громадян, тобто в рамках цього проєкту був створений механізм, за яким будь-який громадянин мав можливість подати пропозиції щодо покращення власного міста;

— був спрощений процес бюджетування за участю громадян, громадяни легко могли брати участь у цьому процесі і надавати свої пропозиції щодо розподілу бюджетних коштів;

— механізм для громадських ініціатив у сфері створення нового законодавства, громадяни могли брати участь у розробці законодавства, конкретних статей для тих чи інших нормативно-правових актів тощо;

— був створений механізм для проведення онлайн-дебатів, що сприяло активній комунікації громадськості один із одним, а також він слугував для ведення спілкування із представниками влади;

— онлайн-голосування, цей механізм став одним із способів прибрати низку бюрократичних процесів і дозволив зробити функціонування процесу голосування більш швидким, надійним і прозорим [11].

Такі позитивні результати дозволили планомірно і поступово покращувати роботу системи комунікаційних стратегій на рівні міста Мадрид. Що стосується функціоналу такого проєкту, то він має кілька характерних особливостей:

— функція завантаження паперових підписів;

— функція організації повідомлень і спілкування між користувачами;

— функція створення коментарів під інформаційними постами;

— функція пошуку інформації за різними фільтрами, геолокацією;

— функція генерування контенту;

— функція забезпечення підтримки комунікаційних взаємозв'язків між громадськістю та владою [12].

Таким чином, даний проєкт став своєрідним осередком для популяризації громадської участі. Він дозволив вирішити проблеми низького рівня прозорості органів державної влади, питань неналежної форми їх підзвітності, а також, низького рівня участі громадян у питаннях державного і місцевого характеру. Наразі проєкт Consul активно використовується міською радою Мадриду та є гарним прикладом ефективної організації комунікаційних взаємодій між громадськістю і державною владою.

Іншим успішним прикладом реалізації комунікаційної стратегії є досвід розробки та запровадження комунікативної політики урядом Канади у 2004 році [13]. Нормативно-правовий акт "Комунікативна політика Канади" було розроблено з метою створення ефективних шляхів і механізмів для налагодження комунікацій. Одним із його завдань було підвищення рівня громадської участі і формування дієвого механізму державно-приватного партнерства. Характерною рисою даного документу є те, що він містить 31 вимогу до реалізації комунікативної політики в країні. Коротко опишемо найголовніші аспекти даного документу [14]:

1. Цей документ приділив значну увагу інформуванню громадськості. Він зобов'язав викладати у вільний доступ інформацію щодо нових законів, нормативних актів, різних державних і громадських ініціатив, програм. Все це повинно було надаватися в доступній і зрозумілій

для громадськості формі транслювання. Важливим аспектом інформування громадськості була саме висока якість інформації та механізмів її транслювання.

2. Однією із характерних вимог цього документу було затвердження використання двох офіційних мов для проведення комунікаційних дій і комунікативної політики, котрі використовуються в Канаді. Цими мовами були англійська та французька. Таке рішення дозволяло мінімізувати прояви соціальних, етнічних конфліктів.

3. Важливим аспектом, котрий був прописаний в даному документі — це підтримка інтересів і потреб громадськості. Враховуючи той факт, що культура у різних регіонах Канади відрізняється один від одного, то й реалізація загальнодержавної комунікативної політики має відбуватися з урахуванням інтересів усіх представників регіонів.

4. Також, за положенням даного документу, канадський уряд має відслідковувати реакцію суспільства на поширення тої чи іншої інформації. Подібне дослідження суспільної думки, дозволяє уряду краще орієнтуватися у бажаннях, думках та намірах власного населення.

5. Було розроблено спеціальний портал під назвою Canada Site для залучення громадян до державних справ. Цей портал є інструментом надання громадського доступу до розкладів, змісту та іншої інформації для проведення консультацій із представниками влади по вирішенню тих чи інших соціальних питань.

6. Була започаткована політика активного двостороннього спілкування між владою та громадськістю. Подібне ноу-хау було реалізоване урядом Канади шляхом надання цілодобового онлайн доступу до громадських програм, державних служб й іншої державної інформації. Також у межах цього нововведення були реалізовані різні онлайн-ініціативи для покращення системи внутрішніх та зовнішніх комунікацій, створені системи для надання адміністративних послуг, загалом було збільшено можливість громадського доступу.

Модернізація основних положень "Комунікативної політики уряду Канади" відбулася в 2016 році. До представлених вище характерних вимог були додані такі аспекти для створення і використання комунікаційних стратегій [15]:

— підтримка керівниками із питань проведення комунікацій на загальнодержавному і регіональному рівнях дотримання принципів відкритої комунікаційної діяльності;

— створення відкритих, прозорих та ефективних комунікацій між різними відділами органів державної влади, підтримка належного рівня знань службовців в питаннях проведення комунікацій із громадськістю;

— координація міжвідомчих і горизонтальних комунікаційних зв'язків між різними відділами органів державної влади;

— постійний і систематичний аналіз громадського середовища, формування на основі зібраних даних щорічних планів для проведення комунікацій із громадськістю.

На нашу думку, доцільно цей досвід розробки та реалізації комунікативної політики імплементувати в Україні. Це зумовлено тим, що розробка подібного нормативно-правового акту в Україні дозволила б формалізувати нормативно-правові положення проведення комунікаційних стратегій. По-друге, такий документ сприятиме створенню системи стабільного оновлення і удосконалення комунікаційних стратегій і комунікативної політики в Україні.

Інший цікавий і корисний досвід проведення комунікацій — це досвід країн Азії, який багатий інноваціями та модернізованими рішеннями у сфері комунікацій. Насамперед, слід зосередити увагу на успішному прикладі практики комунікаційної стратегії в країні Бангладеш, а саме: на її комунікаційну стратегію IUCN Bangladesh, яка може слугувати прикладом для інших. Ця стратегія була спрямована на підвищення рівня обізнаності та самосвідомості представників уряду та громадськості в питаннях, що стосуються розвитку місцевих громад. Характерною особливістю даної комунікаційної стратегії є те, що вона дуже динамічна та легко змінюється відповідно до вимог, а саме: коли формуються нові обставини або на її положення здійснюють вплив різні фактори зовнішнього середовища. Основними цілями комунікаційної стратегії IUCN Bangladesh є [16]:

1. Створення належної інформаційної підтримки для комунікаційних заходів, котрі забезпечують розвиток потенціалу і навичок комунікативної взаємодії представників місцевих громад та органів місцевого самоврядування.

2. Розвиток комунікативного потенціалу громад, громадських організацій і органів місцевого самоврядування в питаннях ефективної організації комунікативних відносин.

3. Створення інноваційних платформ для забезпечення процесу ефективних комунікацій між громадськістю та органами місцевого самоврядування.

4. Організація освітнього впливу на осіб, котрі займаються питаннями комунікативної політики, створення спеціальних проєктів для кращої реалізації комунікаційних стратегій.

5. Підвищення якості навчання державних службовців, котрі займаються питаннями створення, реалізації завдань, що стосуються сфери комунікативної політики держави.

Головною метою такої комунікаційної стратегії є розширення прав та можливостей місцевих громад шляхом посилення комунікативних зв'язків між громадою та місцевою владою. Мета цієї стратегії є загальною, саме тому охоплює багато різних цільових аудиторій, кожна з яких потребує свого особливого підходу. В комунікаційній стратегії цільові аудиторії поділяються на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх відносяться: секретаріат, комісії, персонал, котрий реалізовує пункти стратегії. До зовнішніх відносяться: органи місцевого самоврядування, місцеві громади й їх населення, громадські організації, засоби масової інформації [16].

У рамках такого досвіду дуже детально розписаний план дій, котрий в ході реалізації комунікаційної стратегії має можливість вчасно та ефективно видозмінюватися. Пункти плану в цій комунікаційній стратегії включають у себе такі аспекти: строки діяльності, цільова аудиторія, формат інформаційних повідомлень, канали для спілкування, відповідальні особи та вартість проведення подібних комунікаційних взаємодій. Останнім структурним елементом такої комунікаційної стратегії

є оцінка ефективності. Вона представлена у вигляді таблиці, в якій прописана мета тих чи інших комунікацій, відбувається перевірка показників, а також звіряються терміни реалізації того чи іншого завдання.

Отже, комунікаційна стратегія IUCN Bangladesh є прикладом того, як правильно формувати процес налагодження комунікацій на рівні органів місцевого самоврядування, при цьому активно залучаючи громадськість до вирішення соціально важливих питань.

Для України такий формат планування взаємодії між різними зацікавленими сторонами доволі новий, тому і досі під час формування та реалізації комунікаційних стратегій трапляються помилки. Наразі відбувається трансформація підходів до комунікаційних процесів у публічному управлінні та перехід до нового етапу, основою якого є партнерські відносини. Саме цим зумовлено впровадження нових інструментів та налагодження механізмів взаємодії між органами влади і громадськістю. До найбільш ефективних українських комунікаційних стратегій можна віднести комунікаційні стратегії Верховної Ради та Мереф'янської міської ради, досвід яких надалі буде розглянутий більш детально.

Комунікаційна стратегія Верховної Ради стала першою в історії українського парламенту. Верховна Рада зіштовхнулася з проблемою недовіри з боку громадян відповідно основні завдання комунікаційної стратегії спрямовані на забезпечення обізнаності та участі громадян у процесі розробці та прийняття рішень, а також забезпечення повного та об'єктивного висвітлення діяльності парламенту. Основними завданнями стратегії є [17]:

— налагодження скоординованих комунікацій. Це завдання включає в себе оптимізацію комунікаційних потоків, що координуються з єдиного комунікаційного департаменту та зміну формату повідомлень на легкі для сприйняття та зрозумілі;

— забезпечення обізнаності громадськості. Друге завдання реалізується шляхом публічного звітування про діяльність керівництва Верховної Ради України, комітетів, комісій, політичних партій та народних депутатів на вебсайті Верховної Ради України, а також шляхом налагодження комунікацій народних депутатів України з виборцями за допомогою прес-конференцій, зустрічей з громадськими об'єднаннями, групами впливу, публічного звітування та відкритих зустрічей з виборцями;

— забезпечення участі громадськості у процесі прийняття рішень. Для цього необхідно надати доступ громадянам та неурядовим організаціям до приміщень парламенту, зробити приймальні народних депутатів засобом для ефективної комунікації з громадянами, а веб-ресурси Верховної Ради України використовувати як інструмент зворотного зв'язку, включивши такі функції як подання петицій, звернень та запитів, обговорення законопроєктів, а також можливість підписатись на новини Верховної Ради України за переліком тем.

У стратегії значна увага приділяється поданню інформації, а саме тому, що вона повинна бути легкою для сприйняття та задовольняти потреби різних цільових аудиторій, а також базовим ресурсам, таким як канали для комунікації, які потребують правильного та раціонального використання. Якщо завдання та вимоги визначені в стратегії будуть чітко виконуватися, то за декілька років рівень комунікацій значно підвищиться.

Слід відзначити, що проблема комунікаційних процесів не обмежується лише державним рівнем, вона простежується і в діяльності органів місцевого самоврядування. Пояснити низький рівень розвитку та реалізації комунікативної політики можна відсутністю власної комунікаційної системи та недостатньою кількістю ресурсів для впровадження подібних систем, які є в європейських країнах. На місцевому рівні практика розробки комунікаційних стратегій майже не використовується, але вже є цікаві практики, які можна взяти до уваги. Серед українського досвіду реалізації комунікаційної стратегії на місцевому рівні можна виокремити комунікаційну стратегію виконавчого комітету Мереф'янської міської ради. У 2018 році Мереф'янська міська рада однією з перших розробила та почала реалізовувати комунікаційну стратегію в рамках програми ""Децентралізація приносить кращі результати та ефективність (DOBRE)" [18].

Мереф'янська міська рада впроваджує багато практик, що спрямовані на інформування та залучення громадян до участі у міських справах. Зокрема, вона робить акцент на вихованні молоді з активною громадянською позицією, з цією метою були запровадженні проєкт "Уроки з Мером", який допомагає дослідити думку дітей та молоді, а також ознайомити їх з механізмами участі та тренінги з молодіжного підприємництва, які були обов'язковими для всіх шкіл та ліцеїв. Для більш старших громадян були розроблені: школа проєктного менеджменту, метою якої було сформувати бачення того, як громадяни можуть впливати на розвиток громади; бюджет участі, що дає можливість громадянам пропонувати свої проєкти та розпоряджатися бюджетними коштами та конкурс з реалізації кращого проєкту з благоустрою Мереф'янської об'єднаної територіальної громади, який спонукає громадян долучитись до цього процесу.

На нашу думку, цілком доречним рішенням став розподіл комунікаційних цілей на стратегічні та операційні. Це допомагає більш точно спрогнозувати результати відповідно до бачення та мети, а також реагувати на внутрішні та зовнішні зміни шляхом коригування цілей. До основних напрямів розвитку комунікації Мереф'янської міської ради слід віднести:

— орієнтація на покращення відносин з представниками бізнесу. Для реалізації цих цілей розроблено ряд завдань, як-от: дослідження стану комунікації між бізнесом та владою, проведення інформаційних кампаній щодо послуг та можливостей, наявних у громаді для створення та розвитку бізнесу, проведення рекламних заходів для підвищення привабливості ділового середовища в громаді та інвестиційного клімату, розвиток підприємницького потенціалу громадян та налагодження комунікації з партнерами шляхом використання нових каналів взаємодії та співпраці з засобами масової інформації різного рівня;

— створення ефективної взаємодії з громадянами. Досягнення цієї мети доречно реалізовувати за допомогою таких завдань: аналіз нинішнього стану системи комунікації між владою та громадянами, інформування мешканців щодо інструментів участі у житті громади, розвиток та популяризація практики участі, залучення різних груп населення до формування та прийняття

рішень, сприяння розвитку громадських об'єднань та розвиток вже існуючих каналів комунікацій Мереф'янської міської ради [18].

Результатами успішної реалізації комунікаційної стратегії 2020—2022 років повинні стати оптимізовані канали комунікацій, активні громадяни та громада, що злагоджено співпрацює і завдяки цьому приваблює інвесторів. Комунікаційна стратегія має сприяти створенню об'єднаної територіальної громади, в якій відносини будуватимуться на взаємоповазі та суспільному діалозі, громадяни довірятимуть місцевій владі та братимуть участь у її розвитку і будуть робити це не задля власної вигоди, а для підвищення добробуту.

Таким чином, можна зробити висновок, що в Україні вже відбуваються позитивні зміни щодо налагодження ефективного зв'язку між владою та громадянами. Наша держава вже розпочала шлях ефективної трансформації комунікацій та наздоганяє за рівнем їх розвитку зарубіжні країни. Свідченням цього є те, що в органах державної та місцевої влади створюються громадські ради, консультативні центри, активно впроваджуються різноманітні інструменти електронної демократії тощо. До головних проблем, які потребують вирішення, можна віднести порівняно низький рівень активності та ініціативності інститутів громадянського суспільства. Саме тому імплементація кращих зарубіжних практик налагодження ефективних комунікацій, зокрема розробки та рреалізації комунікаційних стратегій сприятиме подоланню цієї проблеми та формуванню ефективних партнерських відносин між владою, громадянами та іншими зацікавленими сторонами.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Ефективна комунікація має вирішальне значення у процесі формування прозорих та довгострокових відносин зі стейкхолдерами в публічному управлінні. Це не тільки призводить до більш високих результатів, а й також допомагає підвищити рівень залученості цільових аудиторій до співпраці та досягти взаєморозуміння та задоволеності між сторонами. Фундаментом для побудови результативної взаємодії є належним чином розроблена та реалізована комунікаційна стратегія.

Важливість полягає у тому, що такий документ має поєднувати аналіз поточних проблем та покроковий план реалізації основних завдань, які повинні відповідати місії та баченню суб'єктів публічного управління. Комунікаційні стратегії мають бути адаптовані для задоволення потреб різних цільових аудиторій. До розробки ефективних стратегій повинні бути залучені фахівці, які зможуть належним чином врахувати всі ризики та можливості, а також визначити, які форми комунікації є найбільш відповідними та які методи слід використати для налагодження діалогу між органами влади та громадянами.

Доцільним також є імплементація вищерозглянутих нами зарубіжних практик, враховуючі надані рекомендації, що відповідають українським реаліям. Міжнародні практики є прикладом того, як необхідно реагувати на виклики. Кожна з проаналізованих практик стала відповіддю влади на невдоволення громадян та їх протести, що спонукало до пошуку ефективних інструментів комунікації з громадянами. В Україні також є проблема довіри громадян до влади. Саме тому для попередження конфліктів та протестних настроїв серед громадян, необхідно впроваджувати нові способи взаємодії та прислуховуватися до пропозицій громадян, а також враховувати їхні потреби. За умови, якщо на побудову системи ефективної комунікації з громадянами буде виділено необхідну кількість ресурсів і приділено достатньо уваги з боку органів державної влади, в Україні можна буде розробити та реалізувати відповідну комунікативну політику, яка сприятиме налагодженню довіри між громадянами та владою.

Література:

1. Betteke Van Ruler. Communication Theory: An Underrated Pillar on Which Strategic Communication Rests. International Journal of Strategic Communication. 2018. Vol. 12. URL: https://doi.org/10.1080/1553-118X.2018.1452240

2. Овсянікова О. Комунікаційна стратегія судової влади: поняття, цілі, основні напрями реалізації. Вісник Запорізького національного університету. 2015. № 1. С. 23—29.

3. Kjerstin Thorson. Strategic Communication. Oxford Bibliographies. 2018. URL: https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo9780199756841/obo-9780199756841-0007.xml#obo-9780199756841-0007-bibItem0002

4. Побережна М.П. Комунікаційні стратегії забезпечення стратегічного розвитку підприємств хлібопекарської галузі: автореф. дис. канд. економ. наук. Київ, 2014. URL: http://dspace.nuft.edu.ua/bitstream/123456789/19033/1/Poberezhna%20aref%202003.pdf

5. Наукові підходи до визначення сутності поняття комунікаційної стратегії та її основних форм. Науковий блог Національний університет "Острозька академія". 2018. URL: https://naub.oa.edu.ua/2018/наукові-підходи-до-визначення-сутнос/

6. Асташина О.В. Коммуникативные стратегии в организации. Вестник науки и образования Северо-Запада России. 2015. № 4. С.151—156.

7. Murphy D.M. Strategic Communication Talking the Talk: Why Warfighters Don't Understand Information Operations. U.S. Army War College, 2019. 409 p.

8. Маслова О.Г. Роль коммуникативной культуры в профессиональной деятельности государственных служащих. Научный вестник Ярославского педагогического ун-та. 2010. № 1. С. 77—85.

9. Комунікаційна стратегія ДПС: поняття, цілі та основні напрями реалізації. НДІ фіскальної політики (Наук. дослід. інст. фіскальної політики). URL: https://www.ndifp.com/1081/#:~:text=Відповідно%2C%20комунікаційна%20стратегія%20-%20це%20системна,досягати%20організаційних%20цілей%20%5B2%5D

10. Jose Maria Becerra Gonzalez. The Consul project for citizen participation. URL: https://www.slideshare.net/mysociety/the-consul-project-for-citizen-participation-jos-mara-becerra-gonzlez-consul-project-at-madrid-city-council

11. Consul Open Participation, Open Software for Citizen Participation (2015). URL: http://consul-project.org/docs/consul_executive_dossier_en.pdf

12. Consul ProjectTest. URL: https://oecd-opsi.org/innovations/consul-project/

13. Patricia E., Syed A.R. Communication Policy in Developed Countries. URL: https://books.google.-com.ua/books?id=1rrMCgAAQBAJ&pg=-PT89&lpg=PT89&dq=Communication-+policy+of+the+Government+of+Canada&source=-bl&ots=sbthun3feY&sig=ACfU3U2cJg-xW3__1B0Ct4vH7T_XBQMVqg&hl=ru&sa=X&ved=-2ahUKEwj6ivr2_8bpAhWDHHcKHa04D-A4ChDoA-TABegQICRAB#v=onepage&q=Communication%-20policy%20of%20the%20Government%20of%-20Canada&f=false

14. Communications Policy of the Government of Canada. URL: http://caid.ca/ComPolFedGov2006.pdf

15. Government of Canada. Policy on Communications and Federal Identity. URL: https://www.tbs-sct.gc.ca/pol/doc-eng.aspx?id=30683

16. IUCN Bangladesh Communications Strategy: Improving Natural Resource Governance for Rural Poverty Reduction. URL: https://www.iucn.org/sites/dev/files/import/downloads/communication_strategy.pdf

17. Комунікаційна стратегія Верховної Ради України на 2017—2021 роки. URL: https://iportal.rada.-gov.ua/uploads/documents/44841.pdf

18. Комунікаційна стратегія Мереф'янської міської ради та її Виконавчого комітету на 2020—2022 роки. URL: https://drive.google.com/file/d/1nw2p1Cpvc-ZclpJQhyassynlYVYiT83za/view

References:

1. Betteke, R. (2018), "Communication Theory: An Underrated Pillar on Which Strategic Communication Rests", International Journal of Strategic Communication, [Online], vol. 12. https://doi.org/10.1080/1553118X.-2018.1452240

2. Ovsianikova, O. (2015), "Communication strategy of the judiciary: concepts, goals, main directions of implementation", Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu, vol. 1, pp. 23—29.

3. Thorson, K. (2018), Strategic Communication, Oxford Bibliographies, London, UK, available at: https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo9780199756841/obo-9780199756841-0007.xml#-obo-9780199756841-0007-bibItem0002 (Accessed 05 June 2021).

4. Poberezhna, M.P. (2019), "Communication strategies to ensure the strategic development of bakery enterprises", Ph.D. Thesis, Global economy, National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine, available at: http://dspace.nuft.edu.ua/bitstream/123456789/19033/1/Poberezhna%20aref%202003.pdf (Accessed 05 June 2021).

5. Scientific blog National University "Ostroh Academy" (2018), "Scientific approaches to defining the essence of the concept of communication strategy and its main forms", available at: https://naub.oa.edu.ua/2018/scientific-approaches-to-determining-the— essence/ (Accessed 05 June 2021).

6. Astashina, O.V. (2015), "Communication strategies in the organization", Vestnik nauki i obrazovanija Severo-Zapada Rossii, vol. 4, pp. 151—156.

7. Murphy, D. (2019), Strategic Communication Talking the Talk: Why Warfighters Don't Understand Information Operations, U.S. Army War College, Pennsylvania, USA.

8. Maslova, O.G. (2010), "The role of communicative culture in the professional activities of civil servants", Nauchnyj vestnik Jaroslavskogo pedagogicheskogo un-ta, vol. 1, pp. 77—85.

9. SRI fiscal policy (2014), "Communication strategy of the State Tax Service: concepts, goals and main directions of implementation", available at: https://www.ndifp.com/1081/#:~:text=Vidpovidno%2C%-20komunikatsijna%20stratehiia%20-%20tse%-20systemna,dosiahaty%20orhanizatsijnykh%-20tsilej%20%5B2%5D (Accessed 05 June 2021).

10. Gonzalez, J.M. (2018), "The Consul project for citizen participation", mySociety's TICTeC Local conference, Madrid, Spain, available at: https://www.slideshare.net/mysociety/the-consul-project-for-citizen-participation-jos-mara-becerra-gonzlez-consul-project-at-madrid-city-council (Accessed 05 June 2021).

11. The official site of Consul Open Participation (2015), "Open Software for Citizen Participation", available at: http://consulproject.org/docs/consul_-executive_dossier_en.pdf (Accessed 05 June 2021).

12. OPSI (2015), "Consul ProjectTest", available at: https://oecd-opsi.org/innovations/consul-project/ (Accessed 05 June 2021).

13. Patricia, E. and Syed, A. (2004), Communication Policy in Developed Countries, Routledge, London, UK, available at: https://books.google.com.ua/books?id=-1rrMCgAAQBAJ&pg=PT89&lpg=PT89&dq=-Communication+policy+of+the+Government+of+-Canada&source=bl&ots=sbthun3feY&sig=ACfU3U2cJg-xW3__1B0Ct4vH7T_XBQMVqg&hl=ru&sa=X&ved=2ah-UKEwj6ivr2_8bpAhWDHHcKHa04D-A4ChDoATABeg-QICRAB#v=onepage&q=Communication%20policy%-20of%20the%20Government%20of%20Canada&f=-false (Accessed 05 June 2021).

14. CAID (2006), "Communications Policy of the Government of Canada", available at: http://caid.ca/ComPolFedGov2006.pdf (Accessed 05 June 2021).

15. Government of Canada (2019), "Policy on Communications and Federal Identity", available at: https://www.tbs-sct.gc.ca/pol/doc-eng.aspx?id=30683

16. IUCN (2012), "Bangladesh Communications Strategy: Improving Natural Resource Governance for Rural Poverty Reduction", available at: https://www.iucn.org/sites/dev/files/import/downloads/communication_strategy.pdf (Accessed 05 June 2021).

17. Verkhovna Rada (2017), "Communication strategy of the Verkhovna Rada of Ukraine for 2017—2021", available at: https://iportal.rada.gov.ua/uploads/documents/44841.pdf (Accessed 05 June 2021).

18. The official site of Merefa community (2020), "Communication strategy of Merefa City Council and its Executive Committee for 2020-2022", available at: https://drive.google.com/file/d/1nw2p1CpvcZclpJQhyassynl-YVYiT83za/view (Accessed 05 June 2021).

Стаття надійшла до редакції 09.06.2021 р.

УДК 351.86:78:35.078.2

І. В. Антипенко,
к. ю. н., докторант кафедри публічної політики та політичної аналітики,
Національна академія державного управління при Президентові України
ORCID ID: 0000-0001-9520-4353

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.12.80

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОЦІНКИ РИЗИКІВ У КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ СТІЙКОСТІ В УКРАЇНІ

I. Antypenko,
PhD in Law, Doctoral candidate of the Department of Public Policy and Political Analysis,
National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

PROSPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF NATIONAL RISK ASSESSMENT IN THE CONTEXT OF THE NATIONAL RESILIENCE SYSTEM DEVELOPMENT IN UKRAINE

Статтю присвячено аналізу перспектив та розробці пропозицій щодо запровадження національної оцінки політичних та інших ризиків нацбезпеки України у контексті розбудови національної системи стійкості в Україні. Автором обгрунтовано структуру інституційного забезпечення проведення національної оцінки політичних та інших ризиків національної безпеки з урахуванням положень проєкту Концепції забезпечення національної стійкості. Показано практична необхідність використання міжвідомчого підходу до проведення НОР у форматі взаємодії Спеціальної міжвідомчої групи з її проведення та Головного суб'єкту системи управління національними ризиками. До завдань Міжвідомчої групи автором запропоновано віднести підготовку Плану заходів із проведення НОР та реалізацію основних етапів оцінки — підготовчого, основного і завершального. Розглядаються в якості рекомендованих заходів головного суб'єкту СУНР такі: узгодження рекомендованого складу Міжвідомчої групи з урядових та неурядових зацікавлених груп; формулювання на основі висновків Міжвідомчої групи практичних рекомендацій з управління ризиками для керівних політичних суб'єктів державного управління; реєстрацію ризиків з низьким ризиком небезпеки; публікацію у відкритому доступі загального звіту по проведеній НОР. У статті обгрунтовано, що така структура інституційного забезпечення проведення НОР має сприяти синхронізації функцій та завдань майбутніх систем управління національними ризиками і національної стійкості України.

The paper is devoted to the analysis of prospects and the developing proposals for the implementation of the national assessment of political and other risks of national security of Ukraine in the context of the development in Ukraine the national system of resilience. The author substantiated the structure of institutional support for national risk assessment taking into account the draft Concept of National Resilience. The article emphasizes the fact that the design concept of national system of resistance assumed by the current National Security Strategy and the national

system of risks and threats assessment in the manner described by mentioned Concept does not contain a full-fledged system of national risks governance. It proves that the risk assessment is only a component of the public administration activity to identify and mitigate risks. The author substantiates the practical necessity of using an intersectional approach to carrying out NRA in the format of interaction between the Special Interagency Group on its conduct — as the executor and the Main Subject of the National Risk Management System — as the purchaser and coordinator of the NRA project implementation. The author proposes that the tasks of the Interagency Group include the preparation of an action plan to conduct the NRA and the implementation of the main stages of the assessment — the preparation stage, the main stage and the final stage. The tasks of the main subject of the system of national risk governance should include: reconciliation of the recommended composition of the Interagency Group from governmental and non-governmental stakeholders; drawing up practical recommendations on risk governance for political bodies of public administration system grounding of the Interagency Group conclusions; registration of risks with low hazard level; publishing the general report on NRA in open access. The article concludes that the above-mentioned structure of institutional support of NRA should assist the synchronization of functions and tasks of future national risk governance and national resilience systems of Ukraine, in particular in the area of creating the national resilience to political threats of endogenous and exogenous nature and crisis situations.

Ключові слова: національна оцінка ризиків, національна система стійкості, політичний ризик, національні ризики, система управління національними ризиками, управління ризиком, інституційне забезпечення, національна безпека.

Key words: national risk assessment, national resilience system, political risk, national risks, national risk governance system, risk governance, institutional support, national security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Нова Стратегія національної безпеки 2020 року [5] вперше серед стратегічних документів держави подібного рівня поставила завдання здійснити відповідно до сучасної світової практики забезпечення національних інтересів і безпеки уніфікацію систем і алгоритмів антикризового управління і стратегічного планування шляхом запровадження національної системи стійкості. З точки зору розбудови в Україні системи державного управління політичними та іншими національними ризиками цей напрям реалізації Стратегії пропонує перспективну ідею запровадження на загальнодержавному рівні інструменту оцінки ризиків, ідентифікації загроз і визначення вразливостей. Однак у Стратегії не передбачається формування засад системи управління ризиками як повноцінного елементу державного управління, що функціонував би у синергії із національною системою стійкості. Вказане актуалізує необхідність напрацювання необхідного методологічного інструментарію, що дозволив би розпочати роботи з розбудови та синхронізації функцій та завдань обох цих систем вже зараз.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ПРОБЛЕМАТИКОЮ ТА ВИЗНАЧЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Проблематика державного управління політичними ризиками і зокрема проведенні оцінки ризиків недостатньо розроблена в Україні. В контексті запровадження національної системи стійкості в Україні зазначена тема піднімається у роботах В. Антипенко [9] та науковців Національного інституту стратегічних досліджень (далі — НІСД) К. Войтовського, А. Лепіхов, О. Резнікова [6—8]). У цих публікаціях обгрунтовується необхідність ухвалення проекту Концепції забезпечення національної стійкості, що має базуватися на широкому підході, коли принципи стійкості впроваджуються в усі сфери національної безпеки і державного управління, тобто в економічну, соціальну, екологічну, суспільну, міжнародну та інші. Однак для такої всеохоплюючої системи, її проєкт не використовує весь потенціал діяльності з оцінки політичних та інших національних ризиків, не розглядаючи її в контексті повного циклу управління ризиком, як це має місце у світовій практиці.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті визначено аналіз перспектив та розробка пропозицій щодо запровадження національної

оцінки політичних та інших ризиків нацбезпеки України з урахуванням положень проєкту Концепції забезпечення національної стійкості.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА ЇХ ОБГРУНТУВАННЯ

Не можна не погодитись із тим, що в Україні назріла необхідність проведення загальнодержавної багаторівневої оцінки ризиків, використовуючи кращий зарубіжний досвід [6, с. 73—78]. І проєктом Концепції забезпечення національної стійкості [7] передбачається формування національної системи оцінювання загроз і ведення національного реєстру/профілю загроз.

Дійсно, оцінка політичних ризиків, тим більше викликаних глобалізацією, є необхідною основою для вибору шляхів управління ними (приймати, уникати, пом'якшувати та/або передавати на інші рівні чи суб'єкти управління), а також побудови стійкості і готовності системи державного управління вчасно їх ідентифікувати і своєчасно реагувати на загрози, що постійно еволюціонують. Більшість національних оцінок намагаються екстраполювати історичні та наукові дані для виявлення також і політичних ризиків, які можуть виникнути або повторюватися в майбутньому. Найбільш поширений термін дії НОР становить до 5 років, але деякі з них продовжуються до 20 років. Чим довше часовий інтервал, тим вище ступінь невизначеності, і це служить підставою для використання НОР, у тому числі: для каталогізації існуючого діапазону стратегічних ризиків і існуючого діапазону можливостей для адаптивного антикризового управління, нарощування готовності уряду протидіяти найбільш серйозним і ймовірним політичним обставинам [10, p. 9—10]. Це дозволяє суб'єктам розробки державної політики страхувати свої рішення при управлінні національними ризиками, створюючи доказову базу для забезпечення стійкості до них держави і суспільства в довгостроковій перспективі, а також як спосіб виявлення майбутніх внутрішніх і геополітичних ризиків.

В Україні, до речі, вже існує робочий механізм здійснення НОР, що передбачений Законом України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення" від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII [4] і постановою Кабміну та Національного Банку України "Про затвердження Порядку проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму і оприлюднення її результатів" від 16.09.2015 р. № 7174 [3]. Така оцінка є загальноприйнятою у світі практикою. Однак дана НОР (в Україні наразі проведено дві таких оцінок — у 2016 р. і 2019 р. — і відповідно підготовлено два звіти [1; 2]) на роль оцінки широкого спектру національних ризиків державі не претендує. Вона фактично представляє собою галузеву оцінку ризиків, тобто її об'єктом є загрози, вразливості і несприятливі наслідки у системі протидії відмивання коштів і фінансування тероризму (ПВК/ФТ), а також визначення елементів управління ними та сприяння у розробці стратегії розвитку цієї системи.

У проекті Концепції забезпечення національної стійкості організацію багаторівневої оцінки загроз та прогнозування надзвичайних і кризових ситуацій фахівці НІСД пропонують покласти на спеціально утворений при Апараті РНБО України підрозділ — Центр оцінювання загроз національній безпеці України, який у своїй роботі користуватиметься ресурсами Головного ситуаційного центру України, а також здійснюватиме акумуляцію інформації від уповноважених державних органів, які здійснюють оцінку загроз у сферах їх компетенції, зацікавлених наукових та недержавних установ [8]. Одним із головних його завдань у проєкті Концепції цілком логічно пропонується підготовка щорічних звітів про результати оцінювання поточних та прогнозованих загроз національній безпеці України. Крім того, до основних завдань Центру дослідники пропонують віднести стратегічний аналіз безпекового середовища, виявлення, оцінювання та ранжування поточних і прогнозованих загроз національній безпеці України; визначення та оцінювання їх наслідків у розрізі різних цільових груп; розроблення сценарних прогнозів щодо реалізації загроз і розвитку кризових ситуацій; визначення типових груп поточних і прогнозованих загроз. Також на Центр рекомендують покласти завдання один раз на п'ять років розробляти комплексний звіт про результати оцінювання поточних і прогнозованих загроз національній безпеці України та стан відповідних спроможностей. Цей документ має стати основою для розробки нової редакції Стратегії національної безпеки України або уточнення її окремих положень [6, с. 44—45].

Однак як ми зазначали вище, сам проектний образ національної системи стійкості, що передбачається чинною Стратегією національної безпеки, та національної системи оцінювання ризиків і загроз (фактично йдеться про складову системи стійкості) у тому вигляді, як пропонують фахівці НІСД, не вміщує в себе повноцінної системи управління національними ризиками. Оцінка ризиків, як це є у зарубіжних країнах, являє собою лише один із елементів державно-управлінської діяльності з управління ризиками.

Отже, ідею наділити означений Центр ще й такими функціями як, зокрема, формування регіональних форматів міжвідомчої взаємодії з питань забезпечення національної безпеки і безпеки регіонів, формування мережі відповідних регіональних центрів, розроблення й упровадження універсальних протоколів узгоджених дій щодо реагування на надзвичайні та кризові ситуації на різних етапах їх розвитку розроблення й упровадження єдиної методології оцінювання загроз національній безпеці та стану відповідних спроможностей та інше [6, с. 73—78], можна інтерпретувати у кращому випадку як половинчасту. Фактично науковці НІСД у цій інституції пропонують поєднати функції головного суб'єкта проведення НОР із деяким функціоналом головного суб'єкта управління політичними іншими ризиками нацбезпеці, як розуміємо його ми у нашій попередній публікації [9], присвяченій концептуальним основам розвитку Системи державного управління національними ризиками (далі — СУНР), де роль такого головного суб'єкту ми пропонували віддати аналітичній групі при Головному ситуаційному центрі при РНБОУ.

Сама ідея утворення інституції з проведення НОР не позбавлена сенсу, однак потрібно використовувати системний підхід. Спочатку необхідно закласти основи

Системи державного управління національними ризиками, узгодити із напрацюваннями у сфері побудови системи стійкості і на цій базі вже шукати остаточний оптимальний варіант інституційного забезпечення проведення НОР в Україні. На нинішньому етапі формування СУНР утворення Центру оцінювання загроз національній безпеці України як робочого органу Ради національної безпеки і оборони України не виглядає доцільним, з огляду на те, що не утворено інституційну структуру СУНР. Утім, формування спеціальної міжвідомчої групи з проведення НОР при координації збоку головного суб'єкту відповідної системи на початковому етапі реалізації Концепції СУНР видається, на наш погляд, більш доцільним рішенням, оскільки подібні заходи є типовими для вітчизняної практики державного управління. До того ж реалізація подібного заходу не потребуватиме додаткових видатків з державного бюджету України, на відміну від утворення окремого органу.

До завдань Міжвідомчої групи необхідно віднести:

— Підготовку Плану заходів із проведення НОР, в якому доцільно визначити послідовні етапи його проведення — підготовчого, основного і завершального — та його узгодження із головним суб'єктом СУНР.

Реалізація підготовчого етапу має включати:

а) визначення складу робочої групи, періодичність засідань Групи та щомісячного звітування про хід заходів із проведення НОР;

б) визначення обсягу необхідного інформаційного, матеріально-технічного, фінансового та кадрового забезпечення роботи Міжвідомчої групи;

в) обгрунтування використання міжнародних, зокрема корпоративних, методик ризик-аналізу; розроблення науково обгрунтованих методичних рекомендацій із проведення НОР, у тому числі, необхідних процедур із ідентифікації, аналізу та оцінювання геополітичних, внутрішньополітичних, соціальних, економічних, інфраструктурних, екологічних ризиків, з огляду та існуючі спроможності держави з протидії загрозам національній безпеці;

г) розроблення порядку надходження результатів квартальних оцінок ризиків від відомчих суб'єктів управління ризиками.

Реалізація основного етапу оцінки передбачає наступні заходи:

а) збирання, узагальнення та оцінювання результатів квартальних оцінок ризиків відомчих суб'єктів управління ризиками та поточної інформації, що моніторяться ситуаційними центрами про надзвичайні ситуації та небезпеки їх виникнення у регіонах і на об'єктах критичної інфраструктури, а також звітів з питань спільної готовності суб'єктів національної безпеки протидіяти ним;

б) здійснення моніторингу виконання заходів НОР.

Реалізація заключного етапу включатиме: формулювання висновків, що містять матрицю поточних геополітичних, внутрішньополітичних та інших видів загальнонаціональних ризиків і пропозиції щодо їх пом'якшення.

До завдань головного суб'єкту СУНР у контексті реалізації НОР рекомендованими заходами слід відзначити:

— узгодження рекомендованого складу Міжвідомчої групи з представників СУР Центральних органів виконавчої влади та аналітичних підрозділів інших державних органів, національних агентств, підприємств критичної інфраструктури, наукових установ, підрозділів, вищих навчальних закладів, що займаються аналітичним і кадровим забезпеченням роботи керівних органів державного управління (НІСД, НАДУ, її регіональних інститутів та інших ВНЗ України і закладів підготовки та перепідготовки державних службовців, співробітників правоохоронних і розвідувальних органів), а також вітчизняних та іноземних експертів, представників інститутів громадського суспільства та міжнародних організацій, обізнаних із методиками та процедурами оцінки, у тому числі геополітичних і внутрішньополітичних ризиків);

— формулювання на основі висновків Міжвідомчої групи внутрішнього звіту з практичними рекомендаціями для керівних політичних суб'єктів державного управління (Президента України, Кабінету Міністрів України та Верховної Ради України) стосовно заходів із пом'якшення геополітичних, внутрішньополітичних та інших видів ризиків, планування використання ресурсів і видатків для забезпечення процесу управління ризиками;

— реєстрація ризиків, що були оцінені, але були занесені в Національну оцінку ризиків на поточний рік, внаслідок низької вірогідності їх проявів у період між щорічними НОР;

— публікація у відкритому доступі загального звіту по проведеній НОР з метою інформування суспільства про основні політичні та інші ризики, що розглядаються на урядовому рівні, та формування належного сприйняття населенням необхідності регулярного проведення НОР.

ВИСНОВКИ

Отже, у статті обгрунтовано структуру інституційного забезпечення проведення національної оцінки політичних та інших ризиків національної безпеки з урахуванням положень проекту Концепції забезпечення національної стійкості. Показано практичну необхідність використання міжвідомчого підходу до проведення НОР у форматі взаємодії Спеціальної міжвідомчої групи з її проведення — як виконавця та Головного суб'єкту СУНР — як замовника і координатора реалізації проєкту НОР. До завдань Міжвідомчої групи запропоновано віднести підготовку Плану заходів із проведення НОР та реалізацію основних етапів оцінки — підготовчого, основного і завершального. До завдань головного суб'єкту СУНР рекомендованими заходами слід відзначити: узгодження рекомендованого складу Міжвідомчої групи з урядових та неурядових зацікавлених груп; формулювання на основі висновків Міжвідомчої групи практичних рекомендацій з управління ризиками для керівних політичних суб'єктів державного управління; реєстрацію ризиків з низьким ризиком небезпеки; публікацію у відкритому доступі загального звіту по проведеній НОР.

Вищевказана структура інституційного забезпечення проведення НОР має сприяти синхронізації функцій та завдань майбутніх систем управління національними ризиками і національної стійкості України, зокрема у частині формування стійкості держави до політичних загроз ендогенного і екзогенного характеру та кризових ситуацій.

Література:

1. Звіт про проведення Національної оцінки ризиків відмивання грошей і фінансування тероризму в Україні 2016 року. Київ: Державна служба фінансового моніторингу України, ОБСЄ, 2016. URL: https://finmonitoring.in.ua/wp-content/uploads/2017/02/zvit_nor.pdf

2. Звіт про проведення Національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму 2019 року. Київ: Державна служба фінансового моніторингу України, ОБСЄ, 2019. URL: https://www.sdfm.gov.ua/assets/userfiles/310/НОР/Документи/Zvit.pdf.pdf

3. Про затвердження Порядку проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму та оприлюднення її результатів: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2015 № 717. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248493531

4. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдженню зброї масового знищення: Закон України від 14 жовтня 2014 № 1702-VII. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1702-18

5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України": Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037

6. Резнікова О.О., Войтовський К.Є., Лепіхов А.В. Національні системи оцінювання ризиків і загроз: кращі світові практики, нові можливості для України: аналіт. доп.; за заг. ред. О.О. Резнікової. Київ: НІСД, 2020. 84 с.

7. Резнікова О.О., Войтовський К.Є. Щодо Концепції забезпечення національної стійкості в Україні. Аналітична записка. Серія "Національна безпека". № 8. 2020. 8 с. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/schodo-koncepcii-zabezpechennya-nacionalnoi-stiykosti-v-ukraini

8. Резнікова О., Войтовський К., Лепіхов А. Щодо координації діяльності з розбудови національної стійкості (стратегічний рівень). Аналітична записка. Серія "Національна безпека". № 9. 2020. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/schodo-koordinacii-diyalnosti-z-rozbudovi-nacionalnoi-stiykosti

9. Antipenko I.V. The conceptual basis for the development of the political risks governance system in Ukraine. Slovak international scientific journal. 2021. Vol. 2, № 50. P. 20—22. URL: http://sis-journal.com/wp-content/uploads/2021/03/Slovak-international-scientific-journal-%E2%84%9650-2021-VOL.2.pdf

10. Preparing governments for long-term threats and complex challenges. Discussion Note of OECD Conference Centre. Paris, France, 23 September 2016. 20 p. URL: www.oecd.org/gov/Preparing-governments-for-long-threats-and-complex-challenges.pdf

References:

1. OSCE (2016), "Report on the National Assessment of Risks of Money Laundering and Terrorist Financing in Ukraine in 2016", available at: https://finmonitoring.in.ua/wp-content/uploads/2017/02/zvit_nor.pdf (Accessed 10 June 2021).

2. OSCE (2019), "Report on the National Risk Assessment in the Sphere of Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of Proceeds from Crime and Terrorist Financing in 2019", available at: https://www.sdfm.gov.ua/assets/userfiles/310/NOR/Dokumenty/Zvit.pdf.pdf (Accessed 10 June 2021).

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), Resolution "On approval of the Procedure for conducting a national risk assessment in the field of prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, and financing of terrorism and publication of its results", available at: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248493531 (Accessed 10 June 2021).

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, financing of terrorism and financing of proliferation of weapons of mass destruction", available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1702-18 (Accessed 10 June 2021).

5. President of Ukraine (2020), Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of September 14, 2020 "On the National Security Strategy of Ukraine"", available at: https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037 (Accessed 10 June 2021).

6. Reznikova, O.O. Vojtovs'kyj, K.Ye. and Lepikhov, A.V. (2020), Natsional'ni systemy otsiniuvannia ryzykiv i zahroz: kraschi svitovi praktyky, novi mozhlyvosti dlia Ukrainy [National systems of risk and threat assessment: best world practices, new opportunities for Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine.

7. Reznikova, O.O. and Vojtovs'kyj, K.Ye. (2020), "Regarding the Concept of ensuring national stability in Ukraine", Analitychna zapyska. Seriia "Natsional'na bezpeka", vol. 8, available at: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/schodo-koncepcii-zabezpechennya-nacionalnoi-stiykosti-v-ukraini (Accessed 10 June 2021).

8. Reznikova, O. Vojtovs'kyj, K. and Lepikhov, A. (2020), "Regarding the coordination of activities for the development of national stability (strategic level)", Analitychna zapyska. Seriia ""Natsional'na bezpeka", vol. 9, available at: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/schodo-koordinacii-diyalnosti-z-rozbudovi-nacionalnoi-stiykosti (Accessed 10 June 2021).

9. Antipenko, I.V. (2021), "The conceptual basis for the development of the political risks governance system in Ukraine", Slovak international scientific journal, vol. 2, no. 50, pp. 20-22, available at: http://sis-journal.com/wp-content/uploads/2021/03/Slovak-international-scientific-journal-%E2%84%9650-2021-VOL.2.pdf (Accessed 10 June 2021).

10. OECD Conference Centre (2016), "Preparing governments for long-term threats and complex challenges", Discussion Note of OECD Conference Centre Paris, available at: www.oecd.org/gov/Preparing-governments-for-long-threats-and-complex-challenges.pdf (Accessed 10 June 2021).

Стаття надійшла до редакції 15.06.2021 р.

УДК 351.77

М. В. Макаренко,
к. мед. н., здобувач наукового ступеня доктора наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка; директор клініки ММ-дентал
ORCID ID: 0000-0001-8677-8670

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.12.85

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРІОРИТЕТ

M. Makarenko,
PhD in Medical Sciences, Candidate for a degree of Doctor of Science, Taras Shevchenko National University of Kyiv; Director of MM-Dental Clinic

ENSURING THE RIGHT TO HEALTH CARE AS A STRATEGIC NATIONAL PRIORITY

Статтю присвячено дослідженню проблеми забезпечення права на охорону здоров'я у вітчизняному правовому полі, яке визначено як стратегічний національний пріоритет України в умовах глобалізованих епідемічних викликів.

Обгрунтовано, що здоров'я є найбільшою цінністю людського життя. Право на здоров'я належить до соціальних прав, а його втрата нівелює значення усіх інших благ. Головною особливістю цього права є його невідчужуваність, оскільки людина володіє цим правом упродовж усього життя. Доведено, що права громадян у сфері охорони здоров'я — це широке поняття, яке включає в себе не лише безпосередньо права, але й взаємні обов'язки і людини, і суб'єктів публічного управління у зазначеній сфері. Доведено, що у сучасному технологічному світі стан здоров'я виступає головним чинником на шляху до прагнення особи стати повноцінним членом суспільства, мати освіту, роботу, бути активними учасником громадянського суспільства. Зазначено про необхідність удосконалення існуючої законодавчої бази, розробки та реалізації нових та сучасних стратегічних документів, що сприятимуть розвитку суспільного здоров'я та гарантуватимуть кожному громадянину право на охорону власного здоров'я, що актуалізує потребу належного правового нормопроєктування та належної правореалізації, особливо з огляду на медичну реформу, що здійснюється в Україні.

The article is devoted to the study of the problem of ensuring the right to health care in the domestic legal field, which is defined as a strategic national priority of Ukraine in the context of globalized epidemic challenges.

It is argued that health is the greatest value of human life. The right to health belongs to social rights, and its loss negates the importance of all other benefits. The main feature of this right is its inalienability, because a person has this right throughout life. It has been proven that the rights of citizens in the field of health care is a broad concept that includes not only the rights themselves, but also the mutual responsibilities of both the person and the subjects of public administration in this area. It is proved that in the modern technological world the state of health is the main factor on the way to the desire of a person to become a full member of society, to have an education, a job, to be an active participant in civil society.

It was found that the legal basis governing public relations in the field of health care in Ukraine is quite strong. In addition to the Constitution, the legal framework in this area is also a number of other laws, including the Fundamentals of Legislation of Ukraine on Health, On Ensuring Sanitary and Epidemic Welfare, On Protection of Infectious Diseases, On Medicines, On State Financial Guarantees of Medical public service, etc. This area is also regulated by Decrees of the President of Ukraine: On approval of the Regulations on the Ministry of Protection of Ukraine, the Concept of Health Development of the Population of Ukraine, On the Strategy of Sustainable Development "Ukraine — 2020", etc. The normative and legal basis of the state policy in the field of health care is also the Orders of the Ministry of Health of Ukraine.

The Constitution of Ukraine stipulates that health care is provided through state funding of relevant programs: health and prevention, health care, socio-economic, etc. The state realizes the right to health care through the creation of appropriate conditions for affordable and effective provision of medical services, development of medical institutions of all forms of ownership, ensures sanitary and epidemic well-being.

The need to improve the existing legal framework, develop and implement new and modern strategic documents that will promote public health and guarantee every citizen the right to health care, which highlights the need for proper legal regulation and proper enforcement, especially given the medical reform underway in Ukraine.

Ключові слова: публічне управління, право на охорону здоров'я, медична допомога, епідемічні загрози, пандемія, COVID-19.

Key words: public administration, right to health care, medical care, epidemic threats, pandemic, COVID-19.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Право на охорону здоров'я встановлено Основним Законом України (ст. 49) [1]. Усі заходи для реалізації зазначеного права спрямовані на профілактику захворюваності, збереження і зміцнення здоров'я нації загалом та окремої людини зокрема, підтримання її довголіття і соціальної активності, а у разі втрати нею працездатності — надання кваліфікованої медичної допомоги.

Документи ВООЗ (Всесвітньої організації охорони здоров'я) тлумачать термін охорона здоров'я як створення умов для комфортного існування людини, як фізичного, так і психічного, індивідуально або у групі. Зазначене поняття охоплює також профілактичну роботу відповідних суб'єктів у цій галузі, заходи щодо зміцнення здоров'я, здійснення лікувальної та відновлювальної діяльності тощо [2].

Здоров'я є найбільшою цінністю людського життя і легковажне ставлення до нього може призвести до невідворотних наслідків. Право на здоров'я належить до соціальних прав, а його втрата нівелює значення усіх інших благ. Головною особливістю цього права є його невідчужуваність, оскільки людина володіє цим правом упродовж усього життя. Водночас права громадян у сфері охорони здоров'я — це широке поняття, яке включає в себе не лише безпосередньо права, але й взаємні обов'язки і людини, і суб'єктів публічного управління у зазначеній сфері. Конституція закріплює не лише право громадян на охорону здоров'я, але й право на медичну допомогу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Питанням аналізу та розробки правових засад у сфері охорони здоров'я присвячені роботи І. Бандурки, Е. Браттербера, О. Бутник, О. Губара, С. Гур'єва, О. Литвинова, О. Немирівської, С. Танга, А. Терент'єва та ін. зарубіжних та вітчизняних науковців. Потребують подальшої дискусії проблеми, пов'язані з особливостями забезпечення права на охорону здоров'я, оскільки зазначене питання актуалізується з огляду на продовження пандемії COVID-19 в усьому світі.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є здійснення аналізу стану забезпечення права на охорону здоров'я людини як стратегічного національного пріоритету України в умовах глобалізованих епідемічних викликів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Світовою спільнотою права громадян у сфері охорони здоров'я закріплені Загальною декларацією прав людини (1948 рік) [3], Міжнародним пактом про економічні соціальні та культурні права (1966 рік) [4], Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (1966 рік) [5] тощо. Зазначене право визначено й у інших міжнародних законодавчих актах, в яких окреслено заходи, необхідні для найбільш повної реалізації права громадян на охорону здоров'я.

Водночас варто відзначити, що міжнародне визнання права людини на охорону здоров'я означає її особисту відповідальність за нього, а органи державної влади в свою чергу повинні розробляти й виконувати всі заходи, спрямовані на збереження і зміцнення здоров'я нації в цілому. Цілком зрозуміло, що право на охорону здоров'я містить низку положень, по-різному сформульованих у конституціях різних країн. Однак їх закріплення і регулювання національними нормативно-правовими нормами є природним продовженням їх забезпечення конституційним правом й гарантією їх реалізації у глобальних масштабах.

Законодавче підґрунтя, що регулює суспільні відносини у сфері охорони здоров'я України, є досить потужним. Окрім Конституції, нормативно-правовою основою у цій сфері є також низка інших законів, зокрема "Основи законодавства України про охорону здоров'я" [6], "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення" [7], "Про захист населення від інфекційних хвороб" [8], "Про лікарські засоби" [9], "Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення" [10] тощо.

Зазначена сфера регулюється також Указами Президента України: "Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України" [11], "Концепція розвитку охорони здоров'я населення України" [12], "Про Стратегію сталого розвитку "Україна — 2020" [13] та ін. Нормативно-правову базу державної політики у сфері охорони здоров'я складають також і Накази МОЗ України.

Конституцією України визначено, що забезпечення охорони здоров'я здійснюється шляхом державного фінансування відповідних програм: оздоровчо-профілактичних, медико-санітарних, соціально-економічних тощо. Держава реалізує право на охорону здоров'я через створення відповідних умов для доступного та ефективного надання медичних послуг, розвиток лікувальних закладів усіх форм власності, забезпечує санітарне та епідемічне благополуччя [1].

Основами законодавства України про охорону здоров'я передбачено, що право на охорону здоров'я забезпе-

чується відповідним рівнем якості життя, включаючи харчування, одяг, житло, медичний догляд та соціальне обслуговування, яке є необхідним для підтримання належного здоров'я людини; безпечним навколишнім природним середовищем; санітарно-епідемічним благополуччям території; безпечними і здоровими умовами праці, навчання, побуту та відпочинку; кваліфікованою медичною допомогою з вільним вибором лікаря, методів лікування та закладу охорони здоров'я; достовірною та своєчасною інформацією про стан свого здоров'я і здоров'я населення, включаючи існуючі і можливі фактори ризику; участю в обговоренні проєктів законодавчих актів у сфері охорони здоров'я; правовим захистом від будь-яких незаконних форм дискримінації, пов'язаних із станом здоров'я; відшкодуванням заподіяної здоров'ю шкоди та ін. [6]. Окрім того, законами України можуть бути визначені й інші права громадян у сфері охорони здоров'я.

Відповідно до вітчизняного законодавства, поняття "охорона здоров'я" та "медична допомога" співвідносяться один з одним як ціле та складова, що складає розуміння тлумачення права громадян у сфері охорони здоров'я. Однак для глибокого проникнення в його сутність потрібно чітке розуміння способу їх співвідношення. Право на охорону здоров'я — це одне з найбільш важливих прав людини. Без його повноцінної реалізації неможливий гармонійний розвиток особистості. Це визначальний чинник, який сьогодні перебуває в полі зору і держави, і суспільства, тому права громадян у сфері охорони здоров'я розглядаються в аспекті їх універсальності.

Поняття "право у сфері охорони здоров'я" останнім часом стало широко застосовуватись у зарубіжній практиці та стало загальноприйнятим терміном. Зустрічається також й поняття "право на здоров'я", однак з нашої точки зору, воно не може існувати як таке з огляду на об'єктивну неможливість людини гарантувати самій собі здоров'я, не може бути надане кимось стороннім та не може виступати суб'єктом права.

Право на охорону здоров'я може бути ідентифіковане як право використання наданих державою можливостей щодо його підтримання на належному рівні, зміцнення та покращення. Індивідуальним правом людини на охорону здоров'я є право визначати свою соціальну поведінку та стиль життя. У його основі лежить лежать права пацієнта.

Індивідуальні та соціальні аспекти права на охорону здоров'я є взаємозалежними та взаємодоповнюючими. При реалізації соціальних прав необхідно враховувати також і індивідуальні права. Водночас індивідуум повинен усвідомлювати, що він є частиною суспільства і що його права зумовлені саме цим суспільством. Індивідуальні права людини мають більш абсолютний характер, аніж соціальні права. Якщо індивідуальне право порушується, то випадок такого порушення може бути підданий соціальному судовому розгляду. Забезпечення ж соціальних прав є більш складним завданням, оскільки їх зміст залежить від можливостей суспільства, а безпосередні юридичні зобов'язання не завжди можливі [14, с. 87].

Конституційне право на медичну допомогу є основним структурним елементом комплексного змісту права на охорону здоров'я, логічно випливає з нього і його конкретизує. Відповідно до норм Цивільного кодексу України, особисті немайнові права є особливим видом прав громадян, оскільки не містять економічного аспекту. Відтак до особистих немайнових прав відносять і право на охорону здоров'я, право на медичну допомогу, право на інформацію про стан здоров'я [15].

У сучасному технологічному світі стан здоров'я виступає головним чинником на шляху до прагнення особи стати повноцінним членом суспільства, мати освіту, роботу, бути активними учасником громадянського суспільства. Це свідчить про необхідність не лише удосконалення існуючої законодавчої бази, а й розробки та реалізації нових та сучасних стратегічних документів, що сприятимуть розвитку суспільного здоров'я та гарантуватимуть кожному громадянину право на охорону власного здоров'я.

Усе вищезазначене актуалізує потребу належного правового нормопроєктування та належної правореалізації, особливо з огляду на медичну реформу, що здійснюється в Україні. Її початком вважається набуття чинності Закону України "Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення" [10]. Однак проблем у реалізації права українців на охорону здоров'я ще є чимало.

Нагальною необхідністю продовжує бути прийняття Медичного кодексу України, який має зменшити правові прогалини та забезпечити комплексний підхід у регулюванні суспільних відносин у досліджуваній сфері. Особливо гостро стоїть реалізація зазначеного права у сучасних умовах світової пандемії, спричиненої COVID -19. Її поширення світом та Україною наочно загострило проблеми епідеміологічного нагляду, засвідчило неспроможність вітчизняної медицини здійснювати інфекційний контроль, розкрило безпекові проблеми внутрішньолікарняного інфікування тощо.

На початку 2020 року Міністерством охорони здоров'я було оприлюднено для громадського обговорення наказ МОЗ "Про затвердження Інструкції з впровадження профілактики інфекцій та інфекційного контролю в закладах охорони здоров'я" [16], однак станом на середину 2021 року цей документ залишається лише проектом. Й хоча відбулось певне розширення законодавчої бази та правове оновлення статусу суб'єктів медичних правовідносин у зв'язку з першим етапом медичної реформи, це лише початок викликів, які має подолати Україна на шляху до світових стандартів реалізації права особи на охорону здоров'я.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, в Україні необхідна розвинена, систематизована і прозора законодавчо-нормативна база щодо забезпечення права на охорону здоров'я. Вона має становити основу збереження та зміцнення здоров'я, бути необхідною складовою механізму впровадження здорової поведінки та формування здорового способу життя.

У процесі оновлення та реформування законодавства України щодо забезпечення права на охорону здоров'я, необхідно, на нашу думку, враховувати різні чинники та фактори, які стосуються захисту права кожної людини на досягнення максимально можливого здоров'я, здійснювати відповідні заходи щодо промоції здорового способу життя. З-поміж цих заходів слід окреслити основні, які стосуються як кожної особистості, так і держави загалом:

освіту й виховання здорового способу життя; захист здоров'я; запобігання захворюванням. Доцільним є прийняття загальнодержавного кодифікованого правового документу, який би підкреслив значущість впровадження здорового способу життя, визначив прогалини у різних нормативно-правових актах та базувався на діючих міжнародно-правових стандартах стосовно захисту прав людини та забезпечення належного рівня здоров'я.

Література:

1. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Health Evidence Network Synthesis Report. URL: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/327321/9789289054355-eng.pdf

3. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

4. Міжнародний пакт про економічні соціальні та культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

6. Основи законодавства України про охорону здоров'я. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text

7. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя: Закон України. URL: населення https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12#Text

8. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text

9. Про лікарські засоби: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80#Text

10. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування: Закон України. URL: населення. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text

11. Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я: Закон України. URL: України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-%D0%BF#Text

12. Про Концепцію розвитку охорони здоров'я населення України: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1313/2000#Text

13. Про Стратегію сталого розвитку "Україна — 2020": Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text

14. Барзилович А.Д. Механізми державного регулювання надання медичних послуг в Україні. Публічне управління та митне адміністрування. № 1 (24). 2020. С. 86—88.

15. Цивільний кодекс України: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

16. Інструкція з впровадження профілактики інфекцій та інфекційного контролю в закладах охорони здоров'я: проект Наказу МОН. URL: https://moz.gov.ua/uploads/3/18795-pro_20200212_1_dod_4.pdf

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (Accessed 15 June 2021).

2. WHO (2019), "Health Evidence Network Synthesis Report", available at: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/327321/9789289054355-eng.pdf (Accessed 15 June 2021).

3. UN (1947), "Universal Declaration of Human Rights", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (Accessed 15 June 2021).

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (1973), "International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (Accessed 15 June 2021).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (1973), "International Covenant on Civil and Political Rights", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (Accessed 15 June 2021).

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (1993), "Fundamentals of the Legislation of Ukraine on Health Care", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text (Accessed 15 June 2021).

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (1994), The Law of Ukraine "On ensuring the sanitary and epidemic well-being of the population", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12#Text (Accessed 15 June 2021).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2000), The Law of Ukraine "On protection of the population from infectious diseases", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text (Accessed 15 June 2021).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "On Medicinal Products", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80#Text (Accessed 15 June 2021).

10. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "About the state financial guarantees of medical care", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text (Accessed 15 June 2021).

11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), Resolution "Regulations on the Ministry of Health of Ukraine", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-%D0%BF#Text (Accessed 15 June 2021).

12. President of Ukraine (2000), Decree "About the Concept of development of health care of the population of Ukraine", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1313/2000#Text (Accessed 15 June 2021).

13. President of Ukraine (2015), Decree "On the Sustainable Development Strategy "Ukraine — 2020"", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text (Accessed 15 June 2021).

14. Barzylovych, A.D. (2020), "Mechanisms of state regulation of medical services in Ukraine", Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia, vol. 1 (24), pp. 86—88.

15. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "The Civil Code of Ukraine", available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (Accessed 15 June 2021).

16. Ministry of Healthcare of Ukraine (2020), "Instructions for the implementation of infection prevention and infection control in health care facilities", available at: https://moz.gov.ua/uploads/3/18795-pro_20200212_1_dod_4.pdf (Accessed 15 June 2021).

Стаття надійшла до редакції 21.06.2021 р.

УДК 351:376

У. Д. Токарева,
аспірант, Донецький державний університет управління, м. Маріуполь, Україна
ORCID ID: 0000-0003-3919-5661

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.12.89

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ СТВОРЕННЯМ БЕЗБАР'ЄРНОГО СЕРЕДОВИЩА В ОСВІТНІЙ СФЕРІ

U. Tokareva,
Postgraduate student, Donetsk State University of Management, Mariupol, Ukraine

PUBLIC ADMINISTRATION OF CREATION OF AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Визначено, що створення безбар'єрного освітнього середовища є одним з головних пріоритетів державної освітньої політики останніх років, що передбачає забезпечення рівних можливостей та вільного доступу до освіти для всіх громадян.

Доведено, що для створення безбар'єрного освітнього середовища та виконання ключових завдань інклюзивної освіти потрібні комплексні заходи та спеціальні програми на національному, регіональному, місцевому рівнях, які реалізуються шляхом застосування інституційних, організаційних, фінансових, інформаційних та мотиваційних механізмів управління. Це передбачає чіткий розподіл повноважень та відповідальності між органами публічної влади та досягнення відповідних індикаторів, визначених у Національній стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року

Визначено, що створення безбар'єрного освітнього середовища передбачає наявність відповідного законодавства, управлінських та освітніх структур, координованих дій органів публічної влади у вирішенні проблем безбар'єрності, тому впровадження інклюзивної освіти потребує комплексного, програмно-цільового підходу.

Відмічено, що за останні роки в процесі освітньої реформи в Україні суттєво змінилося правове поле щодо інклюзивної освіти, проведена організаційна та координаційна робота органами публічної влади по впровадженню інклюзивної освіти, що дало низку позитивних результатів і покращило надання освітніх послуг.

Доведено, що залишається значна частина проблем освітньої безбар'єрності, які потрібно вирішувати як на національному рівні, так і на рівні кожної громади. Визначено загальні напрями управління створенням безбар'єрного освітнього середовища та окремі завдання у сфері дошкільної, середньої та вищої освіти.

Визначено, що важливим напрямом є створення безбар'єрного середовища за принципами універсального дизайну, що сприяє участі дітей, учнів, студентів з особливими освітніми потребами у соціальному житті суспільства; розширює можливості їх пересування; підвищує шанси бути активними членами суспільства.

It has been identified that the creation of an inclusive educational environment is one of the main priorities of the state educational policy in recent years, which provides for equal opportunities and free access to education for all citizens.

It is proved that the creation of an inclusive educational environment and the implementation of key tasks of inclusive education require comprehensive measures and special programs at the national, regional and local levels, which are implemented through institutional, organizational, financial, informational and motivational management mechanisms. This implies a clear division of powers and responsibilities between public authorities and the achievement of relevant indicators defined in the National Strategy for the Inclusive Space in Ukraine for the period up to 2030.

It is determined that the creation of an inclusive educational environment presupposes the existence of relevant legislation, management and educational structures, coordinated actions of public authorities in solving problems of inclusion so the introduction of inclusive education requires a comprehensive, program-targeted approach.

It is noted that in recent years in the process of educational reform in Ukraine the legal field of inclusive education has changed significantly, organizational and coordination work has been carried out by public authorities to implement inclusive education, which has yielded a number of positive results and improved educational services.

It has been proven that a significant part of the problems of educational inclusion remain, which need to be addressed both at the national level and at the level of each community. The general directions of management of creation of an inclusive educational environment and separate tasks in the field of preschool, secondary and higher education are defined.

It is determined that an important direction is to create an inclusive environment based on the principles of universal design, which promotes the participation of children, students, students with special educational needs in the social life of society; expands the possibilities of their movement; increases the chances of being active members of society.

Ключові слова: державна освітня політика, освітня безбар'єрність, інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами, універсальний дизайн, публічне управління.

Key words: state educational policy, inclusive education, children with special educational needs, universal design, public administration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Створення безбар'єрного освітнього середовища є одним з головних пріоритетів державної освітньої політики останніх років, що передбачає забезпечення рівних можливостей та вільного доступу до освіти для всіх громадян, в тому числі для людей з інвалідністю та представників інших маломобільних груп.

Стаття 24 Конвенції ООН про права людей з інвалідністю [4] визначає обов'язок держави щодо реалізації інклюзивної моделі освіти, а в Україні ратифіковано як Конвенцію ООН, так і основні міжнародні документи у сфері забезпечення права людей з інвалідністю на доступну і якісну освіту, тому безбар'єрне освітнє середовище охоплює всі форми освіти: дошкільну, загальну середню, професійно-технічну, вищу, післядипломну, неформальну.

Наявність суттєвих бар'єрів в освіті в українському соціумі відображають дані соціологічного дослідження щодо ставлення українців до безбар'єрності та інклюзії в суспільстві, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології в рамках ініціативи "Велика розмова про безбар'єрність", згідно з яким топ бар'єрів у галузі освіти є наступним: "упереджене ставлення з боку інших дітей до дітей з особливими освітніми потребами (24%, з них 13% називають проблему невідкладною), відсутність пандусів і ліфтів (22% 12% відповідно), складнощі інтеграції спеціальних програм для дітей з вадами зору, слуху, тощо (20% і 9%), упереджене ставлення з боку батьків інших дітей (20% і 9%), відсутність спеціальних програм для навчання дітей з ментальними відмінностями (19% і 8,5%), булінг (12,5%), харчування, що не враховує потреби дітей

(11,3%) тощо. Загалом 74% респондентів вважають актуальним створення безбар'єрного середовища в закладах освіти" [1].

Наведені дані засвідчують необхідність та важливість створення освітньої безбар'єрності, що має відповідати впровадженню в Україні міжнародних та європейських стандартів доступності до якісної освіти, визначених у таких міжнародних та європейських документах: Конвенція ООН про права дитини, Стандартні правила урівняння можливостей інвалідів ООН, Декларація прав дитини ООН, Саламанкська декларація та програма дій з навчання осіб з особливими потребами, Міжнародні консультації з питань раннього навчання дітей з особливими освітніми потребами, Ічхонська декларація, Римське комюніке Конференції міністрів, які відповідають за вищу освіту, та ін.

Вважаємо, що ключовими завданнями публічної влади щодо розвитку інклюзивної освіти є такі:

надання доступу та підтримки в освітньому процесі людям з інвалідністю для задоволення освітніх потреб відповідно Міжнародної класифікації функціонування та обмеження життєдіяльності;

створення умов для навчання протягом життя;

підвищення рівня компетентності педагогічних (науково-педагогічних) працівників та керівників закладів освіти з питань інклюзивного навчання;

запровадження сучасних підходів до організації навчання осіб з особливими освітніми потребами в закладах освіти;

формування безпечного інклюзивного освітнього середовища за принципами розумного пристосування та універсального дизайну.

Для створення безбар'єрного освітнього середовища та виконання ключових завдань інклюзивної освіти потрібні комплексні заходи та спеціальні програми на національному, регіональному, місцевому рівнях, які реалізуються шляхом застосування інституційних, організаційних, фінансових, інформаційних та мотиваційних механізмів управління. Це передбачає чіткий розподіл повноважень та відповідальності між органами публічної влади та досягнення відповідних індикаторів, визначених у Національній стратегії із створення безбар'єрного простору

в Україні на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету міністрів України 14.04.2021 № 366-р, а саме:

збільшено кількість осіб з особливими освітніми потребами, які здобувають освіту в інклюзивних класах (групах), щороку на 10 відсотків;

частка студентів з особливими освітніми потребами пропорційно відповідає частці цільових груп у суспільстві;

забезпечено функціонування системи центрів підтримки студентів/молодіжних центрів на базі всіх закладів вищої, фахової передвищої, професійної (професійно-технічної) освіти;

збільшено кількість охоплених осіб похилого віку освітніми програмами університетів третього віку;

збільшено частку дитячих садочків в громадах, що задовольнили особливі потреби і забезпечили привітне та доступне середовище освітнього процесу і приймають дітей з інвалідністю і особливими освітніми потребами;

всі інклюзивно-ресурсні центри в громадах відповідають нормативним вимогам; інклюзивно-ресурсні центри мають достатньо фахівців для надання освітніх послуг;

надавачі освітніх послуг (вчителі, викладачі, тренери, вихователі, асистенти вчителів, майстри виробничого навчання) володіють навичками і спроможні надавати послуги відповідно до потреб здобувачів;

система раннього втручання впроваджена на рівні громад;

запроваджено в Україні та інтегровано в систему освіти Міжнародну класифікацію функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я [5].

Досягнення вищенаведених індикаторів залежить від активної державної політики і діяльності управлінських та освітніх структур, оскільки заходи щодо доступності і якості освітніх послуг для людей з інвалідністю з урахуванням їх здібностей, можливостей, бажань та інтересів мають охоплювати велику кількість людей, мати відповідні організаційні, фінансові, матеріальні та інформаційні ресурси. Це актуалізує необхідність наукового обгрунтування конкретних механізмів впровадження освітньої безбар'єрності органами публічної влади та розробку відповідних практичних рекомендацій для їх реалізації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Тематика інклюзивної освіти в науковому дискурсі має декілька напрямів: педагогічний, соціально-психологічний, соціального захисту, підтримки людей з інвалідністю тощо. В публічному управлінні питання організації інклюзивної освіти в останні роки досліджували М. Ажажа, І. Гевко, С. Корнієнко, К. Сахарова, О. Царькова, О. Шульга та ін. Проте, висвітлення питань створення безбар'єрного освітнього середовища потребує подальших наукових досліджень у частині конкретної діяльності органів публічної влади та їх компетенцій у цій сфері, враховуючи правові зміни, прийняття Національній стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, актуальні питання реформування освітньої галузі.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз публічного управління створенням безбар'єрного середовища в освітній сфері та розробка відповідних практичних рекомендацій для органів публічної влади в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аналіз нормативних документів та наукових джерел свідчить, що для створення безбар'єрного освітнього середовища потрібні наявність відповідного законодавства, управлінських та освітніх структур, координованих дій органів публічної влади, тому розвиток інклюзивної освіти має здійснюватися на основі комплексного і програмно-цільового підходів. У зв'язку з цим, за останні роки в процесі освітньої реформи в Україні сут-

тєво змінилося правове поле щодо інклюзивної освіти. Вперше поняття "інклюзивна освіта" було включено до Закону України "Про освіту" (стаття 19 "Освіта осіб з особливими освітніми потребами") та визначено основні шляхи її організації (стаття 20 "Інклюзивне навчання") [8].

Іншими документами, які доповнили правові умови розвитку інклюзивної освіти, стали зміни до законів України "Про професійно-технічну освіту", "Про загальну середню освіту", "Про дошкільну освіту", Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017—2026 рр., вищенаведена Національна стратегія із створення із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року та ін., у яких визначені основні умови для отримання бажаної освіти людьми з інвалідністю; взаємодії між закладами освіти, учнями та студентами з особливими потребами, їх батьками; особливості соціалізації та інтеграції учнів та студентів з особливими потребами в освітньому середовищі; виховання культури толерантності та сприйняття відмінностей інших людей у суспільстві.

Проведена протягом 2016—2021 рр. організаційна та координаційна робота органами публічної влади по впровадженню інклюзивної освіти дала низку позитивних результатів. Це дозволило, як зазначається у інформаційно-аналітичному збірнику "Освіта в Україні: виклики та перспективи. 2020", збільшити кількість дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних класах закладів загальної середньої освіти, у 4,5 рази, кількість інклюзивних класів — майже у 5,0 разів, кількість шкіл з інклюзивними класами — у 3,5 рази, кількість асистентів учителя — у 6,8 рази [7, с. 60].

Для забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами на дошкільну освіту в регіонах функціонують заклади дошкільної освіти компенсуючого (спеціальні та санаторні) та комбінованого типів, створюються інклюзивні групи у закладах дошкільної освіти. Відбувається зростання кількості закладів дошкільної освіти, в яких створено спеціальні або інклюзивні групи. За 2019 рік кількість спеціальних груп збільшилася на 1,0 %, інклюзивних груп — на 49,1 %. Кількість дітей у таких групах збільшилася відповідно на 1,8 % та 97,3% [7, с. 60].

Паралельно з розбудовою мережі опорних закладів освіти, в них створюються класи з інклюзивним навчанням. За чотири роки у 28,3 рази зросла кількість класів і у 5,0 разів — кількість учнів з особливими освітніми потребами, які навчаються у цих класах [6, с. 60].

У інформаційно-аналітичному збірнику відмічається, що "позитивним стало відкриття інклюзивно-ресурсних центрів, створених з метою реалізації права дітей з особливими освітніми потребами віком від 2 до 18 років. Якщо у 2017 р. не було відкрито жодного ІРЦ, то станом на серпень 2020 р. у регіонах їх працювало 633. Методичне забезпечення ІРЦ здійснюють 25 ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти, які відкрито в кожній області України та у м. Києві" [7, с. 57].

За даними Міністерства освіти і науки, протягом 2020 року було здійснено такі заходи у сфері розвитку інклюзивної освіти: "розроблено проєкт Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти до 2030 року; понад 150 тис. дітей пройшли обстеження в ІРЦ; функціонує 18 687 інклюзивних класів, навчанням охоплено 30,9 тис. дітей з особливими освітніми потребами; розроблено методичні рекомендації щодо функцій та обов'язків асистента вчителя та асистента учня (дитини); підготовлено для роботи в інклюзивних класах 17,2 тис. асистентів вчителя; вперше з бюджету було профінансовано закупівлю обладнання для спеціальних шкіл та навчально-реабілітаційних центрів; розширено можливості забезпечення допоміжними засобами для навчання осіб з ООП; підготовлено нову редакцію Положення про навчально-реабілітаційний центр; підготовлено нову редакцію Положення про спеціальну школу; розпочато перший всеукраїнський онлайн-курс для тренерів з інклюзивної освіти" [3].

Ці заходи є, на нашу думку, лише початком суттєвої перебудови освітнього середовища та забезпечення його безбар'єрності, адже залишається значна частина проблем, які потрібно вирішувати як на національному рівні, так і на рівні кожної громади. Загалом у сфері інклюзивної освіти можна виділити такі напрями управління створенням безбар'єрного освітнього середовища:

— розвиток мережі інклюзивних дошкільних груп, інклюзивних класів, створення інклюзивно-ресурсних центрів, закупка для них відповідного обладнання та сучасних світових методик з оцінки (діагностики);

— забезпечення архітектурної доступності закладів освіти шляхом впровадження принципів універсального дизайну та розумного пристосування;

— підготовка кваліфікованих фахівців, зокрема підготовка вчителів інклюзивних класів, асистентів вчителя, інших фахівців для навчання учнів і студентів з особливими освітніми потребами;

— раціональне використання та збільшення освітньої субвенції з урахуванням потреб учнів і студентів з особливими освітніми потребами;

— створення системи мотивації до роботи в інклюзивних класах (закладах);

— формування у суспільстві культури безбар'єрності, поваги до прав людей з інвалідністю.

Запропоновані напрями мають здійснюватися на макрорівні, який передбачає діяльність органів публічної влади на рівні держави, міністерств та обласних адміністрацій, та мікрорівні, який передбачає реалізацію інклюзивної освітньої політики громадами, приватними компаніями та іншими організаціями.

Для подальшого розвитку інклюзивної освіти та створення безбар'єрного середовища слід звернути увагу на необхідність у системі дошкільної освіти забезпечити раннє втручання та ранню педагогічну допомогу дітям, які мають особливі освітні потреби, та визначити у дошкільних закладах можливості виховання таких дітей, що потребує додаткового фінансування та забезпечення відповідними фахівцями. Для того щоб створити відповідний супровід таких дітей потрібне раннє виявлення порушень у розвитку дитини та надання їй комплексної медико-психолого-педагогічної допомоги, за-

провадження програм патронату таких сімей та створення відповідної електронної бази даних, що дозволить у подальшому врахувати індивідуальні особливості кожної дитини при переході до середньої освіти та визначити необхідну форму навчання.

У закладах середньої освіти кадрова політика має будуватися таким чином, щоб кожен учитель був готовим до роботи в інклюзивному класі. Крім того, нині значна частина будівель шкіл непристосовані і не можуть бути в найближчій перспективі переобладнані для безбар'єрного доступу, тобто вони не можуть бути цілком інклюзивними. Щоб зробити будівлю школи фізично доступною, потрібні значні кошти, що потребує додаткового фінансування.

Вважаємо, що внесення Кабінетом Міністрів України змін до Порядку та умов надання субвенції "Спроможна школа для кращих результатів" 28 квітня 2021 року є важливим ресурсом для покращення ситуації у цьому напрямі. Рішенням передбачено, що субвенція в 1 млрд грн на реалізацію програми "Спроможна школа для кращих результатів" на 2021 рік може бути спрямована на реалізацію проєктів, пов'язаних із формуванням нового освітнього простору, безпечного та інклюзивного (безбар'єрного) освітнього середовища, проведенням реконструкцій та капітальних ремонтів будівель (їхніх частин), споруд закладів загальної середньої освіти. Збір проєктів від органів місцевого самоврядування проводитимуть обласні, Київська міська держадміністрації та передаватимуть до МОН. За результатами розгляду узагальненого переліку проєктів комісія відбере проєкти, що відповідають законодавству, та сформує пропозиції щодо їх погодження. Розподіл коштів субвенції між окремими місцевими бюджетами затверджуватиметься Кабінетом Міністрів за погодженням з Комітетом Верховної Ради з питань бюджету за поданням МОН. Кошти субвенції, згідно з розпорядженням Уряду, будуть спрямовані до бюджетів відповідних територіальних громад [11].

У сфері вищої освіти питання актуальності інклюзивної освіти були підтверджені на рівні конференції міністрів, які відповідають за вищу освіту, у листопаді 2020 р. У прийнятому Римському міністерському Комюніке [12] визначено зобов'язання до 2030 року будувати (створювати) інклюзивний, інноваційний і взаємопов'язаний Європейський простір вищої освіти (ЄПВО), який здатний підтримувати стійкою, згуртованою і мирною Європу.

Інклюзивний ЄПВО, як зазначається у комюніке, матиме своїм завданням "надання можливостей для неупередженого залучення до неї осіб із усіх частин (прошарків) суспільства. Особи, які навчаються, маючи різноманітне соціально-економічне та культурне походження, культурну, професійну підготовку й освіту, повинні мати можливість та інструменти для активного пошуку й використання найбільш корисних для себе освітніх можливостей у будь-який період свого життя... Для посилення соціальної інклюзії і покращення якості освіти мають використовуватися нові можливості, надані цифровізацією (діджиталізацією)" [12].

На конференції було ухвалено "Принципи та рекомендації щодо посилення соціального виміру вищої освіти у ЄПВО", які мають запроваджуватися на національному рівні, зокрема, це передбачає введення студентських омбудсменів, захист прав студентів, удосконалення відповідного законодавства.

ВИСНОВКИ

Таким чином, реалізація права дітей, учнів, студентів з особливими освітніми потребами щодо рівного доступу до якісної освіти вимагає забезпечення безбар'єрності та організації безпечного інклюзивного освітнього середовища. Це потребує створення відповідної нормативно-правової бази; розробки фінансових механізмів утримання системи інклюзивної освіти; підготовки кваліфікованих кадрів; удосконалення спеціальних навчальних планів, програм, підручників; створення безперешкодного середовища для людей з інвалідністю.

Важливим напрямом реалізації цих завдань є створення безбар'єрного середовища за принципами універсального дизайну, що сприяє участі дітей, учнів, студентів з особливими освітніми потребами у соціальному житті суспільства; розширює можливості їх пересування; підвищує шанси бути активними членами суспільства.

Очікуваними результатами змін в інклюзивному освітньому середовищі є: можливість молоді та дітей використовувати всі види та форми освіти; створення відповідних освітніх закладів або центрів надання освітніх послуг, які відповідають запитам цих категорій; створення відповідної інфраструктури, необхідної для отримання освіти, в тому числі засобами діджиталізації; вільний доступ до освіти протягом життя та здобуття іншої професії, підвищення кваліфікації та опанування додаткових компетентностей.

Література:

1. 56% українців оцінюють рівень інклюзії як низький або дуже низький. Ukraine News. URL: https://www.ukraine.shafaqna.com/UA/AL/3871779 (дата звернення: 02.06.2021).

2. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія. Київ: ТОВ "АТОПОЛ", 2016. 152 с.

3. МОН презентує досягнення інклюзивної освіти у 2020 році. Міністерство освіти і науки України: офіційний сайт. URL: https://mon.gov.ua/ua/news/mon-prezentuye-dosyagnennya-inklyuzivnoyi-osviti-u-2020-roci (дата звернення: 02.06.2021).

4. Про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів). Конвенцію ратифіковано Законом України від 16.12.2009 року № 1765-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 02.06.2021).

5. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text (дата звернення: 02.06.2021).

6. Новий освітній простір. Безбар'єрність: інформ. посіб. 1 липня 2019. 151 с. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/408/NOP_Bezbaryernist.pdf (дата звернення: 02.06.2021).

7. Освіта в Україні: виклики та перспективи: інформ.-аналіт. збірник. Київ, 2020. 298 с.

8. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 03.12.2019).

9. Руководящие принципы политики в области инклюзивного образования. ЮНЕСКО. Париж, 2009. 37 с.

10. Саламанкская декларация и Рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями: принятые Всемир. конф. по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество (Саламанка. Испания, 7—10 июня 1994 г.). Киев, 2000. 21 с. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/salamanka.pdf (дата звернення: 03.12.2019).

11. Про внесення змін до Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію програми "Спроможна школа для кращих результатів". Постанова Кабінету міністрів України від 28 квітня 2021 року № 441. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-poryadku-ta-a441 (дата звернення: 03.12.2019).

12. Rome Ministerial Communiqu? 19 NOVEMBER 2020. EHEAROME 2020. URL: http://www.ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf (дата звернення: 03.12.2019).

References:

1. The official site of the Ukraine News (2020), "56% of Ukrainians rate the level of inclusion as low or very low", available at: https://www.ukraine.shafaqna.com/UA/AL/3871779 (Accessed June 1, 2021).

2. Kolupaieva, A. A. and Taranchenko, O. M. (2016), Inkliuzyvna osvita: vid osnov do praktyky: monohrafiia.[Inclusive education: from basics to practice: monograph.], TOV "ATOPOL", Kyiv, Ukraine.

3. Ministry of Education and Science of Ukraine (2020), "The Ministry of Education and Science presents the achievements of inclusive education in 2020", available at: https://mon.gov.ua/ua/news/mon-prezentuye-dosyagnennya-inklyuzivnoyi-osviti-u-2020-roci (Accessed June 1, 2021).

4. UN (2006), "Convention on the Rights of Persons with Disabilities", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (Accessed May 15 2021).

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), Resolution "National strategy for creating a barrier-free space in Ukraine for the period up to 2030", available at: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-nacionalnoyi-strategiyi-iz-stvorennya-bezbaryernogo-prostoru-v-ukrayini-na-period-do-t140421 (Accessed June 2, 2021).

6. Necheporchuk, A. (2019), "New educational space. Barrier-free: information guide. July 1, 2019", available at: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/408/NOP_Bezbaryernist.pdf (Accessed June 2, 2021).

7. Ministry of Education and Science of Ukraine (2020), Osvita v Ukraini: vyklyky ta perspektyvy: inform.-analit. Zbirnyk [Education in Ukraine: challenges and prospects: inform.-analyst. collection.], Kyiv, Ukraine.

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "About education", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (Accessed June 2, 2021).

9. UNESCO (2009), Rukovodyashchie principy politiki v oblasti inklyuzivnogo obrazovaniya [Guidelines for Inclusive Education Policy], UNESCO, Paris, France.

10. UN (1994), "Salamanca Declaration and Framework for Action on the Education of Persons with Disabilities", Universe. conf. on the education of persons with special needs: access and quality, available at:: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/salamanka.pdf Accessed June 2, 2021).

11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), Resolution. "On amendments to the procedure and conditions for providing a subvention from the state budget to local budgets for the implementation of the program "Able school for better results", available at: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-poryadku-ta-a441 (Accessed June 2, 2021).

12. EHEA ROME (2020), "Rome Ministerial Communiqu?", available at: http://www.ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf (Accessed June 2, 2021).

Стаття надійшла до редакції 03.06.2021 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

**— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);**

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА